

THOMAS HOBBS VE ADAM SMITH'DE ÖZGÜRLÜK SORUNU

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Felsefe Ana Bilim Dalı
Sistematik Felsefe ve Mantık Programı**

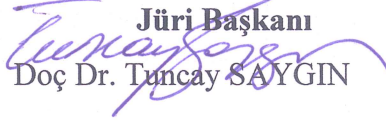
Gizem NALÇACI

Prof. Dr. Milay KÖKTÜRK

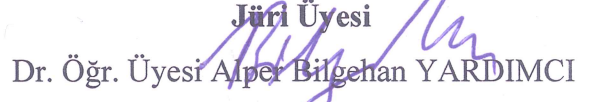
**Temmuz 2019
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

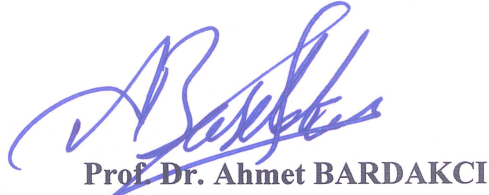
Felsefe Anabilim Dalı, Sistematik Felsefe ve Mantık Bilim Dalı öğrencisi Gizem NALÇACI tarafından Prof. Dr. Milay KÖKTÜRK yönetiminde hazırlanan “Thomas Hobbes ve Adam Smith’de Özgürlük Sorunu” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 17/07/2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı
Doç Dr. Tuncay SAYGIN

Jüri -Danışman
Prof. Dr. Milay KÖKTÜRK

Jüri Üyesi
Dr. Öğr. Üyesi Alper Bilgehan YARDIMCI

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 30/07/2019 tarih ve 20/01... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet BARDAKCI
Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Gizem NALÇACI

ÖNSÖZ

Felsefe tarihi boyunca özgürlük sorunu pek çok düşünür ve düşünce sistemi tarafından ele alınmıştır. Bu düşünürler içerisinde Thomas Hobbes ve Adam Smith savundukları siyasal ve ekonomik özgürlük anlayışları nedeniyle düşünce tarihinde büyük bir öneme sahiptirler. Düşünce sistemleri içerisinde de liberalizm özgürlük sorunu ile ilgili düşünceleri ve bu sorun üzerinde yaptığı tartışmalar nedeniyle ilk akla gelen ideolojidir.

Özgürlük tartışmalarında genellikle devlet bireylerin ve toplumun özgürlüğünün önünde bir engel olarak gösterilmiştir. Bu nedenle özgürlük tartışmalarında genel olarak devletin sınırlandırılması düşüncesi vurgulanmaktadır. Bu noktada da Hobbes'un düşünceleri klasik özgürlük tartışmalarının tersine devletin henüz kurulmadığı doğa durumunda sınırsız bir özgürlüğe sahip olan insanların, herkesin herkesle savaşının olduğu bir ortamda özgürlüklerinin korunması için devletin gerekli olduğunu göstermeye çalışmıştır. Smith ise özgürlüğü ekonomik açıdan yorumlayarak devletin varlığının ekonomik özgürlükler üzerindeki etkisini tartışmıştır. Bu tezi hazırlamamın en önemli nedeni siyasal ve ekonomik alanda devlet ve özgürlüğün bir arada mümkün olup olmayacağını göstermektir.

Bu çalışmanın oluşturulmasında ve tamamlanmasında benden akademik olarak yardım ve desteğini esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Milay KÖKTÜRK'e teşekkür ederim. Ayrıca sonsuz destekleri için aileme, çalışma arkadaşlarıma, merhum Harun Reşit SOYA ve ailesine teşekkürü bir borç bilirim.

Gizem NALÇACI

ÖZET

THOMAS HOBBS VE ADAM SMITH'DE ÖZGÜRLÜK SORUNU

Nalçacı, Gizem

Yüksek Lisans Tezi

Felsefe ABD

Sistematik Felsefe ve Mantık Programı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Milay KÖKTÜRK

Temmuz 2019, V+101

Bu çalışma Thomas Hobbes ve Adam Smith'in düşünce sisteminde özgürlük sorununun temellendirilmesi ve karşılaştırılması ile ilgilidir. Aynı zamanda insanın doğası, doğal hak ve özgürlük üzerinden pozitif hukuka geçiş sürecini göstermektedir. Thomas Hobbes ve Adam Smith özgürlük kavramını siyasi ve ekonomik olarak iki farklı şekilde yorumlamışlardır. Her iki filozofta birey ve devlet ilişkisi üzerinden insanın özgürlüğünü ele almıştır.

Çalışmamızın amacı düşünce tarihinde birçok düşünür ve ideoloji tarafından tartışma konusu olan özgürlük kavramı üzerinde siyasi ve ekonomik anlamda önemli bir yere sahip olan Thomas Hobbes ve Adam Smith'in özgürlük düşünceleri hakkında temellendirme ve incelemelere katkıda bulunmaktır. Bu nedenle özgürlük kavramı siyasi ve ekonomik olmak üzere iki önemli nokta üzerinden incelenmiştir.

Son olarak özgürlük ve devlet ilişkisi üzerinde durulmuştur. İnsanların toplum içinde kaostan uzak, ekonomik özgürlüklere sahip ve güvenli bir şekilde yaşayabilmeleri için devletin gerekliliği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Thomas Hobbes, Adam Smith, Özgürlük, Liberalizm, Birey, Doğal Durum, Toplum Sözleşmesi, Duygudaşlık, Sınırlı Devlet

ABSTRACT

THE PROBLEM OF FREEDOM IN THOMAS HOBBS AND ADAM SMITH

Nalçacı, Gizem
Master Thesis
Department of Philosophy
Systematic Philosophy And Logic Programme
Adviser of Thesis: Prof. Dr. Milay KÖKTÜRK
July 2019, V+101

This study is about justification and comparison of the problem of freedom in the thought system of Thomas Hobbes and Adam Smith both from the foundation and comparison side. At the same time, human nature shows the process of transition to positive law through natural rights and freedom. Thomas Hobbes and Adam Smith interpreted the concept of freedom in two different ways; politically and economically. Both philosophers have dealt with the freedom of man through the relationship between the individual and the state.

The aim of our study is to contribute to the foundations and investigations of Thomas Hobbes and Adam Smith, who have an important political and economic place on the concept of freedom which is the subject of debate by many thinkers and ideologies in the history of thought. For this reason, the concept of freedom has been examined through two important points: political and economic.

Finally, the relationship of freedom and state is emphasized. It is concluded that the state is necessary for people to live safely in a free society with economic freedoms and away from chaos.

Keywords: Thomas Hobbes, Adam Smith, Freedom, Liberalism, Individual, Social Contract, Natural State, Sympathy, Limited State

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HOBBS VE LEVIATHAN

1.1.Doğa Durumu.....	5
1.2. Doğal Hak ve Doğa Yasaları.....	13
1.3.Toplum Sözleşmesi ve Devletin Doğuşu.....	21
1.4.Egemenin Hak ve Görevleri.....	27
1.5.Yönetim Biçimleri.....	31
1.6.Özgürlük.....	42

İKİNCİ BÖLÜM

SMITH VE LİBERALİZM

2.1.Liberalizmin Ekonomik Boyutu.....	45
2.2.Doğa Durumu.....	52
2.3.Toplum Sözleşmesi.....	59
2.4.Devlet ve Siyaset.....	63
2.5.Özgürlük.....	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜK VE DEVLET

3.1. Kaynağı Bakımından Özgürlük.....	71
3.2. Niteliği Bakımından Özgürlük.....	78
3.3. Devletin Sınırlandırılması.....	84
SONUÇ.....	93
KAYNAKLAR.....	98
ÖZ GEÇMİŞ.....	101

GİRİŞ

Özgürlük problemi, çağımızda ve düşünce tarihi boyunca üzerinde derin tartışmalar yapılan konulardan biridir. Bu nedenle özgürlük kavramı birçok düşünür ve düşünce sisteminin odak noktası olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde özgürlük kavramını düşünce sisteminin temeline alan ve üzerinde derinlemesine tartışan ideoloji liberalizmdir. Liberalizm ise doğuşundan günümüze kadar geçen süreç içerisinde ele alındığı zaman düşünce sistemini bireycilik ve özgürlük kavramları üzerinde temellendiren bir öğretilerdir.

Özgürlük problemi her çağın ve her toplumun ortak bir sorunu olduğu için liberalizm içinde yaşadığımız çağa kadar sürekli olarak kendini yenileyen ve gelişimini devam ettiren bir düşünce sistemi olmuştur. Bu gelişim süreci içerisinde farklı liberalizm yorumları ve akımları ortaya çıkmıştır. Klasik liberalizmin siyasi ve ekonomik olmak üzere iki yönlü bir gelişim süreci vardır. İlk olarak Thomas Hobbes ve John Locke'un eserleri ile siyasi liberalizm olarak ortaya çıkan bu düşünce sistemi, daha sonra David Hume ve Adam Smith'in çalışmaları sonucunda ekonomik liberalizm olarak gelişim sürecine devam etmiştir. Yakın dönemde ise klasik liberalizm ve ekonomik liberalizmi yeniden yorumlayan düşünürler bir neo-liberalizm akımı oluşturmuşlardır.

Çalışmamızda liberalizmi felsefesinin temeline alan ve bu ideolojinin düşünce tarihinde önemli bir yer almasını sağlayan filozoflardan Thomas Hobbes ve Adam Smith'in eserlerinden hareketle liberalizm, özgürlük, eşitlik, doğal hak, yasa, mülkiyet ve devlet kavramları üzerine derinlemesine bir inceleme ve tartışma yapılacaktır. Bu iki filozof kendi çağlarında ve sonraki yüzyıllarda birçok düşünür ve düşünce sisteminin üzerinde etkili olmuştur. Bu nedenle özgürlük problemini felsefesinin temeline alan liberalizm için bu iki filozofun önemi büyüktür.

Hobbes 1588-1679 yılları arasında yaşamış ve eserlerini yayınlamıştır. Hobbes'un yaşadığı yıllar Rönesans ve aydınlanma arasındaki geçiş dönemine denk gelmiştir. Bu dönemde İngiltere'de iç savaş hakimdir. Hobbes'un çalışmalarında yaşadığı bu çağın sorunları ve İngiltere'deki iç savaşın etkileri büyük olmuştur. Devletin oluşumunun temel nedenini güvenliğin sağlanması olarak belirlemesinin temelinde bu yatmaktadır.

İngiltere’de iç savaşın bütün acımasızlığıyla devam ettiği sırada Hobbes, Fransa’da geçirdiği on bir yıl boyunca De Cive ve siyasal yapıtı olan Leviathan’ı kaleme almıştır. İngiliz dilinde kaleme alınmış en yetkin siyaset felsefesi çalışması olarak bilinen Leviathan içerdiği tezler nedeniyle dönemin egemen güçlerini tedirgin etmiştir.¹ Hobbes bu eserinde yaşadığı dönemin en büyük sorunu olan dinsel ve siyasal çatışmaların, aynı zamanda bu çatışmalar sonucunda meydana gelen iç karışıklıkların son bulması için mutlak bir egemen gücün olması gerektiği düşüncesini öne sürmüştür. Ancak Hobbes’un düşünce sistemini tamamıyla yaşadığı dönemdeki iç karışıklıklara bağlamak doğru değildir.

Hobbes daha çok politik düzeni rasyonel, özgür ve eşit kişiler arasında konu edinilen bir toplum sözleşmesiyle bilinir. Onun toplum sözleşmesi öğretisinin altında ise doğa durumu kavramı yatmaktadır. Doğa durumu tüm insanların eşit ve sınırsız haklara sahip olduğu bir dönemdir. Bu dönemde insanlar yaşamlarını devam ettirebilmek ve güvenliklerini sağlayabilmek için birbirleriyle çatışma içerisindedir. Doğa durumunda tek tek bireylerin başka insanlarla savaşmasından başka bir şey yoktur. Doğa durumunda insanların savaşmaktan kendilerini geliştirebilecekleri şeyler üzerinde düşünmeye, bilime ve ticarete yer yoktur. Devletin olmadığı bir zamanda yani doğa durumunda insanlar kaosun hüküm sürdüğü bir dönemde yaşamaktadırlar. Böyle bir kaos durumunda ise özgürlük kavramı problemlili bir hale gelmektedir.

Çalışmamızın birinci bölümünde Hobbes’un doğa durumundan devletin oluşumuna ve özgürlük ile ilgili düşüncelerinin sunumu yapılmıştır. Doğa durumunda eşit olan insanların arzuladıkları şeylere ulaşma eşitliği üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda doğal hak gereği sınırsız hak ve özgürlüklere sahip olan insanların yaşadıkları güvenlik sorununa ve güvenlik ihtiyacının devleti nasıl gerekli kıldığı konusuna değinilmiştir. Temelde güvenlik ihtiyacı ile oluşturulan toplumsal yaşamın ve devletin oluşmasıyla yönetimin sahip olduğu yetkilerin ve gücünün sınırlarının nereye kadar uzandığı, insanların neler üzerinde hak ve özgürlük sahibi oldukları konusunda tartışmalar yapılmıştır.

Liberal düşünce açısından bakıldığında Hobbes’un bireyin karşısında devlete öncelik vermesi tartışmalara neden olmaktadır. Hobbes insanları en büyük kötülük olarak gördüğü ölüm tehlikesinden koruma görevini gönüllü olarak devlete ve egemen

¹ Mehmet Ali Ağaoğulları, *Sokratesten Jakobenlere*, İstanbul, 2015 s.429.

güce vermiştir. Aynı zamanda bu güç gereği, siyasi yönetimlere, gerekirse zor kullanarak toplumsal barışı sağlama yetkisi tanınmıştır. Bu nedenle Hobbes toplumsal barış uğruna devletin yasalar ile sınırlandırılmaması düşüncesini savunmaktadır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde iktisadi liberalizmin öncüsü olarak kabul edilen Adam Smith'in eserleri ve bu eserlerinden hareketle düşünceleri üzerine yoğunlaşmıştır. Smith 1723-1790 yılları arasında yaşamış bir İskoç Aydınlanması düşünürüdür.

Smith Ahlaki Duygular Kuramı adlı eserinde insanın en temel özelliği olan duygudaşıktan bahseder. Duygudaşlık kavramı Smith'in ahlak teorisinin temelini oluşturur. Bu kavram gereği insanlar kendilerini bir başka insanın yerine koyarak o insanın içinde bulunduğu duyguları onaylar veya reddederler. Smith insanın doğasındaki duygudaşlık kavramı üzerine yoğunlaştıktan sonra bir ahlak filozofu olduğu halde 1776 yılında Milletlerin Zenginliği adlı eserini yayınlayarak iktisat biliminin doğuşunda etken olmuştur.

Smith, Milletlerin Zenginliği eserinde ekonominin nasıl işlediğini analiz eder ve kendisi de bir ekonomik model oluşturur. Smith'in liberal düşünceye katkıları, temel beşeri kurumların onları yaratan herhangi bir somut otorite olmadan varlık alanına girmiş olmasını vurgulamasında yatar. Bu çerçevede mülkiyet, para, piyasa gibi kurumlar kendiliğinden doğmuştur. Yani insan aklının amaçlı bir eseri değildir.² Bu nedenle piyasa düzeninin herhangi bir yaratıcısı yoktur. Ancak yaratıcısı olmamasına rağmen piyasa düzeni vardır ve işlemektedir. Smith bu eserinde de insan doğasıyla ilgili yorumlarda bulunmuştur. İnsan doğasının evrensel özelliğinin bireysel çıkar yani öz çıkar olduğunu söylemektedir. Ancak bu öz çıkar zamanla bütün toplumun çıkarı olacaktır.

Çalışmamızın bu bölümünde ilk olarak ekonomik boyutuyla liberalizm ele alınmıştır. Daha sonra Smith'in iki önemli eseri üzerinden doğa durumu, toplumsal sözleşme, mülkiyet ilişkileri, devletin oluşumu ve özgürlük konuları üzerinde durulmuştur. Smith'in klasik sözleşme kuramcılarından ayrılan yönleri üzerinde tartışmalar yapılmıştır. Toplumların geçtiği dönemlerle birlikte mülkiyet ilişkilerinin oluşması, devletin oluşumu ve devletin kurulmasından sonra ortaya çıkan özgürlük problemi üzerinde durulmuştur. Ayrıca Smith'in eserleri ele alındığı zaman aslında

² Atilla Yayla, *Siyaset Bilimi*, Ankara, 2017, s.78.

felsefi anlamda liberalist bir düşünce teorisi kurmadığı, sadece liberal özgürlüğün olduğu bir ortamdaki ekonomik faaliyetlerin nasıl olması gerektiği ve bu alana devletin müdahalesinin etkilerinin ne gibi sonuçlar doğuracağı üzerine yaptığı tartışmalar analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise devlet ve özgürlük problemi üzerinde durulmuştur. Liberalizm düşüncesi temele alınarak özgürlüğün kaynağı, niteliği ve sınırları açısından Hobbes ve Smith'in düşüncelerinde karşılaştırmalar yapılmıştır. Özgürlüğün kaynağı olarak bilinen doğal haklar ve kazanılmış hakların içeriği incelenmiştir. Niteliği bakımından özgürlük başlığında ise liberalizmin özgürlük düşüncesi olarak kabul edilen negatif özgürlük kavramı üzerinden Hobbes ve Smith'in negatif özgürlükle ilgili düşünceleri üzerinde durulmuştur. Özgürlüğün kaynağı ve niteliği tartışması yapıldıktan sonra özgürlük kavramı sınırları bakımından ele alınmıştır. Tarih boyunca özgürlüğün kaynağı ve niteliğinden ziyade sınırları üzerinde daha çok tartışmalar yapılmıştır. Bu nedenle sınırları bakımından özgürlük başlığında devletin ve egemenin görevlerinin neler olduğu, devletin hangi alanlara müdahale edip etmemesi gerektiği konuları üzerinde durulmuştur.

Sonuç bölümünde ise tüm bu açıklamalar, tanımlamalar ve tartışmalardan hareketle devlet ve özgürlüğün mümkün olup olmadığı üzerine genel bir tartışma yapılmıştır. Liberalizm düşüncesinin temsil ettiği negatif özgürlük kavramı gereği Hobbes'un en iyi yönetim biçimi olarak mutlak monarşiyi kabul etmesi nedeniyle özgürlüğün çelişkili olup olmadığı, Smith'in ise siyasi bir özgürlük tanımından ziyade ekonomik temelli bir özgürlük anlayışı olduğu üzerinde durulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

HOBBS VE LEVIATHAN

1.1.Doğa Durumu

İnsan her zaman kendi çıkarlarının peşinde koşan ve hayatını devam ettirebilmek adına zararlı olan şeylerden kaçınan bir varlık olmuştur. Bu nedenle Hobbes devletin ve egemen bir gücün olmadığı bir durumda insanların birbirleri ile ilişkilerinin nasıl olacağı ve bu ilişkilerin sonucunda neler olacağı üzerinde durmak için doğa durumu kavramını temellendirmiştir. Bu nedenle doğa durumu Thomas Hobbes'un siyaset felsefesini geliştirirken kullandığı temel kavramlardan biridir.

Hobbes'un doğa durumu gibi bir olguyu kavramsallaştırmasının en temel nedeni ise devletin ve egemen bir gücün zorunluluğu ve gerekliliğini, onun varlığından yola çıkarak değil ama tam tersine onun yokluğunda insanları nelerin beklediğini göstermeyi amaçlamasıdır.³ Hobbes'un düşüncesine göre insanlar belli bir süreden beri devlet ve egemen gücün himayesi altında yaşamaktadırlar. Bu yüzden Hobbes doğa durumu kavramını insanlara devletin ve egemen gücün olmadığı bir durumda neler olabileceğini düşündürmek ve insanları nelerin beklediğini göstermek için kavramsallaştırmaya çalışmıştır. Bu nedenle Hobbes'un doğa durumuyla göstermek istediği şey insanların bir egemene ya da devlete neden itaat etmeleri gerektiği ya da neden itaat ettiklerini mantıksal bir çıkarımla izah etmektir.⁴

Hobbes doğa durumu kavramını açıklamak için analitik yöntemi benimsemiştir. Bütünün en küçük parçalarına kadar ayrıştırılması ve en küçük parçanın kendisinden hareketle bütünün bilgisine ulaşılmasını esas alan analitik yöntem uyarınca siyaset felsefesinin konusu olan bütünü, yani toplumu ayrıştırarak Hobbes bireye ulaşır ve bireyin doğasına ilişkin bilgiden hareketle de toplum ve devletin izahını bize sunar.⁵ Hobbes doğa durumu kavramını temellendirirken öncelikli olarak bireyi temele almıştır. Çünkü toplum ve devlet bireylerden meydana gelmiştir. Bu nedenle Hobbes için asıl önemli olan bireydir. Hobbes'un bu analitik yöntemle bizlere anlatmak istediği şey; aynı fizik biliminin maddeyi en küçük parçasına ayırıp atomu bularak, atomdan

³ Cihan Deniz Zarakolu, *Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesi*, İstanbul, 2013, s.164

⁴ M. A. Ağaoğulları, *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, s.434

⁵ Derda Küçükakal, *Siyaset Felsefesi*, İstanbul, 2011, s.80

hareketle dünyayı açıklamaya çalışması gibi toplumun en küçük parçası olan bireye ulaşarak, bireyin bilgisinden hareketle bize toplumu açıklamaktır. Hobbes kendi deyimiyle doğa durumu tasarımını açıklama yöntemini şöyle belirtmiştir: “ilk önce, bu yetilerle donanmış insanların birbirlerine karşı olan tavırlarını tarif edeceğiz; toplum ve kendilerini diğerlerinin şiddetinden korumak için uygun doğup doğmadıklarını ve hangi yetinin bunu sağladığını göreceğiz. Bundan sonra bu amaç doğrultusunda kaçınılmaz olarak benimsemek zorunda oldukları siyasetin açıklamasına ve insanlar arasındaki toplumsallığın ve barışın koşullarının, diğer bir adla temel doğa yasalarının neler olduğunun ortaya konmasına geçeceğiz.”⁶ Hobbes bu yöntemiyle doğa durumundaki bireyleri ve bu bireylerin birbiri ile olan ilişkisini daha sonra da bireylerin birbirleri ile olan ilişkileri çerçevesinde toplumsallaşmanın gerekliliğini açıklamış olacaktır.

Hobbes’un benimsediği bu mantıksal çıkarsama ile, yani onun deyimiyle analitik yönteminde, herhangi bir toplum ya da devlet örnek alınmamıştır. Fakat işlevi ve yapısı bakımından düşününce, tasarladığı devlet modeli ve yönetim biçimi egemenliğin tek bir kişide olduğu monarşidir. Ancak Hobbes belli bir devlet üzerinden bu mantıksal çıkarsamaları yapsaydı evrensel bilgilere ulaşamayacaktı. O genel olarak evrensel bilgilere ulaşmaya çalışıyordu. Bu bilgilere ulaşmaya çalışırken de aynı Galileo ve Kepler gibi varsayımı kullanıyordu. Galileo yere düşen cisimlerin hızlarını gözlemleyerek ölçmüyordu ya da Kepler gezegenlerin yörüngelerinin elips olduğunu söylerken saf gözlemden hareket etmiyordu. Kepler ve Galileo bazı matematiksel hesaplar yöntemiyle bu yasalara ulaşmışlardı. Hobbes’ta hipotetik varsayımı kullanarak devleti, insan doğasını açıklamaya çalışıyordu.⁷ Bu yüzden Hobbes’un yaptığı bu çıkarımlar tamamen varsayımsal bir kurgu üzerinden gerçekleşmektedir. Ancak şunu da sormadan geçemeyiz: Acaba Hobbes, insan doğasına ilişkin gözlem yapmış ve buradan yola çıkmış olamaz mı? Elbette ki bu gerçek yadsınamaz. Hobbes eğer yaşadığı dönemdeki insan ilişkilerinden ve hüküm süren yönetim ile ilgili gözlem yapmamış ve bu durumdan etkilenmemiş olsa herhangi bir devletin ve yönetim şeklinin olmadığı bir durumda insanların ne gibi olumsuzluklarla karşılaşacağına dair çıkarımlarda bulunmayacaktı.

Hobbes atalarımızın, vahşi ulusların ya da Amerika’daki yerlilerin doğa durumuna benzer bir yaşama sahip olduklarını ima etse de doğa durumunun tarihsel

⁶ Thomas Hobbes, *De Cive*, (çev. Cihan Deniz Zarakolu), İstanbul, 2010, s.21-22

⁷ M. A. Ağaoğulları, *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler*, s.434

olmadığını belirtir. Bu nedenden dolayı Hobbes doğa durumunu tarihsel örneklerden yararlanarak açıklamak yerine akıl yoluyla varılan bir doğa tasarımını gözler önüne sermeyi amaçlar.⁸ Hobbes'un ulaştığı bu sonuç akıl yoluyla ulaşılan bir sonuç olduğu için tutarlıdır. Ulaşılan bu sonucun tarihsel gerçeklere uymaması, bu kurgunun mantık hatası taşıdığını göstermez. Yazarında ifade ettiği gibi “tarihsel gerçeklere uymasa bile doğa durumu, kendinden önce ulaşılan sonuçlarla tutarlı, kendinden sonra gelecek sonuçlarla da devletin gerekliliği ve egemenlik kuramına zemin hazırlayan bir sonuçtur.”⁹ Bu yöntem gereği Hobbes bireylerin doğa durumunda nasıl bir yaşam sürdürdükleri, birbirleri ile ilişkilerinin nasıl olduğu, hayatlarını nasıl devam ettirdikleri üzerine bir kurgu geliştirmiş olacaktır.

Hobbes sözleşme öncesi doğal durumu tanımlarken anahtar bir kavramdan yola çıkar. Bu kavram eşitlik kavramıdır. Eşitlik kavramı Hobbes'un siyaset felsefesinin temelini oluşturan bir kavramdır. Hobbes'a göre insanlar hem bedensel hem de zihinsel olarak eşit yaratılmışlardır. Düşünürü göre “insanlar doğuştan eşittir. Doğa insanları bedensel ve zihinsel yetenekler bakımından öyle eşit yaratmıştır ki, bazen bir başkasına göre bedence çok daha güçlü veya daha çabuk düşünebilen birisi bulunsa bile, her şey göz önüne alındığında, iki insan arasındaki fark, bunlardan birinin diğerinde bulunmayan bir üstünlüğe sahip olduğunu iddia etmesine yetecek kadar fazla değildir.”¹⁰ İnsanların zihinsel ve bedensel olarak farklı yetilere sahip olmaları onlar arasında herhangi bir eşitsizlik yaratıyormuş gibi düşünülebilir. Ancak insanlar arasındaki bu eşitsizlik dengelenmiştir. Hobbes'un düşüncesine göre bedensel veya zihinsel bakımdan güçsüz olan iki insanı karşılaştırdığımız zaman, ikisinin de birbirinden üstün olduğunu kanıtlayabileceğimiz şekilde aralarında önemli bir fark yoktur. Çünkü bedensel yetileri bakımından zayıf olan bir insan kendini zihinsel yetileriyle veya zihinsel yetileri bakımından zayıf olan bir insan ise bedensel yetileriyle kendini geliştirebilir. Bu nedenden dolayı da iki insan arasında anlamlı bir eşitsizlik ortaya çıkmaz. Hobbes “tamamen gelişmiş bir adama bakın ve insan bedeninin (zira eğer çökerse, onunla birlikte tüm kuvveti, gücü ve akli da yok olur) ne kadar kırılğan olduğunu; en güçsüz insan için bile kendisinden güçlü birini öldürmenin ne kadar kolay olduğunu görün. Kendi gücünüze ne kadar güvenirsiniz güvenin, doğa tarafından

⁸ M. A. Ağaoğulları, *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, s.434

⁹ C. D. Zarakolu, *Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesi*, s.163

¹⁰ Thomas Hobbes, *Leviathan*, (Çev. Semih Lim), İstanbul, 2012, s.99

diğerlerinden daha üstün yaratıldığınıza inanamazsınız”¹¹ der. Ancak eşit olarak yaratılan insanlar kişisel güç ve yeteneklerle kendilerini donatarak bir diğerinden daha güçlü olabilir. Farklı bir şekilde de tehlike altında olan insanlar birleşerek en güçlü kişiyle aynı güce sahip olabilir.

Hobbes insanlar arasındaki bu eşitliğe inanılmaması durumunu ise boş bir kibir olarak görmüştür. Ona göre insanların doğası öyledir ki, başka birçoklarının daha zeki ve daha güzel sözlü veya daha bilgili olduğunu kabul etseler bile, yine de kendileri kadar zeki çok fazla insan bulunduğuna kolay kolay inanmazlar¹². Bu yüzden insanlar doğası gereği kibirlidir. Her insan kendisinin diğerlerinden daha zeki ve güçlü olduğuna inanır. Bunun nedeni ise insanların kendi zekalarını başkalarının zekalarından iyi tanımasıdır¹³. Her insan kendi zihnine hakimdir, bir diğerinin zihnine hakim olacak yetide değildir. Bu yüzden herkes kendisinin en zeki ve güçlü olduğunu düşünür. İnsanların kendi zekalarını iyi tanımaları onların arasındaki eşitliği de gösterir. Çünkü her insan kendi sahip olduğu zihinsel yetilerinin farkındadır ve bir diğer kişinin zihinsel yetilerine hakim değildir. Bu nedenle her bir birey diğer bireylerin zihnine yabancısıdır. O halde hiçbir insan kendi zihnine hakim olduğu gibi bir başkasının zihinsel yetilerine hakim olamayacaktır. Bu yüzden doğası gereği her zaman kendisini karşısındaki kişiden üstün görecektir.

Fakat Hobbes insanların doğuştan eşit olduğu düşüncesinde zamanla çelişkiye düşmüştür. De Cive adlı eserinde insanların zihinsel ve bedensel olarak eşit olduklarını söylemiştir. Ancak Leviathan adlı eserinde insanların zihinsel yetenekler bakımından bedensel yeteneklere göre daha fazla eşit olduğunu söylemiştir. Bu konuyla ilgili düşüncelerini ise şu sözlerinde görebiliriz: “zihinsel yetenekler konusunda, insanlar arasında kuvvet bakımından olduğundan daha büyük bir eşitlik buluyorum. Çünkü basiret, eşit zamanın bütün insanlara eşit olarak bahşettiği ve insanların kendilerini eşit ölçüde verdikleri işlerde eşit ölçüde edindikleri deneyimden başka bir şey değildir.”¹⁴ Hobbes burada kibirin yanı sıra basiret kavramına da değinmektedir. Basiret kavramının anlamı ise gerçekleri yanılmadan görebilme, sezme, kavrayış ve sağgörü olarak tanımlanmaktadır.

¹¹ T. Hobbes, *De Cive*, s.26

¹² T. Hobbes, *Leviathan*, s.87

¹³ T. Hobbes, *Leviathan*, s.99-100

¹⁴ T. Hobbes, *Leviathan*, s.99

Doğa durumunda savaşı doğuran en temel etken ise insanların bedensel ve zihinsel yetileri bakımından eşit olmasıdır.¹⁵ Çünkü doğası gereği doğuştan eşit olan insanlar birbirlerine güvenmezler ve bu güvensizlik aralarında çatışmaya yol açar. Eşit yaratılan insanlar bencildir ve insanın doğasına hakim olan güç ise kendisini koruma içgüdüsüdür. Eşitlik ise insanlar arasında güvensizliğe yol açar. İnsanlar arasındaki bu yetenek eşitliği nedeniyle bireylerin amaçlarına erişme umudunda da aynı eşitlik ortaya çıkar. Bu nedenle, iki kişinin aynı anda sahip olamayacağı bir şeyi her iki taraf da elde etmek isterse, birbirlerine düşman olur. İnsanlar varlıklarını korumak ve bazen de sadece zevk almak amacıyla birbirlerini öldürüp yok etmeye veya birbirleri üzerinde egemenlik kurmaya çalışırlar.¹⁶ İnsanlar kendini korumak ve benliğini devam ettirmek için hep daha iyisini isteyecek ve buna ulaşmak için de karşısına çıkan engelleri yok etmeye çalışacaktır. İnsanların doğa durumunda karşılaştığı olumsuzlukların üstesinden gelme yöntemi savaştır. Bir insanın en temel hakkı olan yaşama hakkına herhangi bir saldırı olduğu zaman kendini korumak adına bir başkasını öldürmek zorunda bile kalacaktır.

Hobbes bir insanın diğerine zarar verme isteğini ise şu şekilde açıklamaktadır “insanların birbirine zarar verme isteğinin en sık görülen nedeni, ortak bir şekilde kullanamadıkları ve bölüşemedikleri aynı şeyi aynı anda istedikleri zaman ortaya çıkar.”¹⁷ Çünkü aynı anda aynı şeyi arzu eden iki insan birbirine düşman olacaktır. İnsanlar doğuştan eşit olduğu için arzu ettikleri şeylere ulaşma durumunda da birbirlerine eşit olacaklardır. Bu yüzden insanlar arasında kavga çıkacaktır. Bu kavganın sonucunda insanlar birbirleri üzerinde egemenlik kurmaya çalışacaklardır. Hatta bazen ölümden kaçmak için karşısına engel olarak çıkan başka bir insanı bile öldürebilecektir. Bu savaş durumu ise kişinin kendisi için tehlikeli olan başka bir güç kalmadığını görünceye kadar devam edecektir. Bu yüzden doğal durumda insanların eşit oldukları ve her şey üzerinde özgürlükleri olduğu dönemde insanlar sürekli kaos ve savaş halindedir. Çünkü insanların doğa durumunda sahip oldukları özgürlükler diğer insanlarla savaşmasına neden olur.

Doğası gereği eşit olan insanların doğduğu andan itibaren yalnız başına hayatını devam ettirmesi ve bu yalnızlığa tahammül etmesi çok zordur. Çocukların yaşayabilmek, yetişkinlerin ise iyi bir yaşam sürebilmek için başkalarının yardımına

¹⁵ M. A. Ağaoğulları, *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, s.435

¹⁶ T. Hobbes, *Leviathan*, s.100

¹⁷ T. Hobbes, *De Cive*, s.27

ihtiyacı vardır. Bu yüzden Hobbes doğanın itmesiyle başkalarının arkadaşlığını aradığımızı inkar etmez.¹⁸ Doğa durumu her ne kadar sosyal bir yaşam alanı olmasa da bir insan diğer insanlardan soyutlanmış bir şekilde yaşamını devam ettiremez. Doğada bir insan diğer bir insandan yardım almadığı sürece hayatta kalamaz. Yetişkin bir insanın hayatını devam ettirebilmesi için kendi gibi diğer yetişkinlere ihtiyacı vardır. Aynı şekilde bir çocuğun da tek başına hayatta kalması düşünülemez. Bir çocuğun hayatta kalabilmesi için yetişkinlerin yardımına ihtiyacı vardır. Bu nedenle aralarındaki eşitlik gereği savaş halinde olan insanlar aslında birbirlerine muhtaçtır.

Hobbes'a göre insan doğası gereği non zoon politikon bir varlıktır. Yani insan toplumsal bir varlık değildir. Aristoteles'e göre insan doğası gereği siyasal bir hayvandır¹⁹. Aristoteles burada insanın zoon politikon bir varlık olduğunu söyler. Zoon politikon, tek başına yaşayabilecek tek varlığın tanrı ya da ihtiyaçlarını pençeyle elde edebilen hayvanlar olduğunu, insanın ise tek başına mutlu olamayıp amacına erişemeyeceğini, ancak bir toplum içinde yaşayabileceğini dile getiren Aristoteles'in insanla ilgili olarak onun sosyal ve siyasal bir varlık olduğunu işaret eden bir kavramdır.²⁰ Zoon politikonla kastedilen şey insanın toplumsal, devlet kuran ve siyasal bir varlık olduğudur. Hobbes'un düşüncesine göre ise tüm insanların (hepsi de bir bebek olarak dünyaya geldiğine göre) toplum için uygun olmadığı aşıkardır ve çoğu da zihinsel hastalıklar veya eğitim eksikliği yüzünden hayatları boyunca öyle kalırlar. Yine de bir çocuk ve yetişkin olarak bir insan doğasına sahiptirler. Bu yüzden insan topluma doğa yoluyla değil ama eğitim yoluyla uygun hale getirilir. Dahası insanlar toplumu arzulayacak bir şekilde doğmuş olsaydı bile, bundan topluma girmek için uygun araçlarla donatıldığı sonucu çıkmaz.²¹ Öyleyse insan toplumsal bir varlık değildir. Burada Aristoteles'in aksine insanın non zoon politikon bir varlık olduğunu söyler. Fakat varlığını devam ettirebilmesi için zorunlu olarak diğer insanlara ihtiyacı vardır. Ancak ihtiyacı olduğu insanda kendisiyle aynı yeteneklere sahiptir ve onunla eşittir. Bu yüzden Hobbes'un da dediği gibi insanın karşısındakini korkutmaya yetecek kadar gücü olmadığı zaman diğer insanların arkadaşlığından zevk almaz. Tersine bundan büyük bir üzüntü doğar. Çünkü her insan karşısındaki kişiden kendine biçtiği değer ölçüsünde önem verilmesini ister. Karşısındakinden bu değeri göremediği zaman ve küçümsenme

¹⁸ T. Hobbes, *De Cive*, s.24-25

¹⁹ Aristoteles, *Politika*, (Çev. Mete Tuncay), İstanbul, 1993, s.9

²⁰ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul, 2005, s.1808

²¹ T. Hobbes, *De Cive*, s.25

belirtileri gördüğünde ise cesaret edebildiği kadar, kendini küçümseyenlere zarar vermek ister. Ve bu korkutma yoluyla karşısında kişiden her zaman daha büyük bir değer elde etmeye çalışır.²² İnsanlar başkaları tarafından küçümseindikleri zaman kendi değerlerini yükseltmek için savaşırlar. Çünkü başkaları tarafından zayıf görülme istemezler. Doğa durumunda zayıf görünen bir insanın hayatı ve güvenliği tehdit altındadır. Bu yüzden kendini diğer insanlara ispatlamak, gücünü göstermek ve değerini yükseltmek için mücadele eder.

Hobbes, insan toplumsal bir hayvan değildir derken, insanların doğa durumunda veya devlette başka insanlarla ilişkiye girmekten kaçındığını iddia etmemektedir. Tersine insanların başka insanlarla kurduğu ilişkinin niteliği ve amacı onun böylesi bir asosyal karaktere sahip olmasının en önemli göstergesidir. Bu nedenle Hobbes, insanın başka insanlarla kurduğu ilişkinin amacının toplumsallaşmak değil, kendi mutluluğunu ve çıkarını sağlamak olduğunu söylemektedir.²³

Öyleyse insanlar doğa gereği diğer insanlara karşı sonsuz ve doğal bir sevgi beslemez. Eğer doğal bir sevgi besleseydi herkes herkesi insan olduğu için sever ve arkadaşlığı diğer şeylerden daha yararlı ve değerli insanların arkadaşlığını tercih etmezdi. Yani doğa gereği biz insanların arkadaşlığını değil onlardan gelecek olan şan, şöhret ve yararın peşindeyizdir.²⁴ Bu halde insanların kavga nedeni olarak karşımıza üç neden çıkıyor. Birincisi rekabet, ikincisi güvensizlik, üçüncüsü de şan ve şereftir. Hobbes'a "insanlar başka insanların kişiliklerine, eşlerine, çocuklarına ve hayvanlarına egemen olmak için şiddet kullanır. İkincisi, kendilerini korumak için. Üçüncüsü ise, kendi kişiliklerine yönelik olarak doğrudan doğruya veya hısımları, arkadaşları, milletleri, meslekleri ve adları dolayısıyla, bir söz, bir gülümseme, farklı bir görüş ve başka bir aşağılama işareti gibi küçümsemelere karşı şiddet kullanır."²⁵ Savaşın en büyük sebebi ise güvensizliktir. Çünkü eşitlik ve ondan doğan karşılıklı güvensizliğin sonucu Hobbes'un doğa durumu ile özdeşleştirdiği savaştır. Hobbes güvensizliği ise sürekli bir umutsuzluk ve kendine güvenmeme hali olarak tanımlar. Güvensizliğin en önemli nedeni ise sahip olduğu veya arzuladığı şeylerde başkalarının da hakkı

²² T. Hobbes, *Leviathan*, s.100

²³ C. D. Zarakolu, *Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesi*, s.165-166

²⁴ T. Hobbes, *De Cive*, s.22

²⁵ T. Hobbes, *Leviathan*, s.101

olduğunun bilincinde olmasıdır.²⁶ Hobbes'un bu düşünceleri sonucunda da ünlü insan insanın kurdudur sözü ortaya çıkar.

Devletin olmadığı doğa durumunda herkes herkese karşı savaş halindedir. Bu savaş durumunda ise şu açıkça görülür ki, insanlar hepsini birden korku altında tutacak büyük bir güç olmadan doğa halinde yaşadıkları zaman, savaş denilen o kaos halinin içindedirler. Ve bu savaş sadece bireysel bir savaş değildir. Bu herkesin herkese karşı savaşıdır. Savaş ise sadece muharebeden ya da dövüşme eyleminden ibaret bir şey değildir. İnsanlar arasındaki savaş mücadele etme iradesinin yeterince bilindiği bir zaman sürecinden oluşur. Bu nedenle savaşın doğasında zaman kavramı, aynı havanın doğasındaki zaman kavramı gibi düşünülmelidir. Yani aynı hava durumu gibi. Nasıl kötü bir hava bir veya iki yağmur sağanağından ibaret değil ve birçok günün eğiliminden oluşuyorsa, savaşın doğası da sadece çarpışma eyleminden ibaret değildir. Tersine savaş durumu herhangi bir güvencenin bulunmadığı, çarpışmaya yönelik kesinleşmiş eğilimden oluşur.²⁷ Bu nedenle savaş durumu sadece bir tek nedenden oluşan bir eylem değildir. Kaos ve savaş ortamı doğa durumundaki birikmiş olumsuzlukların bir sonucu olarak karşımıza çıkar.

Herkesin herkese karşı savaş durumunda olduğu zaman, hiçbir şey adalete aykırı değildir. Çünkü herkesin birbiriyle savaş halinde olduğu doğa durumunda doğru, yanlış, adalet ve adaletsizlik kavramlarına yer yoktur.²⁸ Doğa durumunda doğru, yanlış, adalet ve adaletsizlik gibi kavramlar olmadığı için hiçbir şey yargılanamaz. Ve bu yüzden bu yargılanmamanın verdiği özgürlük hissi başka birinin yaşamını elinden alabilir ve kimsede onu yaptığı bu eylemin sonucunda cezalandıramaz.

Ayrıca sürekli savaşın olduğu bir toplulukta çalışmaya yer yoktur. Çünkü savaşın olduğu bir ortamda çalışmanın karşılığı her zaman belirsizdir. Bu belirsizlik nedeniyle aynı zamanda ne toprağın ekilip biçilip işlenmesine ne de denizciliğe yer yoktur. Hepsinden kötüsü de insanlar için sürekli bir ölüm korkusu ve tehlikesi vardır. Bu yüzden de insanların hayatı doğa durumunda yalnız, yoksul, kötü, vahşi ve kısa sürer.²⁹ Bu durumdan da anlaşılacağı üzere devlet olmadıkça doğa durumunda herkes

²⁶ C. D. Zarakolu, *Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesi*, s.173

²⁷ T. Hobbes, *Leviathan*, s.101

²⁸ T. Hobbes, *Leviathan*, s.102-103

²⁹ T. Hobbes, *Leviathan*, s.101

herkese karşı savaş halindedir. İnsanlar hepsini birden korku altında tutacak genel bir güç olmadan yaşadıkları zaman, savaş denilen o durumun içindedirler.³⁰

1.2. Doğal Hak ve Doğa Yasaları

Doğal hak kavramı Hobbes'un doğa durumunu incelerken sıklıkla kullandığı bir kavramdır. Hobbes doğal hak kavramını doğa durumu tasarımından türetmiştir. Doğal hak kavramını anlamlandırabilmek için ilk olarak hak kavramının tanımını incelememiz gerekir. Felsefi olarak hak "insan varlığına, bir kimseye var olan yasalarla, evrensel beyannameler ya da en azından sözlü bir gelenekle tanınan belli şekillerde hareket etme özgürlüğü, yetkisi ya da imkanı sağlayan bir yeti olarak tanımlanır"³¹. Ancak düşünsel alanda hak kavramı tanımının çeşitli şekillerde sınıflamaları vardır. Bunlar toplumsal hak, ekonomik hak, hukuki hak, siyasi hak, doğal hak gibi sınıflamalardır. Hobbes'un felsefesini incelerken değineceğimiz hak ise doğal hak kavramıdır.

Doğal hak kavramı "doğrudan doğruya insan doğasından çıkan ve bir insan varlığı olma olgusu tarafından öngörülen hak ve özgürlükler"³² olarak tanımlanır. Hobbes'ta da doğal hak kavramı insanın doğasıyla ilgilidir. Doğal hakka göre bir kişi herhangi bir eylemi yapmak ya da yapmamakta özgürdür. Hobbes'un kendi tanımıyla ise doğal hak "insanın kendi doğasını, yani kendi hayatını korumak için kendi gücünü dilediği gibi kullanmak ve kendi muhakemesi ve aklı ile, bu amaca ulaşmaya yönelik en uygun yöntem olarak kabul ettiği her şeyi yapmak özgürlüğüdür."³³ O halde insanların itaat edeceği herhangi bir yapı ya da devletin olmadığı zamanlarda bireylerin doğumundan itibaren sahip olduğu haklara doğal haklar denilmektedir. Doğal hak kavramının tanımı gereği, doğal durumda herkesin her şey üzerinde hakkı vardır. Bu durumda da insanların amaçlarına ulaşmak için kendilerine uygun gördükleri her yöntemi kullanmalarında özgürlükleri vardır.

Doğal hakkın bize verdiği ayrıcalıkların başında hayatını koruyabilmek amacıyla gücünü istediği gibi kullanabilme özgürlüğü gelmektedir. Hobbes'un düşüncesine göre doğa her insana her şey üzerinde bir hak vermiştir. Saf doğa durumunda insanlar birbirleriyle yaptığı sözleşmeler yoluyla kendilerini bağlamadan önce, herkese herhangi

³⁰ T. Hobbes, *Leviathan*, s.101

³¹ A. Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.792

³² A. Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.792

³³ T. Hobbes, *Leviathan*, s.103

birine istediğini yapma, arzuladığı ve elde edebileceği her şeye sahip olma, bunları kullanma ve bunların tadını çıkarma izni verilmiştir.³⁴ Bir insanın doğal haklarının neler olduğu ve bu hakların farkına varılıp ortaya çıkarılması ise akıl tarafından olacaktır.

Hobbes'a göre sahip olduğumuz doğal hakların en başında hayatımızı koruma hakkı gelmektedir. İnsan yaşamını devam ettirebilmek için doğal hak gereği gücünü istediği gibi kullanabilecek ve aynı zamanda kendini korumak için de her türlü yonteme başvurabilecektir. O halde Hobbes'un da dediği gibi "herkesin her şeye hakkı vardır; hatta bir başkasının bedenine bile..."³⁵. Bu düşünceden kişinin bulduğu en uygun yontem, karşısındaki insanı öldürmek bile olsa doğa durumunda bunu yapmaya özgürdür anlamı çıkmaktadır.

Doğal hakkın temeli herkesin elinden geldiğince yaşamını ve uzuvlarını korumasıdır. Doğa yasası gereği kullanılacak araçların ve bunların bulunma niyetinin yaşamı ve uzuvların korunması için gerekli olup olmadığı konusunda ise herkes kendisinin yargıcidir.³⁶ Doğal hak insanların özgürlüğünü temsil etmektedir. Bireyler yapmak istedikleri şeyleri dışarıdan herhangi bir engel olmadan gerçekleştirebilmektedir. Bu nedenle yapılmak istenilen bir eylemin doğal hakka uygun olup olmadığına bireyin kendisi karar vermektedir. İnsan birine bir şey yapmayı düşündüğünde, bu şeyin doğal hakka uygun olup olmadığı konusunda tereddütte kaldığı zaman yapması gereken tek şeyin kendini o kişinin yerine koymak olduğunu belirten Hobbes'a göre bu kural sadece kolay olmasının yanı sıra şu meşhur eski sözde de dile getirilir: Kendine yapılmasını istemediğini, sen de başkalarına yapma.³⁷ Hobbes'un bu sözleri aklımıza empati kavramını getirmektedir. Empati bir kişinin başka birinin istek ve duygularını anlayabilmesi, başka bir kimsenin halini kavrayabilmesi durumudur.³⁸ Bir şeyi yapmayı düşündüğümüzde onun doğal hakka uygun olup olmadığı tereddüdüne düştüğümüz zaman kendimizi karşımızdaki kişinin yerine koymalıyız. Ancak bunu yaptıktan sonra yapacağımız eylemin doğal hakka uygun olup olmadığı konusunda sağlıklı bir sonuca varabiliriz.

³⁴ T. Hobbes, *De Cive*, s. 28

³⁵ T. Hobbes, *Leviathan*, s.97

³⁶ T. Hobbes, *De Cive*, s.28

³⁷ T. Hobbes, *De Cive*, s.59

³⁸ A. Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.598

Hak kavramının tersi olan haksızlık kavramı ise yapılan sözleşmeye uymama olarak tanımlanır. Hobbes “haksızlık, basitçe bir sözleşme ihlalden başka bir şey değildir”³⁹ der. Ancak doğal hak kavramıyla doğa durumundaki haklarımızdan bahsetmekteyiz. Doğa durumunda da henüz bir sözleşme olmadığı için haksızlık kavramına da yer olmayacaktır. Aynı şekilde Hobbes’un “sözleşmenin olmadığı yerde, haksızlıktan söz edilemez”⁴⁰ sözlerinden de doğa durumunda haksızlık kavramından bahsedemeyeceğimizi anlıyoruz. Doğa durumunda insan sadece bencil bir açıdan varlığını korumaya yarayan şeye haklı ve iyi der, bu bakımdan zararlı olan şeylere de haksız ve kötü der.⁴¹ Sözleşmenin olmadığı, herkesin her şey üzerinde hakkının devam ettiği doğa durumunda yapılan eylemlerin haklı veya haksız olup olmadığına bireylerin kendisi karar verir. Doğa durumunda herhangi bir yasa olmadığı için doğa yasası gereği bencil olan insan kendi çıkarlarını gözeterek kendisine yararlı olan şeyleri haklı olarak adlandırır. Aynı şekilde başka bir bireyde kendi menfaatine uygun olmayan bir durumu haksızlık olarak adlandırabilir.

Saf doğa durumunda sahip olunan doğal haklar bütün insanların sahip olduğu haklardır. Doğa her insana her şey üzerinde eşit derecede hak vermiştir. Bu nedenle haklara sahip olma konusunda insanlar arasında eşitlik vardır. O halde doğa durumunda bir insanın diğer bir insana yaptığı hiçbir şey için adaletsiz diyemeyiz. Çünkü doğal hak gereği herkesin her şey üzerinde eşit olarak hakkı vardır. Bu eşitlikten de amaca ulaşma eşitliği doğacaktır. Yaşamını devam ettirmek için kendini korumak isteyen her insan aynı hakka sahiptir. Aynı şekilde kendini korumak ve yaşamını devam ettirmek isteyen insanlar bu amaçlarına ulaşmak için her türlü yöntemi kullanmakta da özgürdürler. Bu yüzden böylesi ortak bir hakkın insanlara hiçbir faydası yoktur. Doğal hakların etkisi neredeyse bu hakların hiç olmaması ile aynıdır. Çünkü biri bir şey için bu benim diyebilse bile eşit haklar yüzünden bir başkası da aynı şey üzerinde hak iddia ettiği için bu şeyin tadını çıkaramaz.⁴²Bu yüzden aynı amaç ve nitelikteki hak iddiası karşımıza sahiplik sorununu çıkarır. Amacına ulaşmak için sahip olduğu hakları kullanma konusunda her iki tarafta eşittir.

Aynı şey üzerinde hak iddia eden insanların sahip olduğu eşitliğin ise savaşı doğurması kaçınılmaz olacaktır. Sahip olunan eşitlik nedeniyle insanlar doğa

³⁹ T. Hobbes, *De Cive*, s.114

⁴⁰ T. Hobbes, *De Cive*, s.114

⁴¹ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, İstanbul, 2007 s.253.

⁴² T. Hobbes, *De Cive*, s.32

durumunda savaş halinde yaşamaya mahkûm kalacaktır. Bu sürekli savaş durumunda ise insanlar doğanın kendilerine tanıdığı sürenin sonuna kadar hayata tutunamazlar. Bu süre zarfında hayatın kaybedilmesi, insanların kendilerinin, eşlerinin ve çocuklarının ölüm olasılığı hep vardır. Ölüm olasılığı ise insanın yaratılışından itibaren korkuyu doğuran en büyük etkidir. Ölüm korkusu doğa durumunda hayatı tehdit altında olan veya hayatı tehdit altında olmasa bile içinde yaşadığı düzeni devam ettirmeye çalışan insan için en baskın duygudur. Bu nedenlerden dolayı doğal durumda hayatı tehlike altında olan bireyler hayatını devam ettirebilmek için gücünün yettiği kadar yapabileceği şeyleri yapmaya çalışır. O halde doğru aklın buyruğu gereği hayatını devam ettirme isteği, barış ve yardım istenci insanlarda yasa yapma isteğini doğurmuştur.

Yasa sosyal yaşamı ve insan eylemlerini düzenleyen kurallardır. Yasa belli bir otoriteye dayanılarak koyulmuş ve birtakım yaptırımlarla desteklenen ilkeler bütünüdür.⁴³ Yasa, hak kavramındaki insanların bir şeyi yapma veya yapmama özgürlüğünü sınırlar. Belirlenen yasalarla insanların eylemlerine sınır koyulur. Yasaların yaptırım gücü vardır. Yasayı oluşturmak için istenç gereklidir. İnsanların istençlerinin niteliği ve gereksinimlerini karşılayabilmesi sonucunda yasa oluşur.

Yasa kesin bir doğru akıldır ve aynı zamanda bu doğru akıl doğal akla karşılık gelmektedir. Doğru akıl doğa durumundaki insanların doğru aklı ile, birçoklarının yaptığı gibi yanılmaz bir yetiyi değil ama bizzat uslamlama edimini, eş değişle kendi yararı ve diğerlerinin zararına yol açacak edimler hakkındaki gerçek kendi uslamlaması kastedilir. Kendisinininkiyle kıyaslamak dışında kimsenin doğru ve yanlış akıl arasında bir ayırım yapamayacağı devletin dışında, herkesin kendi aklı sadece edimlerinin bir ölçüsü değil ama aynı zamanda başkaları ile girdiği ilişkilerde diğerlerinin uslamlaması hakkında karar vermesini sağlayan bir ölçü kabul edilmelidir.⁴⁴ O halde doğa yasası yaşamın ve uzuvların mümkün olduğunca korunabilmesi için nelerin yapılması nelerin yapılmaması hakkındaki doğru aklın buyruklarıdır. Doğa yasaları doğal durumun karşıtıdır. Doğa yasaları tanım gereği aklın ürünüyken doğa durumu ise duyguların ürünüdür.⁴⁵

⁴³ A. Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.1751

⁴⁴ T. Hobbes, *De Cive*, s.34

⁴⁵ Emile Durkheim, *Hobbes Üzerine*, (Çev. Melike Odabaş), İstanbul, 2012, s.36

Doğru uslamlamanın gereği olarak temel doğa yasası olan “ulaşılabilceği durumda barışı kovalamak, bu olmuyorsa, savaşta yardım aramak” ilkesine ulaşılır. Bu ilk ve temel doğa yasasıdır. Hobbes Leviathan’da da temel doğa yasasını aynı De Cive adlı eserindeki gibi açıklamaktadır. Leviathan’da temel doğa yasasını şöyle belirtmiştir: “herkesin onu elde etme umudu olduğu ölçüde, barışı sağlamak için çalışması gerektiği; onu sağlayamıyorsa savaşın bütün yardım ve yararlarını araması ve kullanması gerektiği”⁴⁶ ilkesi temel doğa yasasıdır. Doğal akılın uslamlama sonucu ulaştığı en temel ilkedenden ise diğer doğa yasaları türetilecektir.

Temel doğa yasalarından türetilen diğer yasalar “barış veya öz savunmanın korunmasının yollarına ilişkin direktifler”⁴⁷ olacaktır. İlk doğa yasasından türetilen ikinci doğa yasası “herkesin her şey üzerindeki hakkı devam ettirilmemelidir, bazı haklar devredilmeli veya terk edilmelidir.”⁴⁸ Eğer herkesin her şey üzerindeki hakkı devam ederse zorunlu olarak bir kaos ortamı oluşacaktır. Çünkü doğal haklar özgürlüğü temsil etmektedir. Doğa durumunda eşit olan insanların özgürlüklerine aynı şekilde devam etmeleri insanlar arasındaki savaşın sürmesine neden olacaktır. Bu durumda insanlar arasındaki savaş devam edecektir. Bu yüzden temel doğa yasasından zorunlu olarak türetilen ikinci doğa yasası “bir insan başkaları da aynı şekilde düşündüklerinde, barışı ve kendini korumayı istiyorsa, her şey üzerindeki bu hakkını bırakmalı ve başkalarına karşı, ancak kendisine karşı onlara tanıyacağı kadar özgürlükle yetinmelidir”⁴⁹ der. Temel doğa yasasının gereği olan barış ortamını oluşturabilmek için insanlar her şey üzerindeki haklarını devretmelidir. Aksi takdirde hakkından vazgeçmeyen biri doğa yasalarına aykırı hareket etmiş olacaktır.

Doğa durumunda sahip olunan bu haklar insana tüm özgürlükleri sağlamaktadır. Bu haklar sayesinde hayatını istediği gibi koruyabilmekte ve kendini koruyabilmek için de her türlü yöntemi kullanabilmektedir. İnsanın doğa durumunda kendini korumak için her türlü yöntemi kullanması ve elinden gelen çabayı göstermesinde ise saçma veya akla aykırı bir yan yoktur.⁵⁰ İnsanların sahip oldukları hak gereği kendilerini korumaları akla uygun bir harekettir. Eğer doğa durumunda sahip olduğu sınırsız haklara rağmen bir insan kendini korumak için herhangi bir çaba göstermiyorsa bu akla ve doğaya aykırı

⁴⁶ T. Hobbes, *Leviathan*, s.104

⁴⁷ T. Hobbes, *De Cive*, s.35

⁴⁸ T. Hobbes, *De Cive*, s.35

⁴⁹ T. Hobbes, *Leviathan*, s.51

⁵⁰ C. D. Zarakolu, *Thomas Hobbes’un Siyaset Felsefesi*, s.183

bir durumdur. Ancak insan doğa durumunda sahip olduğu bu haklardan dolayı mutlu olamaz. Çünkü sadece kendisi bu haklara sahip değildir. Doğa durumunda yaşayan bütün insanlar bu haklara sahiptir. Bir başka insanda aynı şekilde kendini korumak için her türlü yöntemi kullanabilecek ve kendi yaşamına bir tehdit gördüğü zaman diğer insanları öldürebilecektir. Bu yüzden insanın doğa durumunda sahip olduğu haklar onu mutluluğa değil mutsuzluğa, huzura değil güvensizliğe, barış yerine savaşa yol açacaktır.⁵¹ Kendimizin değil de bir başkasının da bazı doğal haklara sahip olabilmesi için bizim bazı doğal hakları devretmek suretiyle başkasının lehine bu doğal haklarımızdan vazgeçmemiz gerekir.⁵²

Hobbes hak kavramını açıklarken devredilebilen haklar ve devredilemeyen haklardan da bahseder. Devredilemeyen haklar hiç kimsenin bırakmak istemeyeceği veya hiçbir şekilde devretmeyi kabul etmeyeceği haklardır. İnsanlar ilk olarak canını almak için kendisine saldıran kişilere karşı direnme hakkını devretmek istemez. Çünkü bu hakkı bırakmakla kendisine hiçbir yarar sağlamış olmaz. Aynı şey yaralanmak, zincire vurulmak ve hapse atılmak içinde söylenebilir. Bir başkasının yaralanması veya zincire vurulup hapsedilmesine izin vererek kişini kendisine gelecek herhangi bir yarar yoktur.⁵³ O halde Hobbes'un sözlerinden de anlaşıldığı üzere insanlar kendisini korumaya yardım edecek hakları bırakmak istemez. Çünkü bu haklar sayesinde varlığını devam ettirebilecek ve kendisine yarar sağlayabilecektir. O halde gerçek manada Hobbes'a göre hak kavramını tanımlayacak olursak hak, kendi doğasını yani kendi hayatını korumak için kendi gücünü dilediği gibi kullanabilmek, kendi muhakemesi ve aklı ile bu amaca ulaşmaya yönelik en uygun yöntem olarak kabul ettiği her şeyi yapma özgürlüğüdür.⁵⁴

Hobbes'a göre "bir insanın herhangi bir şey üzerindeki hakkını bırakması başkalarının o şey üzerindeki hakkının meyvelerinden yararlanmalarına engel olma özgürlüğünden vazgeçmesi demektir".⁵⁵ İnsanların bir şey üzerindeki hakkını bırakması veya devretmesi aynı zamanda o hakkını korumak olan özgürlüğünü de devretmesi demektir. Bu nedenle insanların hiçbir karşılık beklemeden haklarından feragat etmesi beklenebilecek bir durum değildir. Hak devrinde bir insan hakkını devrederken, ya bu

⁵¹ C. D. Zarakolu, *Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesi*, s.187

⁵² E. Durkheim, *Hobbes Üzerine*, s.37

⁵³ T. Hobbes, *Leviathan*, s.106

⁵⁴ T. Hobbes, *Leviathan*, s.103

⁵⁵ T. Hobbes, *Leviathan*, s.105

hakkına karşılık kendisine başka bir hakkın devredilmesini ister ya da bu hak devri sonucunda başka bir fayda beklentisi olur. Çünkü hak devri iradi bir eylemdir ve iradi bir eylemin amacı da kendisine fayda sağlamaktır.⁵⁶ Kişi kendisine hiçbir fayda sağlamayacağını düşündüğü zaman hak devri yapmayacaktır. Bu yüzden çıkar olmadan bir hakkın devrinden söz edilemez.

Hak devri, yapanın olduğu kadar alanın da istencini gerektiren bir durumdur. Eğer bu iki durumdan biri gerçekleşmiyorsa hak devri yapılamaz. Hobbes'ta zira bana ait bir şeyi onu almayı reddeden birine vermeye çalışırsam, onu belli bir insana vermenin nedeni başkasında değil sadece onda yatmasından ötürü, bu hareketle bu hakkımdan feragat etmiş veya isteyen birine onu devretmiş olman⁵⁷ der. Devredilmek istenen hak için devredilen kişinin de rızası gereklidir. Çünkü bir insan sadece kendi isteğiyle herhangi bir hakkını devredemez. Burada karşılıklı bir istenç söz konusudur.

Karşılığında bir iyilik beklemeden veya herhangi bir sözleşmeye dayanmadan bir başkasına yapılan hak devrine hediye veya karşılıksız bağış denir.⁵⁸ Bağış karşısındaki kişiden bir şey beklemeden yapılan iyiliktir. Ancak doğa durumunda karşısındaki kişiden iyilik beklemeden, kendi yaşamını ve ailesinin yaşamını koruyabilmesine yardım edecek her türlü haktan bağış yoluyla vazgeçmek çok sık rastlanabilecek bir durum değildir. Hobbes'un *De Cive*'de tanımladığı anlamıyla doğa durumunda hak bağışı yapmak çok anlaşılır bir şey değildir. Ancak Hobbes'un *Leviathan*'da ki bağış tanımı daha açıklayıcıdır. "Hak devri karşılıklı değilse ve taraflardan biri, bir başkasının veya arkadaşlarının dostluğunu veya hizmetini kazanmak umuduyla hayırsever veya yüce gönüllü olarak tanınmak arzusuyla veya vicdanını rahatlamak amacıyla veya öteki dünyada karşılığını almak umuduyla bir hakkı devrediyorsa bu bir sözleşme değil fakat hibe, bağış, iyiliktir. Bu sözcüklerin hepsi aynı anlama gelir."⁵⁹ Hobbes'un bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere haklarından bağış yoluyla vazgeçen bir insan karşı taraftan bir karşılık alma umuduyla haklarını bağışlar. Çünkü bir insanın hiçbir şey beklemeden haklarını bağışlaması insan doğasına aykırı bir davranış olacaktır.

⁵⁶ T. Hobbes, *Leviathan*, s.106

⁵⁷ T. Hobbes, *De Cive*, s.36

⁵⁸ T. Hobbes, *De Cive*, s.37

⁵⁹ T. Hobbes, *Leviathan*, s.107

Temel doğa yasasından türetilen üçüncü doğa yasası şudur “insanlar yaptıkları ahitleri yerine getirmelidirler.”⁶⁰ Yapılan ahitlerle insanlar kendi istekleriyle özgürlüklerini sınırlandırmışlardır. Bu nedenle eğer insanlar üzerinde uzlaştıkları ahitlere uymazlarsa diğer insanlarında bu ahitlere uymasını gerektirecek bir neden olmayacaktır. Üçüncü doğa yasası olmazsa insanlar arasındaki sözleşmeler ve doğa yasaları boşuna ve anlamsız sözcüklerden ibaret olacaktır.⁶¹ Çünkü yerine getirilemeyecek yasalar yaparak insanların eline hiçbir şey geçmeyecektir. Üzerinde uzlaşılan yasaların yapılmasının nedeni kaosu önleyebilmektir. Eğer bir yasa üzerinde uzlaşıldıktan sonra yurttaşlar bu yasanın gereklerini yerine getirmiyorsa, yapılan bu yasanın hiçbir anlamı kalmayacaktır.

Üçüncü doğa yasasının temeli adaletle ilgilidir. Hobbes’a göre adalet; yapılan toplum sözleşmesine sadık kalmaktır. Adaletin kaynağı ve başlangıcı üçüncü doğa yasasında yatmaktadır.⁶² Adalet, adil ve adil olmayan kavramlarından bahsedilebilmesi için insanların aralarında sözleşme yapıp hak devrinde bulunmuş olması gerekir. Yani adalet kavramından bahsedebilmek için devletin kurulmuş olması zorunludur. Aksi takdirde adil ve adil olmayan kişileri neye göre belirleyeceğimizi bilemeyiz. Fakat burada adalet kavramına herhangi bir devletin kurulmadığı bir zamanda değinilmiştir.

Temel doğa yasasından türetilen diğer doğa yasaları ise minnettarlık, uyum, affetmek, öç alma, nefret ve aşağılama, kibir, küstahlık, hakkaniyet, ortak malların paylaşımı, kura ile belirleme, ekberiyet ve zilyetlik ve barış araçları ile ilgilidir. Aslında Türetilen bu doğa yasalarının hepsinin ahlak yasaları olduğunu görüyoruz. Doğa yasaları olarak adlandırılan bu yasalar bize neyin iyi neyin kötü olduğunu göstermektedir.

Tüm bu doğa yasaları, bize korunmamızı ve güvenliğimizi buyuran aklın buyruğundan türemektedir. Fakat bu yasalar bilinmedikleri takdirde bağlayıcı değildir. Bu doğa yasaları bu durumda bilinmedikleri için aslında yasa bile değildirler.⁶³ Bu yüzden devletin olmadığı bir durumda Hobbes’un bahsettiği doğa yasalarının hiçbir bağlayıcılığı ve yaptırımını yoktur. Yapılan yasaların bağlayıcı olabilmesi gerekliliği zorunlu olarak devletin doğuşunun zeminini atacaktır.

⁶⁰ T. Hobbes, *Leviathan*, s.113

⁶¹ T. Hobbes, *Leviathan*, s.113

⁶² T. Hobbes, *Leviathan*, s.113

⁶³ T. Hobbes, *De Cive*, s.59

1.3. Toplum Sözleşmesi ve Devletin Doğuşu

Doğa durumunda yaşayan insanların henüz devlet kurulmadan önce hayatlarının ve güvenliklerinin teminatının doğa yasaları olduğu iddiasına bir önceki başlıkta değinmiştik. Ancak doğa durumunda oluşturulan yasaların, insanların hayatını ve güvenliklerini koruyamayacağı ve herhangi bir bağlayıcılığının olamayacağı açıktır. Bunun nedeni ise akıl yürütme ile ortaya çıkarılan doğa yasalarının henüz tam anlamıyla yasa haline gelmiş yazılı yasalar olmamasıdır. Doğa durumunda, üzerinde uzlaşılan yasalar sözlü yasalardır ve doğa yasalarına uymak ya da uymamak kişilerin kendi elindedir. O halde doğal durumdaki haliyle doğa yasalarının bağlayıcılığı ve yaptırımı yoktur. Bu yüzden insanlar doğa yasalarını ihlal etmenin daha iyi ya da daha az kötü olduğunu düşündükleri zaman isteyerek doğa yasalarını ihlal edebileceklerdir.⁶⁴ İnsanlar isteyerek doğa yasalarını ihlal ettikleri zaman doğa durumunda sahip oldukları hakların temeli olan kendini koruma hakkı devrede olacaktır.

Doğa yasalarına uyup uymamak kişinin kendi elinde olduğu için doğa yasalarına sadece vicdanen bağlayıcıdır diyebiliriz. Bu nedenden dolayı doğa yasaları vicdanen onların var olması arzusu bakımından bağlayıcıdır. Fakat dışarıdaki mahkeme olarak, yasaların uygulanması bakımından her zaman bir bağlayıcılığı yoktur.⁶⁵ Doğa yasalarının her zaman bağlayıcı olmamasının temel nedeni doğa yasalarının yazılı yasalar olmamalarıdır. Yasa üzerinde anlaşılıp yazılı hale getirildiği zaman yasa adını alır. Bu şekilde olan yasaların yaptırım gücü vardır. Ancak doğa yasalarının yaptırım gücü kişinin vicdanıdır. Hobbes'un da dediği gibi "doğa yasaları adı verdiklerimiz, nelerin yapılması veya nelerin yapılmaması konusunda us yoluyla idrak edilen belli sonuçlardan başka bir şey değildir ve bir yasa, doğru ve kesin konuşacak olursak bir şeyi yapmam ve yapmamam konusunda bir hakka dayanarak diğerlerine buyruk veren birinin sözüdür. Bundan dolayı doğru konuşacak olursak, doğadan hareketle ulaşıldıkları ölçüde doğa yasaları değildir"⁶⁶. Doğa yasalarında bir şeyi yapmak ya da yapmamak kişinin kendi elindedir. Çünkü yasaların bağlayıcılığı olabilmesi için buyruk veren birinin olması gerekmektedir.

⁶⁴ T. Hobbes, *De Cive*, s.63

⁶⁵ T. Hobbes, *Leviathan*, s.124

⁶⁶ T. Hobbes, *De Cive*, s.63

Genel olarak bu konu üzerinde araştırmalar yapan dūřünürlerin doęa yasalarının ahlak yasaları ile aynı Őey olduğu konusunda uzlaşmaktadırlar. Doęa yasaları barış için gerekli araçları öğrettikleri için aynı zamanda iyi davranışları da öğretmektedir. Bundan dolayı da bunlara ahlak yasası denmektedir.⁶⁷ Ahlaki kurallar doęa yasaları gibi toplumun düzeninin sağlanmasını amaçlayan kurallardır. Doęa yasaları gibi ahlak yasaları da insanları kötü davranışlardan uzak durmaya ve insanları iyi davranışlara yöneltmeye çalışır. İnsanın yaşamını devam ettirecek ve barış içinde yaşamasını sağlayacak davranışlar iyi, insanın yaşamını tehdit edecek ve savaşı tetikleyecek davranışlar kötü olarak yorumlanır. Aynı Őekilde doęa yasaları da insanın yaşamını tehdit edecek davranışlardan kaçınmasını ve barışı sağlayacak davranışlarda bulunmasını söylemektedir.

Hobbes'un da üzerinde durduğu nedenlerden dolayı doğa yasaları daha çok ahlak yasaları olarak adlandırılır. Aslında tüm doğa yasaları bir anlamda medeni yasadır. Aynı Şekilde medeni yasalar da bir anlamda doğaldır. Doğa yasaları genel bir Şekilde yükümlülük getirirler, ama bu yükümlülüklerin hangi Őartlar altında uygulanabilir olduğunu belirtmezler. Doğal ahlakın hakimiyeti altında varlığımızı tehdit eden kim olursa olsun onu ölüme mahkum ederiz. Aynı Şekilde başkasının malına el sürmemeliyiz denir. Ama başkasının malının nerede başladığını bilemeyiz.⁶⁸

Doğa yasalarının ahlak yasaları olarak kabul edilmesi, insanların bu kurallara uyup uymamalarını zorunlu olarak gerektirecek bir durum olmadığını göstermektedir. O halde doğa yasalarının uygulanmasını zorunlu kılacak bir kurumun gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Henüz insanların ortak kararıyla oluşturulmuş bir devlet olmadığı için doğa yasalarını yazılı yasalar haline getirecek bir kurum ve buyruk verecek bir egemen olmaması nedeniyle doğa yasalarının fiilen bir bağlayıcılığı olmadığını söyledik. Çünkü doğa yasaları ihlal edildiğinde insanları cezalandırabilecek bir kurum henüz söz konusu değildir. Tüm bu sebeplerden dolayı insanlar doğa yasalarını ihlal edebilme özgürlüğünü kendilerinde bulabilmektedir.

Doğa yasaları doğadan hareketle kendi akıl yürütmemizle ulaştığımız sonuçlardır. Bu yasalar insanların akıl yürütmesi sonucunda buldukları ve hayatlarını devam ettirebilmek için gerekli olan kurallardır. Ancak bir Şeye yasa diyebilmemiz için buyruk veren birinin de olması gerekmektedir. Hobbes'a göre doğa yasaları tanrı

⁶⁷ T. Hobbes, *De Cive*, s.61-62

⁶⁸ E. Durkheim, *Hobbes Üzerine*, s.50-51

tarafından Kutsal Kitaplar 'da yasa haline getirildiği ölçüde, gerçek anlamıyla yasa adını alırlar.⁶⁹ Hobbes'un sözlerinde de gördüğümüz gibi yasalar Tanrı veya hükümdar gibi bir belirleyicisi olduğu zaman tamamıyla yasa adını alacaktır. Bu nedenle yasaların yazılı ve bir buyruk vereninin olması gerekmektedir.

Doğa yasalarının varlığını ve doğa yasalarının içeriğini bilmek doğa yasalarına uyma zorunluluğunu insanlara getirmemektedir. Öyleyse doğa yasalarının bilinmesi onlara riayet edilmesini garanti altına almamaktadır. İnsan kendisine karşı herhangi bir saldırı karşısında, bir güvenlik garantisi olmadığı zaman dilediği ve elinden geldiği her yolla kendi başının çaresine bakmak olan ilk hakkı yürürlükte kalır.⁷⁰ Ancak insanlar arasındaki barışın sağlanması için doğal hakların devrine ve temel doğa yasalarına riayet etmeye ihtiyaç vardır. Barışın sağlanması ve korunması için doğal hukuk ve doğal hukukun uygulanması için ise güvenlik gereklidir.⁷¹ Hobbes'un bu sözlerine baktığımız zaman barışın sağlanması için ilk önce güvenlik koşulunun yerine getirilmesi gerektiğini görüyoruz. Güvenlik ise ancak doğal hakların devri ile sağlanabilecek bir durumdur. Bu yüzden insanlar doğal haklarını devretmedikleri sürece güvenlikleri tehlikede olacaktır.

Güvenliğin korunmasının birinci yolu doğa yasalarına uymaktan geçer. Ancak doğa yasalarına rağmen kurulu bir iktidar yoksa veya kurulmuş olan iktidar güvenliğimiz için yeterince büyük değilse insanlar korunmak için yine kendi gücüne ve kurnazlığına dayanacaktır. Üstelik güvenliğinin sağlanamadığı gerekçesiyle bunu meşru olarak yapabilecektir.⁷² Hobbes "herhangi bir kimsenin başkalarına olan güvensizliğinden kurtulması için, kendisi için tehlikeli olabilecek kadar büyük başka bir kuvvet kalmadığını görünceye kadar, olabildiği kadar çok insanı hakimiyetine almasından başka bir yol yoktur"⁷³ der. Fakat insanlar kendilerini korumak için kendi aralarında anlaşıp ortak bir birlik kursalar bile, olabildiği kadar çok insanı birleştirip hakimiyetine alması ve bu hakimiyeti devam ettirmesi çok zordur. Hobbes'a göre böylesi birliktelikler belli bir amaca yönelik olduğu ve dolayısıyla da kalıcı olmadığı için, bu amacı yerine getirme gücüne sahip değillerdir.⁷⁴

⁶⁹ T. Hobbes, *De Cive*, s.63

⁷⁰ T. Hobbes, *De Cive*, s.79

⁷¹ T. Hobbes, *De Cive*, s.80

⁷² T. Hobbes, *Leviathan*, s.133

⁷³ T. Hobbes, *Leviathan*, s.100

⁷⁴ C. D. Zarakolu, *Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesi*, s.228

Güvenlik birkaç kişinin birleşmesi ve aralarında bir sözleşme yapması sonucu sağlanabilecek bir şey değildir. Çünkü küçük sayılarda yapılan eklemeler güç üstünlüğünü zafer kazanmaya yetecek kadar artırır. İnsanların güvenliklerini sağlamak için itimat edebilecekleri çokluk ise herhangi bir sayı ile belirlenemez.⁷⁵ Amaçlanan güvenlik için bir araya gelen insanların birkaçı bu amaçtan vazgeçebilir, zıt fikirlere sahip olan insanlar birbirlerini engelleyebilir, ya da bu uzlaşmayı bozmak isteyebilecek düşmanlara katılabilir. Bu yüzden güvenlik için bir arada hareket edenlerin sayısının birkaçı düşman tarafa geçse bile ona zaferi için büyük bir avantaj sağlamayacak kadar fazla olması gerekmektedir.⁷⁶

Bireylerin güvenlik için itimat edecekleri çokluk içinde de bir düzen oluşturması gerekir. Düzen ile insanlar arasında zıt fikirlerden doğan karmaşa ve düşman tarafa geçişler engellenecektir. Böylece bize avantaj sağlayacak çokluğa ulaşabiliriz. Yine birçok insan savunma için bir araya gelse bile en uygun yol üzerinde anlaşamamaları ve herkesin gücünü kendi bildiği şekilde kullanması durumunda da bir şey elde edilemeyecektir.⁷⁷ Bunun nedeni ise zıt fikirlere sahip oldukları için birbirlerini engelleyecek olmaları veya zafer, yağma, intikam beklentisiyle harekete geçmek için anlaşacak olsalar bile sonrasında sahip oldukları farklı amaçlar, politikalar veya aralarındaki kıskançlık ve rekabet yüzünden bölünecek olmaları ve ortak bir korku olmadığı müddetçe birbirlerine yardım etmeyi veya aralarındaki barışı sürdürmeyi reddedecek olmalarıdır.⁷⁸ Burada taraflar arasında bir uzlaşma olsa bile güvenli bir ortam kurulması için insanlar arasında gerekli olan uyumun sürekli olarak sağlanmayacağı vurgulanmaktadır. Çünkü insanların karşılıklı olarak çıkarları çatışacaktır. Bu nedenle insanlar arasındaki bu uzlaşmanın bozulmaması için de insanları bir arada tutabilecek bir faktöre ihtiyacımız vardır. İnsanlar arasındaki uzlaşmanın ve yardımın çökmesine engel olacak faktör ise korkudur.⁷⁹ İnsanları bireysel çıkarlarından uzaklaştıracak ve herkesi bireysel olarak hareket etmekten alıkoyacak şey korku duygusudur.

İnsanı barışa yönelten ve uzlaşmayı sağlayan duygular ölüm korkusu, rahat ve huzurlu bir hayat yaşayabilmek için gerekli şeyleri elde etme isteği ve çalışarak bu

⁷⁵ T. Hobbes, *Leviathan*, s.134

⁷⁶ T. Hobbes, *De Cive*, s.80

⁷⁷ T. Hobbes, *De Cive*, s.80

⁷⁸ T. Hobbes, *De Cive*, s.80-81

⁷⁹ T. Hobbes, *De Cive*, s.81

şeyleri elde etme umududur.⁸⁰ İnsanları barışa ve uzlaşmaya yöneltten bu duyguların içinde yine bir kendine yarar sağlama durumu söz konusudur. İnsanın kendini koruma içgüdüğü, ölüm korkusu ve refah yaşama arzusu onu toplumsal sözleşme yapmaya götüren şeydir.

Hobbes'a göre toplumsal sözleşme yapmak demek karşılıklı olarak hakların devredilmesi demektir. Doğal durumda insanların savaşmadan hayatlarını güvence altına alabilmelerinin tek yolu sözleşme yapmaktır. Sözleşme yaparak insanlar karşı taraftan beklentilerini, uymasını istedikleri şeyleri garanti altına alırlar. O halde insanlar ancak sözleşme sayesinde doğal durumdaki savaş ve çatışma ortamından çıkıp birbirleriyle güvenli bir ilişki kurabileceklerdir.

Sözleşmenin yapılabilmesi için de bazı koşullar gereklidir. Hayvanlarla ya da Tanrı ile sözleşme yapılamaz. Çünkü hayvanlarla ya da Tanrı ile sözleşme yapmak doğa yasasına aykırı bir durumdur. Aynı zamanda bu imkansız olan bir şeydir. Sözleşme ancak insanlar arasında yapılabilir.

İnsanı doğal durumdaki savaş ortamından kurtaran şey sözleşmedir. Çünkü güvenliğin kalıcı olarak sağlanabilmesi için insanların haklarını devredebileceği bir sözleşmeye ihtiyaçları vardır. Ancak doğa yasalarının bağlayıcı olup olmama konusunda da değindiğimiz gibi egemen bir gücün olmadığı bir ortamda yapılan sözleşmelere uyup uymamak yine kişinin vicdanına bağlıdır. Bu yüzden “zorlayıcı bir gücün korkusu olmadıkça insanların hırsına, tamahına, öfkese ve kıskançlığına gem vurabilecek bir sözleşme yoktur. Sözleşmenin devamını güvence altına alacak güç sahibi bir egemen olmadıkça, insanların birbirine verdikleri söz hiçbir geçerlilik ifade etmez.”⁸¹ Sözleşmenin devamını ve güvenliği sağlayabilmek için, insanların haklarını devretme üzerinde anlaştıkları zaman zorunlu olarak devlet ve egemen güce ihtiyaç ortaya çıkacaktır. O halde insanların arzu ettiği güvenlik için, belirli bir süreyle tek bir karar verici tarafından idare edilmeleri yeterli değildir. Çünkü insanlar ortak düşmana karşı birleşmiş ve zafer kazanmış olsalar bile daha sonra farklı çıkarlar nedeniyle tekrar dağılacak ve kendi aralarında savaş yapacaklardır.⁸² Bu yüzden insanların barış içinde yaşamasını sağlayacak olan, belli bir süre için bir karar verici tarafından idare edilmek olmadığı gibi aynı zamanda insanların ihtiyacı olan tek bir kişiye bütün hakların

⁸⁰ T. Hobbes, *Leviathan*, s.103

⁸¹ Hümevra Karagözoğlu, “‘Homo Homini Lupus’: Thomas Hobbes’un Ahlak Felsefesi Üzerine”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006/1, s.228

⁸² T. Hobbes, *Leviathan*, s.135

devredilmesi değildir. Doğal hakları bir bütün içinde birleştirecek bir heyete ihtiyaç vardır. Bu yüzden insanların haklarını devredebilecekleri yer devlet olacaktır.

Devletin amacı bireysel güvenlidir. Doğası gereği özgürlüğü ve başkaları üzerinde egemenlik kurmayı seven insanların topluluk halinde yaşarken kendilerini tabi kıldıkları kısıtlamaların temel nedeni kendini korumak ve böylece daha huzurlu bir hayat sürmektir.⁸³ Kendini yabancıların saldırısından korumak ve rahat bir yaşam sürmek için devlet denilen yapıyı oluşturan insan böylece haklarını devretmeyi de kabul etmiş demektir. Bu yüzden insan artık doğa durumunda olduğu gibi her hakka ve özgürlüğe sahip olamayacaktır. Bir nevi insan karşısındaki kişiyle anlaşarak bir sözleşme oluşturmuş ve haklarını kendilerini temsil eden heyete devretmiştir. Hobbes'un sözlerinde de dediği gibi bir insan topluluğu, kendi arasında ahit yaparak, hepsinin birden kişiliğini temsil etmek, yani onların temsilcisi olmak hakkının hangi kişiye veya heyete verileceği konusunda çoğunlukla anlaştığı vakit, bir devlet kurulmuştur denir.⁸⁴

Devletin oluşumu, onaylamak veya rıza göstermekten öte bir şeydir. Hobbes'a göre herkes herkese senin de hakkını ona bırakman ve onu bütün eylemlerinde aynı şekilde yetkili kılman şartıyla, kendimi yönetme hakkını bu kişiye veya bu heyete bırakıyorum demişçesine, herkesin herkesle yaptığı bir ahit yoluyla hepsinin bir ve aynı kişilikte gerçekten birleşmeleridir. Bu yapıldığında tek bir kişilik halinde birleşmiş olan topluluk bir devlet olarak adlandırılır.⁸⁵ O halde devletin tanımını yapacak olursak "devlet insanları yabancıların saldırısından ve birbirlerinin zararlarından koruyabilecek ve böylece kendi emekleriyle ve yeryüzünün meyveleriyle kendilerini besleyebilmelerini ve mutluluk içinde yaşayabilmelerini sağlayacak genel gücü kurmanın tek yolu; bütün kudret ve güçlerini tek bir kişiye veya hepsinin iradesini oyların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmeleridir."⁸⁶ Böylece devlet insanların doğal durumdaki haklarını sınırlayacak ve bireylere güvenli bir ortamda sınırlı haklar tanıyacaktır. İnsanlar hayatlarını koruyabilmek ve güven içinde yaşayabilmek için haklarını bir egemene veya meclise devrederek siyasal toplumu oluşturmuşlardır. O halde insanlar doğa durumundaki sınırsız özgürlüklerinin yerine, sınırlı haklar ve güvenliği tercih etmişlerdir.

⁸³ T. Hobbes, *Leviathan*, s.133

⁸⁴ T. Hobbes, *Leviathan*, s.137

⁸⁵ T. Hobbes, *Leviathan*, s.136

⁸⁶ T. Hobbes, *Leviathan*, s.136

1.4.Egemenin Hak ve Görevleri

Doğal durumda yaşayan insanların haklarını devrederek oluşturduğu devletin hakimiyetini elinde tutacak bir egemen güce ihtiyaç vardır. Bu egemen güç insanlar üzerine korku salabilecek ve bütün istençleri üzerinde birleştirebilecek bir hakimiyete sahip olmalıdır. Çünkü insanlar kendilerini korkutacak bir güç olmadığı zaman yasalar olsa bile doğal durumlarına geri döneceklerdir.

Hobbes'a göre egemenin tanımı büyük bir topluluğun üyelerinin birbirleriyle yaptıkları ahitlerle, her birinin huzur ve sükunu ve ortak savunmaları için, içlerinden birinin, onun uygun bulacağı şekilde, hepsinin birden gücünü ve imkanlarını kullanabilmesidir. Bu kişiliği taşıyana egemen denir ve onun egemenlik kudretine sahip olduğu söylenir.⁸⁷ Filozofa göre insanlar birbirleriyle yaptığı sözleşme sonucunda devleti oluşturmuştur. Ayrıca devleti oluşturarak tek tek bireyler birbirleri üzerinde egemenlik kurma hakkını devretmiştir. Bu hak devrinin sonucunda da tüm güçleri ve imkanları kullanabilecek olan kişi egemendir.

Egemen gücü elinde tutan kişi adaletin kılıcını elinde tutan kişidir.⁸⁸ Hobbes'a göre, bireylerin ve dolayısıyla da genel barışın güvenliği ve cezalandırma için bu kılıcın kullanım hakkı bir kişi veya meclise devredilmesi zorunlu olarak gerekmektedir. Ve buradan da bu kişi veya meclisin devlette bir hakka dayanarak egemen gücü elinde tuttuğu anlaşılır.⁸⁹ Kılıç hakkı bulunan kişinin bu hakkı doğru bir şekilde kullanabilmesi için aynı zamanda karar verme ve yargıda bulunma hakkına da sahip olması gerekir. Eğer yargıda bulunma gücü bir insanın, yürütme gücü başka bir insanın elinde olursa hiçbir şey yapılmış olmayacak ve yargılarının hiçbir etkisi olmayacaktır.⁹⁰ Hobbes'un sözlerinden de anlaşılacağı üzere burada güçler birliği savunulmaktadır. Egemenliği elinde tutan kişi hem yargıda bulunma gücü hem de yürütme gücünü elinde bulundurmalıdır ki egemen kişi daha güçlü olsun. Eğer yargıda bulunma gücü başka birinde yürütme gücü başka birinin elinde olsaydı bu egemenin mutlak gücüne ve bütün istençleri kendinde bulundurma özelliğine ters düşecekti. Ayrıca böyle bir durum ikili

⁸⁷ T. Hobbes, *Leviathan*, s.136

⁸⁸ T. Hobbes, *De Cive*, s.91

⁸⁹ T. Hobbes, *De Cive*, s.90-91

⁹⁰ T. Hobbes, *De Cive*, s.91

hatta üçlü bir yapının oluşmasına neden olurdu ve bu da işleri daha karmaşık hale getirirdi.

Egemenin en büyük görevi güvenliği sağlamaktır. İnsanlar eğer kendilerini dışarıya karşı koruyamayacaklarsa insanların arasındaki barışın hiçbir yararı yoktur. Eğer güçlerini birleştirmemişler ise de kendilerini savunmaları mümkün değildir.⁹¹ Bundan dolayı Hobbes “tek tek tüm yurttaşların tüm savaş ve barış hakkını tek bir kişi veya meclise devrettikleri anlaşılmalıdır”⁹² der. Hobbes’un bu sözlerinde de ifade ettiği gibi yurttaşların her biri haklarını devrederek egemen kişiden kendilerini savunmasını ve güven ortamının sağlanmasını talep ederler.

Egemenin bir diğer görevi de yurttaşlarını korumak adına savaş yapmaktır. Savaş kılıcı olarak adlandırılan bu hak adalet kılıcını elinde bulunduran kişi veya meclise aittir. Savaş kılıcı ve adalet kılıcı olan bu iki kılıç devletin doğası gereği egemen güç tarafından içerilmektedir.⁹³ Ayrıca Hobbes “barış ve savunma için, anlaşmazlıklara ilişkin adil karar verme, komşu devletlerin planlarını öğrenme, savaşları öngörülür bir şekilde idare etme ve devletin çıkarlarını gözetme sorumluluğu olanların görevlerini iyi bir şekilde yerine getirmeleri gerekir”⁹⁴ der. Buna göre yurttaşlarının barışı ve savunulması için neyin gerekli olup olmadığına egemen karar verir. Yurt içinde çatışmayı ve yurt dışındaki düşmanlığı önlemek ve ayrıca barış ve güvenliğin korunması için gerekli gördüğü her şeyi yapma hakkı egemen güce veya heyete aittir.⁹⁵

Hobbes’a göre gerek dinde gerekse de insan bilimlerinde tek bir dogma bile yoktur ki, fikir ayrılıklarına, bunu takiben de anlaşmazlıklara, tartışmalara ve en nihayetinde de savaşa yol açmamış olsun. Bu, dogmalar yanlış olduğundan değil ama insan doğası yüzünden böyledir: insanlar akıllı olduklarına inanmak ve başkaları tarafından da böyle görülmek isterler. Ve böylesi fikir ayrılıklarının ortaya çıkmasına kimse mani olamaz. Bununla birlikte, egemen güç kullanılarak, onların barışa engel olmalarının önüne geçilebilir.⁹⁶ Bu nedenle devlet tarafından egemen güç bahşedilen kişi ya da konsey barış için hangi fikirlerin ya da hangi öğretilerin uygunsuz olup olmadığına karar verme ve bu öğretileri yasaklama hakkına sahiptir.⁹⁷ Hobbes’un bu

⁹¹ T. Hobbes, *De Cive*, s.91

⁹² T. Hobbes, *De Cive*, s.91

⁹³ T. Hobbes, *De Cive*, s.91

⁹⁴ T. Hobbes, *De Cive*, s.92

⁹⁵ T. Hobbes, *Leviathan*, s.140

⁹⁶ T. Hobbes, *De Cive*, s.93-94

⁹⁷ T. Hobbes, *De Cive*, s.93

sözlerinden hangi fikirlerin zararlı ve barışı tehdit edip etmediklerinin incelenmesi devletin yani aynı zamanda devlette egemen gücü elinde tutan kişiye ait olduğu sonucu çıkmaktadır. Burada yurttaşların özgürlüklerinin egemen güç tarafından sınırlandırıldığını görüyoruz. Bireyler sadece hayatlarını devam ettirebileceği ölçüde özgürdür. Eğer bu kuralları egemen güç belirlemezse bireyler birbirlerini engellemeye kalkacaktır. Bu yüzden egemenin bu duruma engel olması gerekmektedir.

Ayrıca filozofa göre neyin kendisine neyin başkasına ait olduğunu, neyin adil, onurlu, iyi ve neyin adil olmayan, onursuz ve kötü olduğunu bilmesini sağlayacak kuralları ve ölçütleri özetle sosyal yaşam içinde insanların yapması gerekenler ile yapmaktan kaçınması gerekenleri belirleyip, bunları insanlara duyurmak, aynı bu egemen gücün sorumluluğudur.⁹⁸ Burada egemenin bir başka görevinin de toplumsal yaşam içinde insan ilişkilerini düzenlemek olduğunu görüyoruz. İnsanların toplum içinde yapması veya yapmaması gereken davranışları belirlemesiyle egemen güç aslında medeni yasaları oluşturmakta ve aynı zamanda da uygulanmasını sağlamaktadır. O halde Hobbes'un sözlerinden de anlaşılacağı üzere medeni yasaları oluşturan ve onların uygulanmasını sağlayan egemen güçtür.

Her bir yurttaş, haklarını devlete karşı kullanamayacak şekilde egemen güce devrettiği için, egemenin hiçbir ediminin cezalandırılmayacağı sonucu da açıkça ortaya çıkmaktadır. Doğa gereği yeterli bir gücü olmadıkça kimse onu cezalandıramaz, aynı şekilde bir hakka dayanmayan bir güce sahip olmadıkça kimse onu hakkaniyetli bir şekilde cezalandıramaz.⁹⁹ Her uyruk egemenin eylemlerinin yazarıdır. Bu nedenle egemeni cezalandırmak, uyrukların kendileri tarafından yazılan eylemler için bir başkasını cezalandırmaları demektir.¹⁰⁰ Hobbes'a göre egemenin eylemleri uyruk tarafından eleştirilemez.¹⁰¹ Egemenin yaptığı ve aldığı kararlarda uyruklarına yapılmış bir haksızlık olamaz. Ayrıca egemen yurttaşlarından herhangi biri tarafından adaletsizlikle suçlanamaz. Çünkü bir başkasından aldığı yetkiye dayanarak herhangi bir şey yapan bir kimse, yetkisine dayanarak hareket ettiği kişiye bu şekilde haksızlık etmiş olmaz.¹⁰² İnsanlar kendi istekleriyle bazı haklarını egemen güce devretmişlerdir. Devredilen bütün haklar tek bir egemen güçte birleşmiştir. Bu nedenle hakkını

⁹⁸ T. Hobbes, *De Cive*, s.92

⁹⁹ T. Hobbes, *De Cive*, s.94

¹⁰⁰ Solmaz Zelyüt, *Dört Adalı Hobbes-Locke-Berkeley-Hume*, Ankara, 2012, s.38-39

¹⁰¹ T. Hobbes, *Leviathan*, s.139

¹⁰² T. Hobbes, *Leviathan*, s.140

devrettiği egemeninden haksızlığa uğradığı yönüyle şikayet eden bir kişi kendisinden şikayet ediyor demektir. Hatta kişinin kendisine haksızlık yapması imkansızdır. Egemen güce sahip olanlar insafsızlık edebilirler ama adaletsizlik veya haksızlık etmezler.¹⁰³ Egemen gücü elinde bulunduran kişi insafsız ve korkutucu olabilir. Mutlak otoriteyi sayılabilmek için egemenin korkutucu bir yapısı olması gerekir. Ancak egemen gücü elinde bulunduran kişi adaletsizlik yapamaz. Çünkü devlet insanların haklarını devretmesi sonucu oluşmuştur ve egemen güce devredilen bu haklar ölçüsünde güçlüdür. Bu nedenle egemenin yaptığı bütün şeylerin sebebi insanlardır. Bireylerin kendi sebep oldukları bir şey nedeniyle adaletsizliğe uğradıkları söylenemez.

Egemenin yaptığı hiçbir şey cezalandırılmaz. Egemen güce sahip olan hiç kimse uyrukları tarafından adil olarak öldürülemez veya cezalandırılmaz. Çünkü her bir uyruk egemenin eylemlerinin amili olduğuna göre kendisi tarafından yapılmış eylemler için bir başkasını cezalandırmış olur.¹⁰⁴ İnsanlar herkes adına karar verme yetkisini egemen güce vererek tek bir üstün gücü cisimleştirmiştir. Ancak eğer egemen güç yurttaşların hayatını devam ettirmesini gerektirecek faaliyetleri de sınırlandırıyor ise insanların bu emirlere karşı gelme ve egemen gücü yargılama hakları vardır. Egemen güç insanların güvenliğini tehdit edecek sınırlamalarda bulunuyorsa görevlerini gereğini yapmıyordur.

Uyrukların barışı ve savunulması için neyin gerekli olduğuna egemen karar vereceği gibi aynı şekilde uyruklara hangi düşüncelerin öğretileceğine de egemen karar verir.¹⁰⁵ Çünkü barış ortamının korunabilmesi için insanları kaosa götürecek düşüncelerin engellenmesi gerekmektedir. Hangi görüş ve düşüncelerin barışa aykırı hangi görüşlerin barış için uygun olup olmadığına ve hangi durumlarda nereye kadar hangi insanların topluluk karşısında konuşmalarına izin verileceğine egemen güç karar verir.¹⁰⁶ Hobbes'a göre düşüncelerin sansüre uğraması zorunludur. Çünkü eylemler düşüncelerden doğar. Bu nedenle insanları yeniden savaş durumuna sürükleyecek eylemleri engellemek ve kamu barışını sağlamak için karar vermek ya da karar verecek olan yargıçları atama yetkisi egemenin elindedir.¹⁰⁷

¹⁰³ T. Hobbes, *Leviathan*, s.140

¹⁰⁴ T. Hobbes, *Leviathan*, s.140

¹⁰⁵ T. Hobbes, *Leviathan*, s.140

¹⁰⁶ T. Hobbes, *Leviathan*, s.140

¹⁰⁷ M. A. Ağaoğulları, *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, s.446

Ayrıca Hobbes'a göre uyrukların her birinin başka hiçbir uyruğun adaletsizlik etmeden ondan alamayacağı hangi şeylerin kendisine ait olduğunu bilebileceği kurallar yapma hakkı egemen gücün elindedir.¹⁰⁸ Mülkiyet kavramı da bu maddeyle ortaya çıkmaktadır. İnsanların doğa durumunda her şeyi elde etme isteği savaşı doğuran en önemli etkendi. Bu yüzden egemen güç ile güvenliğin sağlanabilmesi için insanların mülklerinin nerede başlayıp nerede bittiğine ilişkin kurallar yapılması gereklidir. Aksi takdirde hangi şeyler üzerinde hak sahibi olabileceğini bilmeyen insanlar arasında çatışma çıkması kaçınılmaz olacaktır.

1.5.Yönetim Biçimleri

Hobbes *De Cive* ve *Leviathan* adlı eserlerinde üç çeşit yönetim biçimi olduğunu söyler. Devletler ve devletlerin yönetim biçimleri arasındaki farklar egemen güç olarak belirlenen kişiler arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Egemen güç ya bir kişiye ya da çok sayıda insandan oluşan bir konseye verilmiştir.¹⁰⁹ Egemenlik bir kişiye verildiğinde monarşi, bir heyete verildiğinde demokrasi ve sadece belli bir kesimin yönetimine verildiğinde ise aristokrasi adı almaktadır.

Egemen güç bahsedilen kişiler arasındaki farktan üç devlet biçimi ortaya çıkmaktadır. Hobbes'a göre bu üç devlet biçiminin tanımı şöyledir “birincisinde, egemen güç yurttaşların hepsinin oy hakkı olduğu bir meclistir; buna demokrasi adı verilir. Egemen gücün herkesin değil ama sadece belli bir kısmının oy hakkına sahip olduğu bir mecliste olduğu ikincisine ise aristokrasi denir. Üçüncüsünde, egemen güç sadece bir kişiye aittir; buna da monarşi denir.”¹¹⁰ Hobbes burada egemen güç üzerinden üç devlet biçiminin tanımını vermektedir. Bu tanımların her birinde egemen güce farklı roller verilmiştir. Birinci tanımında yani demokraside egemen güç ve tüm yurttaşların hepsinin oy verme hakkı vardır. O halde demokraside egemen güç ve yurttaşların oyları eşit sayılmaktadır. İkinci devlet biçimi olarak açıkladığı aristokraside ise sadece egemen gücün ve yurttaşların bir kısmının oy verme hakkı vardır. Bu tanımla aristokraside yurttaşlar arasında bir tabakalaşma olduğu görülür. Monarşinin tanımında ise egemen güç sadece bir kişiye aittir. Bu aynı zamanda Hobbes'un *Leviathan* adını verdiği devletin yönetim şeklidir.

¹⁰⁸ T. Hobbes, *Leviathan*, s.141

¹⁰⁹ T. Hobbes, *De Cive*, s. 107

¹¹⁰ T. Hobbes, *De Cive*, s.107

Hobbes'un tanımladığı birinci yönetim şekli olan demokrasideki hakim güce halk, aristokrasideki hakim güce soylular, üçüncü yönetim şekli olan monarşideki hakim güce de monark adı verilir.¹¹¹ Hobbes'a göre temelde bu üç yönetim biçimi vardır. Ancak Hobbes'un tanımladığı bu üç yönetim biçiminden farklı olan yönetim şekilleri de vardır. Bu yönetim biçimlerini öne sürenler ise antikçağ yazarlarıdır. Antikçağ yazarlarına göre diğer yönetim biçimleri ise şunlardır “demokrasiye karşıt olarak anarşi veya kargaşa, aristokrasiye karşıt olarak oligarşi veya azınlığın yönetimi, monarşiye karşıt olarak da tiranlık olmak üzere, bu üç biçimiyle karşıtlık içinde olan üç farklı devlet biçimi daha olduğunu öne sürmüşlerdir.”¹¹² Ancak Hobbes'a göre bu devlet biçimleri üç farklı devlet biçimi değil sadece yönetimlerinden veya onun üyelerinden rahatsız olanlar tarafından konulan üç alternatif isimdir. Dolayısıyla farklı adlarla ifade edilenler farklı devlet biçimleri değil devletleri yöneten yöneticiler hakkında yurttaşlarının sahip olduğu farklı duygulardır.¹¹³ Böylece Hobbes'a göre tanımlanan bu diğer yönetim biçimlerinin devleti yöneten kişilerden memnun olunmaması sonucuyla ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Demokrasi, aristokrasi ve monarşiden başka tanımlanan diğer yönetim biçimleri aynı bu yönetim biçimlerinin tersi ve kötüleyici anlamlarıdır. Monarşi yönetiminden memnun olmayanlar monarşiye tiranlık derler, aristokrasiden memnun olmayan uyruklar ona oligarşi derler, aynı şekilde demokrasi yönetiminden zarar gördüklerini düşünenler ona yönetimsizlik anlamına gelen anarşi adını verirler.¹¹⁴ O halde Hobbes yönetim biçimleri olarak demokrasi, aristokrasi ve monarşiyi kabul etmektedir. Tiranlık, oligarşi veya anarşi yönetim biçimleri bu temele alınan yönetim şekillerinden memnun olmayanlar tarafından türetilmiştir.

Tüm bu devlet biçimleri tanımlarından anlaşılacak şey insanlar kendilerini temsil etmesi için haklarını tek bir kişiye de devredebilir ve ya, bir heyete de devredebilir. Burada haklarını devreden insanların egemen gücü ve yönetim biçimlerini seçmelerinde özgür olduklarını görüyoruz. Ancak tüm bu tanımların hepsinde sadece bir egemen gücün olması dikkat çekiyor. Bunun nedeni aynı zamanda iki egemen gücün olmasının karmaşaya ve insanların karşı karşıya gelmesine yol açacağı düşünülmesindedir. Savaş durumundan çıkıp barış şartlarını oluşturarak devleti kuran insan için devleti

¹¹¹ T. Hobbes, *De Cive*, s.107

¹¹² T. Hobbes, *De Cive*, s.108

¹¹³ T. Hobbes, *De Cive*, s.108

¹¹⁴ T. Hobbes, *Leviathan*, s.146

yöneten iki tane egemen olması barış halinin doğasına aykırı olacaktır. Bu yüzden ne kadar yönetim biçimi olursa olsun, tek bir egemen güç veya egemen gücün yanında heyet olan devlet biçimleri vardır.

Hobbes yönetim biçimlerini tanımladıktan sonra ayrı ayrı bu yönetim biçimlerinin özelliklerine değinmiştir. *De Cive* adlı eserinde ilk olarak demokrasinin özelliklerini açıklamıştır. Hobbes'a göre demokrasi egemenliğin ayrımsız tüm vatandaşlara ait olduğu bir yönetim biçimidir.¹¹⁵ Demokraside tüm yurttaşların eşit derecede oy verme hakkı olması nedeniyle egemenlik de eşit bir şekilde tüm vatandaşlara ait olmaktadır. Bir araya gelen insanlardan oluşan heyet demokrasidir. Demokrasi yönetimi insanların birbirleriyle yaptıkları sözleşmeler sonucu kurulur. Hobbes'a göre devlet kurmak için bir araya gelen insanların her bir araya gelişi bizzat hepsi orada bulunduğu olgusundan dolayı demokrasidir. İnsanlar kendi istekleriyle toplandıkları için insanların çoğunluğun vereceği karara bağlı oldukları varsayılır. Ve bu bir arada olma durumu yani oturum sürdüğü sürece veya bu oturumun belli bir zaman veya mekanda yeniden toplanıp bir araya gelecek olması durumu demokrasidir.¹¹⁶ Aynı zamanda istenci tüm yurttaşların istenci olan bir oturum egemen güce sahiptir. Ve demokrasi tanımı gereği bu oturumlarda herkesin oy hakkı olduğu için bir demokrasidir.¹¹⁷ İnsanların toplanıp bir araya gelerek oluşturduğu oturumlarda bir sonraki toplantı için zaman ve mekan belirlenmediği zaman demokrasinin tersi bir durum olan anarşi oluşacaktır. Anarşiye dönülmesi herkesin herkesle savaşına geri dönülmesi demektir. Fakat belli bir zaman ve mekan belirlendiği zaman ve bu herkes tarafından bilindiği sürece isteyenler oturuma gelebileceklerdir. Böylece oturuma geldikleri sürece de egemen gücü elinde bulundurabilecekler. Ancak zaman ve mekanın bilinmemesi durumunda insanlar farklı zamanlarda ve mekanlarda buluşabilir. Ve bu topluluklar artık bir demos eş deyişle halk değil sadece düzensiz bir kalabalık olacaktır.¹¹⁸

Eğer halk egemen gücü elinde tutacaksa sadece bir diğer toplantı için zaman ve mekan belirlemek yeterli değildir. Bu toplantılar arasındaki zaman da çok uzun olmamalıdır.¹¹⁹ Eğer toplantılar arasındaki zaman çok uzun olursa ve bu arada meydana

¹¹⁵ C. D. Zarakolu, *Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesi*, s.267

¹¹⁶ T. Hobbes, *De Cive*, s.110

¹¹⁷ T. Hobbes, *De Cive*, s.110

¹¹⁸ T. Hobbes, *De Cive*, s.111

¹¹⁹ T. Hobbes, *De Cive*, s.111

gelebilecek bir olay nedeniyle egemen güç eksikliği hissedilirse devletin varlığı tehlikeye atılmış olacaktır. Bu nedenlerden dolayı egemen güç eksikliği hissedilirse devlet insanların güvenliğini ve huzurunu sağlayamamış olacaktır. Ve eğer devlet, kurulmasının temel nedeni olan insanların güvenliğini sağlayamıyorsa o yapıya artık devlet adı verilemeyecektir.

Hobbes'a göre demokrasi devletin kuruluş amacı ve barışı kolayca sağlayabilecek bir yapıya sahip olmadığından dolayı varlığını uzun süre devam ettiremez. Demokratik yönetimin devam edebilmesi için halkın düzenli olarak belli bir yer ve zamanda toplanıp kararlar alması gerekir. Eğer bu yapılmazsa halk, insanların birbirine karşı olan savaş durumuna geri dönecektir.¹²⁰ Demokrasinin devamlılığı mecliste alınan kararların hayata geçirilmesine bağlıdır. Bu nedenle belli zamanlarda toplanılıp kararlar alınmalı ve bu kararlar uygulanmalıdır. Aksi takdirde yönetimde süreklilik ilkesi kesintiye uğrayacaktır.

Hobbes'a göre demokrasi, aristokrasi ve monarşiden önce her toplumun geçirmek zorunda olduğu bir aşamadır. Ona göre toplumsal sözleşme, sözleşme boyunca bir demokrasidir.¹²¹ “Bu üç biçimin başlangıcı demokrasidir ve aristokrasi ve monarşi için insanların üzerinde uzlaştığı bir adayın varlığı gerektiği için bu bir zorunluluktur; ki bu anlaşma çoğunluğun rızasını içermektedir; ve çoğunluğun oylarının geri kalanın oylarını da içermesi durumunda gerçekte bir demokrasi vardır.¹²² Buradan demokrasinin de sözleşme yoluyla kurulduğu sonucu çıkmaktadır. İnsanlar doğa durumundan yaptıkları sözleşmelerle kurtulmuşlardı ve aynı şekilde demokraside de sözleşme yoluyla kurulan bir birlik vardır.

Demokrasi bireylerin halkla yaptığı sözleşmelerle değil, tek tek bireylerin birbirleriyle yaptıkları sözleşmelerle kurulur. Bu durumda sözleşmeyi yapan insanların sözleşmenin kendisinden önce var olması gerektiği sonucu çıkmaktadır. Halk ise herhangi bir insan demek değildir. Ancak halk bireylerden oluşan bir kalabalık olduğu için devletten önce var olamaz.¹²³ Birbirleriyle sözleşme yapan insanlar artık bir demos, yani halktır. Devletin kurulmasından sonra herhangi bir yurttaşın halkla sözleşme yapmasının hiçbir etkisi yoktur. Çünkü sözleşme yoluyla oluşturulan halkın içinde hakları ve istenci de vardır. Hobbes demokrasiyi devlet kurulmadan önceki doğa

¹²⁰ Naci İspir, “Thomas Hobbes ve Demokrasi”, *Felsefe Dünyası*, sayı:38, 2003, s.146

¹²¹ C. D. Zarakolu, *Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesi*, s.268

¹²² C. D. Zarakolu, *Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesi*, s.168

¹²³ T. Hobbes, *De Cive*, s.111

durumuna benzetmektedir. Çünkü doğa durumunda tek tek bireyler vardır henüz halk yoktur. Bu yüzden demokrasi tek tek bireylerin sözleşme yapması sonucu kurulan bir şeydir. Burada halkla yapılan bir sözleşmeden bahsedilemez çünkü bireyler zaten kendi aralarında imzaladıkları sözleşme gereği halkı, toplumu oluşturmuştur.

Demokrasi adı altında yönetilmek başlangıçta herkese çekici gelmektedir. Çünkü demokraside herkes başkası tarafından yönetilmek yerine, kendi kendini yönetme hakkına sahip olmaktadır. Fakat kendi kendini yönetme arzusu, insanın doğa durumuna geri dönmesine neden olur. Böyle bir yönetim biçiminde bireyler karar alırken her biri kendisinin daha akıllı ve bilgili olduğunu göstermek için fırsat kollayacaktır. Bu da insanları şan ve şöhret düşkünlüğüne sürükleyecektir. Bu yüzden demokrasi insanların kibirini artırmaktan başka bir şeye yaramayacaktır.¹²⁴ İnsanların doğası gereği kendini diğer bireylerden daha akıllı görmesi ve şan, şöhret peşinde koşması demokrasi yönetiminde sorun meydana getirecektir. Çünkü Hobbes'a göre demokrasi yönetiminde insanların bir meclisin üyeleri olmaları nedeniyle insanlar kendi kendini hakkına sahiptir. Ancak bu durum insanın doğasında bulunan şan ve şöhret peşinde koşma, kendini herkesten zeki görme duygularını harekete geçirecektir. İnsanlar doğası gereği her zaman kendi çıkarlarını ön plana koymaktadır. Bu nedenle çıkarlarını gözetmek isteyen insanlar nedeniyle demokrasi uygun bir yönetim şekli olmayacaktır.

Demokrasilerde yöneticilerin çıkarlarıyla kamunun refahı aynı düzeyde bulunmaz. Çünkü kişisel çıkarlar hep ön plandadır. Demokrasilerde halkı temsil eden birisi aynı zamanda kendi kişiliğini de temsil eder. Kamu menfaatiyle kişisel çıkarlar çatıştığı zaman, kişisel çıkarlar daha ön planda tutulur. Öte yandan demokratik meclislerde her kafadan bir ses çıktığında kısa sürede gruplar oluşur ve ülkede iç barış tehlikeye girer.¹²⁵ Bu nedenle mümkün olduğu ölçüde kamu çıkarları ve yöneticilerin çıkarlarının uyumu gerekmektedir. Bu durum ise demokrasilerde her zaman mümkün değildir.

Aristokrasi adları, geldikleri aile veya başka özellikleri nedeniyle diğer insanlardan ayrı olan insanların katılma ve oy kullanma hakkına sahip olduğu bir meclisin egemenliğine dayanmaktadır.¹²⁶ Hobbes'a göre aristokrasinin kökeni

¹²⁴ N. İspir, *Thomas Hobbes ve Demokrasi*, s.147

¹²⁵ N. İspir, *Thomas Hobbes ve Demokrasi*, s.147

¹²⁶ C. D. Zarakolu, *Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesi*, s.274

demokrasiden yapılan bir hak transferidir.¹²⁷ Demokraside her insanın oy kullanma hakkı vardır. Ancak aristokrasi yönetimlerinde insanlar bu oy kullanabilme haklarını asillerden oluşan heyete devretmişlerdir. Aristokrasi diğer insanlardan adı, ailesi veya başka bir işaret ile ayrılan belli insanların halkın huzuruna çıkararak, çoğunluğun oyu ile seçildiği, halka veya devlete ait tüm hakların, seçilmiş asillerden oluşan konseye devredilmesi anlamına gelmektedir. Egemen güç bu asiller konseyine devredildikten sonra halk artık tek bir kişi olarak var olmaz.¹²⁸

Aristokrasideki asiller konseyi demokrasideki halk gibi tüm yükümlülüklerden azadedir. Aristokraside yurttaşlar halk ile yaptıkları sözleşmelerle değil, kendi aralarında yaptıkları ve halkın yapabileceği her şeyi kabul ettikleri sözleşmeler sonucunda yükümlülük altına girerler. Bundan dolayı da yurttaşlar halkın devletin hakkını asillere devretmesini kabul etmekle yükümlüdür. Asiller konseyi halk tarafından seçilmiş olsa da herhangi bir şeyde halka bağlı değildir. Çünkü halk asiller konseyi olduğu an dağılmış sayılır. Bu yüzden halka karşı olan yükümlülükte ortadan kalkmış olur.¹²⁹ Burada ilk durumda, yani demokraside egemen gücü elinde tutan halk aristokraside egemen gücü asiller konseyine devretmiştir. Egemen güç asiller konseyine devredildiği zaman da egemen gücün tekrar devralınması gibi bir durum söz konusu olmayacaktır. Çünkü nasıl demokraside haklar belli bir sözleşme ya da oy çokluğuyla halka devredilip geriye tek tek bireyler kalmıyorsa, aristokraside de haklar asiller konseyine devredildiği zaman geriye halk diye bir şey kalmamaktadır. Hobbes bu hak devrini şöyle açıklamaktadır: “devletin bazı üyeleri, ya mesafe ya da kişisel işleri yüzünden meclisin oturumlarına katılmaktan usandıklarında ve halkın yönetiminden memnun olmadıklarında, bir aristokrasi yaratmak için toplanırlar; orada bulunanların teker teker bu soruyu gündeme getirip seçim yapmaları ve oy çokluğu ile daha önce halkın sahip olduğu hakkı belli sayıdaki kişilere devretmeleri dışında gereken başka bir şey yoktur.”¹³⁰

Aristokrasi ve demokrasi arasında bazı ortak noktalar da vardır. Aristokraside demokraside olduğu gibi bir sonraki asiller konseyinin nerede ve ne zaman olacağını belirlenmiş olması gerekmektedir. Eğer bir sonraki asiller konseyinin nerede ve ne zaman olacağı belirlenmezse egemen güce sahip olunamayacak ve sadece dağınık bir

¹²⁷ T. Hobbes, *De Cive*, s.112

¹²⁸ T. Hobbes, *De Cive*, s.112

¹²⁹ T. Hobbes, *De Cive*, s.112-113

¹³⁰ C. D. Zarakolu, *Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesi*, s.275

kalabalıktan söz edilecektir. Demokrasi ile başka bir ortak nokta da egemen gücün devamlılığını sağlamak için belirlenen bir dahaki konseyin arasının çok uzun düre olmaması gerektiğidir. Eğer asiller konseyi arasındaki süre çok uzun olursa insanlar kendi kendilerine toplantı tayin edeceklerdir. Böylece birden fazla konsey ve toplantı olacaktır. Bu da devletin ve egemen gücün devamlılığı için istenilmeyen bir durumdur.

Monarşide ise insanlar haklarını yani egemen güçlerini tek bir kişiye devrederler. Hobbes'ta monarşiyi şöyle açıklar; “aristokrasi gibi halkın gücünden, eş deyişle halkın hakkını (egemen gücünü) tek bir kişiye devretmesinden kaynaklanmaktadır”¹³¹ der. Monarşide diğer insanlardan farklı bir isme veya başka bir özelliği ile farklı olan belirli tek bir kişiye halkın hakkının tümünün devredilmesi durumu vardır. Yani monarşi yönetiminde halk egemenlik gücünü bir monarka devretmiştir. Yani monarşi ile insanlar artık egemenlik haklarını bir meclise veya heyete değil tek bir kişiye devretmiştir. Demokrasi ve aristokrasi yönetiminde egemenlik bir meclise aittir. Ancak demokrasi ve aristokrasi yönetimlerinin dezavantajları nedeniyle halk egemen gücünü, yani hakkını bir monarka devretmiştir.

Monarkın kendisine verilen iktidarı kabul etmesinin bir sonucu olarak herhangi bir kişiye karşı sözleşme nedeniyle bir bağıllığı yoktur. Monark halktan gelen bir gücü kabul etmektedir. Ancak halk bir kişi olarak egemenlik gücünü bir monarka devrettiği andan itibaren bir kişi olarak varlığı ortadan kalkmıştır. Bu yüzden monarkın o kişiye karşı olan yükümlülükleri sona ermiştir.¹³²

Monark atayan halk egemen gücü monarka herhangi bir zaman kısıtlaması olmaksızın basit bir şekilde veya kısıtlı ve sınırlı bir zaman için devredebilir.¹³³ Buradan anlaşılan şey halk egemen gücünü bir monarka devrettiği zaman sürekli olarak onun boyunduruğu altına girmemektedir.

Yurttaşlar hakka dayanarak bir monark atadıkları zaman, monark olarak atanan kişi de aynı şekilde hakka dayanarak istediği kişiyi veliahtı yapabilmektedir.¹³⁴ Demokrasi ve monarşi yönetimlerinde egemenliğin sürekliliğini kesintiye uğratacak bir durum söz konusu değildir. Çünkü bu yönetim biçimlerinde egemenlik tek bir kişide değildir. Ancak monarşi yönetiminde egemenliğin tek bir kişide olması nedeniyle,

¹³¹ T. Hobbes, *De Cive*, s.113

¹³² T. Hobbes, *De Cive*, s.113

¹³³ T. Hobbes, *De Cive*, s.115

¹³⁴ T. Hobbes, *De Cive*, s.115

yönetimdeki süreklilik egemen gücün ölümüyle kesintiye uğrayabilir. Bu nedenle Hobbes'a göre kral sağken veliahtını açıklamalıdır.

Bir monark ölümünden sonra devletin dağılmaması için isteyen yurttaşların katılabileceği şekilde belli bir zaman ve mekan belirlemek ya da halefi olarak bir kişiyi belirlemek ile yükümlüdür. Kimin halefi olup olmayacağı yine monarkın kararına kalmıştır. Bir monark yine ölmeden önce gücünü kullanmak için bir başkasına verebilir. Ancak monark bu gücünü istediği an geri alabilir. Bu durum yurttaşların belli bir hakka dayanarak sınırlı bir süre için egemen gücü monarka vermelerine benzer. Halkta sınırlı bir şekilde egemen gücü monarka verdiğinde istediği zaman monarkın elinden gücünü alabilir.

Monarşide eğer monarkın belirlediği bir veliaht yoksa tüm yurttaşlar yükümlülüklerinden kurtulur. Çünkü monarkın veliaht belirlemediği durumda insanlar kime karşı yükümlü olduklarını bilemezler. Kime karşı yükümlü olduğunu bilmeyen birinin de herhangi birine karşı yükümlü olduğu söylenemez. Monarşi yönetiminde monarkın ölümünden sonra eğer monark tarafından belirlenmiş bir veliaht yoksa yönetimde süreklilik ilkesi tehlikeye düşecektir. Böyle bir durumda tüm yurttaşlar yükümlülüklerinden kurtulacaktır. Ancak yönetimin devamlılığı açısından ve devletin dağılmamasını garanti altına almak için monark bir veliaht seçmekle yükümlüdür. Hobbes monarkın isteyen yurttaşların katılabileceği belli bir zaman ve mekan tayin etmekle veya halefi olarak birinin adını vermekle yükümlü olduğunu söyler.¹³⁵

Hobbes demokrasi, aristokrasi ve monarşi yönetiminin ne olduğunu ve özelliklerini açıkladıktan sonra bu üç yönetim biçiminin olumlu ve olumsuz yönlerine değinmektedir.

Hobbes ilk olarak devletin varlığının olumlu ve olumsuz yönleri üzerinde durmaktadır. İlk olarak devletin avantaj ve dezavantajları üzerinde durmasının nedenini ise "hiç kimse bir devlet oluşturmaktansa kendi vereceği karara göre yaşamanın daha iyi olacağına inanmasın"¹³⁶ diyerek açıklar. Hobbes burada doğa durumundaki insanın yaşayışına gönderme yapmaktadır.

Devletin olmadığı durumda herkes tam bir özgürlüğe sahiptir. Ama insanların sahip olduğu bu özgürlük hiçbirinin işine yaramaz. Devletin olmadığı durumda

¹³⁵ T. Hobbes, *De Cive*, s.116

¹³⁶ T. Hobbes, *De Cive*, s.137

insanların sahip olduğu özgürlüğün hiçbir işlerine yaramamasının nedenini “sahip olduğu özgürlük nedeniyle özgür istencinden kaynaklanan her şeyi yapabilen birinin, aynı zamanda, özgürlüğe sahip başkalarının istencinden kaynaklanan her şey yüzünden acı çekmesi”¹³⁷ olarak açıklar. Ancak devlet kurulduktan sonra her bir yurttaş barış içinde iyi bir yaşam sürme hakkına sahiptir. İnsanın diğer insanların özgürlüğüne karşı olan korkusunu yatıştırmak için de diğerlerinin elinden aynı kendisinden alındığı gibi yeteri kadar özgürlük alınır.

Devletin olmadığı durumda herkesin her şeye hakkı vardır. Ancak hiç kimse devletin olmadığı durumda haklarını istediği gibi kullanamaz. Çünkü doğa durumunda kendisinin sınırsız olarak sahip olduğu haklara aynı şekilde diğer insanlarda sahiptir. Bu nedenle devletin olmadığı bir durumda insanlar sınırsız haklara sahiptir ama güven içinde de değildir. Devlet kurulduktan sonra ise doğal durumdaki yaşamından daha kısıtlı haklara sahiptir ama en azından güven içinde yaşamaktadır. Devletin olmadığı, herkesin hakkını sınırsızca kullandığı bir ortamda herkes, herkes tarafından öldürülme tehlikesi altındadır. Devlet olmadığı sürece doğal durumda bizi koruyacak olan sadece kendimiz ve kendi kuvvetimizdir. Ancak devlet oluştuğundan sonra ve herkes hakkını devlete devrettiği zaman bizi koruyacak olan devletin kuvvetidir. Artık insanların kendini koruyabilmesi için sadece kendi kuvvetine ihtiyacı yoktur. Devletin kurulmasıyla bireyler devletin güvencesi altındadır. Sonuç olarak “devletin dışı tutkuların, savaşın, korkunun, yoksulluğun, kötülüğün, yalnızlığın, barbarlığın, cehaletin, vahşiliğin; devlet ise aklın, barışın, güvenliğin, zenginliğin, toplumun, iyi beğenilerin, bilimin ve iyi niyetin hüküm sürdüğü bir imparatorluktur.”¹³⁸ O halde devlet insanların mutluluğunun, güvenliğinin ve insanların bir şeyler üretebilmesinin garantörüdür.

Devletin birinci ve en büyük avantajı barış ve savunmadır. Gerek yöneten gerekse de yönetilen, kendi yaşamlarının korunması için, tüm yurttaşların birleşik gücünü kullanır. Bir devlette ortaya çıkabilecek en büyük zarar yurttaşların kitlesel kıyımıdır, yani devlete en büyük zarar anarşiden doğar. Anarşi egemen gücü elinde tutanı da yurttaşları da mahveder.¹³⁹ Çünkü devletin başına gelebilecek en kötü şey anarşi, iç savaştır. Anarşinin olduğu bir durumda devlet zara görecektir ve devletin

¹³⁷ T. Hobbes, *De Cive*, s.137

¹³⁸ T. Hobbes, *De Cive*, s.138

¹³⁹ T. Hobbes, *De Cive*, s.138

varlığı tehlikeye düşecektir. Kaos içinde olan insanlarda doğa durumundaki savaş haline geri dönecektir.

Egemen gücü elinde bulunduran kişi yurttaşlardan kendilerini ve ailelerini doyurmalarına ve fiziksel güçlerini sürdürmelerine imkan vermeyecek şekilde para toplarsa, bu durum, yurttaşlara bir dezavantaj olduğu kadar egemen güce de büyük bir dezavantajdır. Çünkü bir egemen ne kadar zengin olursa olsun yurttaşlarının fiziksel yardımını olmadan bu zenginliğini koruyamaz.¹⁴⁰ Ancak egemen güç devletin işlerinin gerektiği kadar para toplarsa bu durumdan hem yurttaşlar avantaj sağlamış olur hem de egemen avantaj sağlar. Çünkü Hobbes'un sözlerinde de gördüğümüz gibi egemenin gücünü ve refahını koruyabilmesi için yurttaşlarının fiziksel yardımına ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacı karşılamak içinde yurttaşlarını karşısına değil yanına alması gerekmektedir. Yurttaşlarının yanında yer alması için de egemenin adaletli olması ve yurttaşlarının kendi ihtiyaçlarını gidermesini sağlayacak bir şekilde para toplaması gerekmektedir. Böyle olunca her iki tarafında avantajı olacaktır.

Hobbes'a göre tanımlanan üç yönetim biçiminin içinde en iyi olanı monarşidir. Hobbes bu iddiasını evrenin tek bir Tanrı tarafından yönetilmesine, antiklerin Tanrıların yönetimini Jüpiter'e vererek monarşik biçimi tercih etmeleri, toplumsal ilişkilerin ve ulusların ilk evrelerinde hükümdarların verdiği kararların yasa telakki edilmesi, yaratılıştan Tanrı tarafından kurulan Pederşahi yönetiminin monarşi oluşu gibi örnekler verir.¹⁴¹

Ancak Hobbes'un en iyi yönetim biçimi olarak monarşiyi göstermesine itirazlar gelmiştir. Çünkü insanlar tek bir kişinin yönetiminde olduklarında daha fazla haksızlıklara uğrayacaklarını düşünmektedirler. Hobbes monarşiye gelen eleştirileri şöyle açıklamıştır: insanlar tek bir kişinin yönetimine sadece yönetenin tek kişi olmasından dolayı karşı çıkarlar. Eğer insanlar ellerinden gelseydi tek olan Tanrı'nın yönetiminden de kurtulmak isterlerdi.¹⁴² Aslında insanların tek bir kişinin yönetimine karşı çıkmaları insanın doğasından gelmektedir. İnsan doğası itibarıyla bencil ve kıskanç bir varlıktır. Dünyadaki bütün iyiliklere ve nimetlere kendisi sahip olmak ister. Tek bir kişinin yönetiminde ise bütün insanların isteyebileceği nitelikler olan şan, şöhret ve güç egemen gücün elindedir. Bu yüzden insanlar elinden geldiğince bu özelliklerin

¹⁴⁰ T. Hobbes, *De Cive*, s.138-139

¹⁴¹ T. Hobbes, *De Cive*, s.139

¹⁴² T. Hobbes, *De Cive*, s.140

kendisinde olmasını ve yönetime dahil olmak isterler. Hobbes asillerin yönetimi olarak tanımladığı aristokraside de bu sorunun olacağını söylemektedir “herkes için eşit hakkın bulunmaması bir adaletsizlik ise, asillerin yönettiği bir rejimde adaletsiz olacaktır”¹⁴³ der. Ancak insanlar doğa durumundaki eşitlik durumundan haklarını devrederek ve devleti kurarak kendi istekleriyle eşitsizliği seçmişlerdir. Bu yüzden Hobbes’a göre bir kişinin yönetiminden kaynaklanan dezavantaj yönetenin tek kişi olmasının değil ama bir insan olmasının sonucudur.¹⁴⁴

Her yönetim biçiminde ortak olan bir dezavantaj vardır. Bu dezavantaj “egemenlerin bakanların masrafları, garnizonların inşa edilip onların savunulması, savaşlar ve evini şanına yaraşır bir şekilde idare etmek gibi kamusal harcamaları için gerekli olanların haricinde, eğer isterlerse, çocukları, akrabaları, gözdeleri ve hatta dalkavuklarını zenginleştirmek için de para toplayabilecek olmasıdır.”¹⁴⁵ Bu dezavantaj her yönetim biçiminde olan bir dezavantajdır. Ancak ona göre demokrasiden ziyade monarşide buna tahammül etmek daha kolaydır¹⁴⁶. Bir monark kendini zenginleştirmek istese bile monark tek bir kişi olduğu için zenginleştirmek isteyeceği kişilerin sayısı da çok fazla olmayacaktır. Ancak demokraside veya aristokraside tek bir kişi değil bir heyet olduğu için zenginleştirilmek istenen kişi sayısı artacaktır. Bu da monarşiye göre daha büyük bir dezavantajdır.

Bütün yönetim biçimlerinde ortak olan bir diğer dezavantajda egemen gücü elinde bulundurmanın yasalara karşı gelmeyen masum yurttaşları da kızgınlık ve açgözlülük ile ölüme gönderebilecek olmasıdır. Bu her devlet için bir dezavantajdır. Ancak monarşide diğer yönetim biçimlerine göre yurttaşların hak etmedikleri halde cezalandırılması durumu diğer yönetim biçimlerine göre daha azdır.¹⁴⁷

Monarşinin demokrasiye göre daha az avantajlı olduğu söylenir. Bunun nedeni olarak da demokraside daha fazla özgürlük olması gösterilir. Ancak Hobbes demokraside monarşiden daha fazla özgürlük olması konusunu reddetmektedir. Herkesin kamusal işlere katılabildiği demokraside en zor ve en önemli konuların görüşülmesinde herkes kendi öngörülerini, bilgisini ve hitabet gücünü kamuoyunda sergileyebilir. Övgünün insanın hoşuna gitmesi insan doğasının bir parçası olduğu için

¹⁴³ T. Hobbes, *De Cive*, s.140

¹⁴⁴ T. Hobbes, *De Cive*, s.140

¹⁴⁵ T. Hobbes, *De Cive*, s.141

¹⁴⁶ T. Hobbes, *De Cive*, s.141

¹⁴⁷ T. Hobbes, *De Cive*, s.142

bu özellikleri daha fazla olanlar için övülmek her şeyden daha çekici gelir. Fakat monarşide övgü kazanma ve yükselme yolları yurttaşlar için engellenmiştir.¹⁴⁸

Demokrasilerde önem arz eden konuların tartışılması büyük meclislerde yapılmaktadır. Ancak devlet için önem arz eden konuların büyük meclislerde tartışılması bir dezavantajdır. Çünkü büyük meclislerde tartışmaların bir sır olarak saklanması gerekmektedir. Çünkü devlet politikaları daha uygulanmadan düşmanların eline geçebilir.¹⁴⁹ Demokrasilerde devlet politikalarının büyük meclislerde tartışılması devleti yabancı güçlere karşı açık hale getirmektedir. Çünkü meclislerde büyük bir kalabalık vardır. Meclisin üyeleri de alınan bu kararları bilmektedir. Bu yüzden monarşide demokrasiye göre bu tehlike daha azdır. Çünkü monarşide tek bir monark vardır. Devlet politikalarının ve alınan kararların dışarı sızması demokrasiye göre daha az bir ihtimaldir.

Monarşinin avantajının bir diğer göstergesi de sadece kralların değil ama aynı zamanda halka ve asillere tabi devletlerin de, savaşı idare etmek üzere tüm gücünü tek bir kişiye vermeleridir; ve bu güç mümkün olan en mutlak güçtür.¹⁵⁰

1.6.Özgürlük

Bireylerin sözleşme yoluyla haklarını devrederek devleti oluşturmasından sonra karşımıza özgürlük kavramı çıkmaktadır. Hobbes yurttaşların iki tür özerkliğini kabul eder. Birincisi zihin özerkliğidir. Eğer bir kişi herhangi bir konuda yalnızca otoritenin söylediğini sorgulamadan kabul ediyorsa, kişinin o konu hakkında zihninde oluşan şey bilgi değil, inanmadır. İkinci olarak Hobbes ahlaki özerkliğini savunur. Hobbes'un ahlaki özerkliği savunmasının nedeni doğal hukukun gereği olan ferdi hakları kabul etmesidir. Bu ferdi haklar çerçevesinde de kişi, kendi hayatını korumak için gücünü istediği gibi kullanma ve kendi muhakemesiyle bu amaca yönelik en uygun yöntem olarak kabul ettiği her şeyi yapma özgürlüğüne sahiptir.¹⁵¹ Özgürlük ve özerklik arasında sıkı bir ilişki vardır. Özerklik kendini belirleme, insanların kendi kurallarını kendisi koyması demektir. Yani özerklik kişinin kendi varlık tarzını yansıtmasıdır. Aynı zamanda kişinin kendini belirleyebilmesi için her şeyden önce irade özgürlüğüne sahip

¹⁴⁸ T. Hobbes, *De Cive*, s.145

¹⁴⁹ T. Hobbes, *De Cive*, s.145

¹⁵⁰ T. Hobbes, *De Cive*, s.149

¹⁵¹ N. İspir, *Thomas Hobbes ve Demokrasi*, s.142-143

olması gerekmektedir. Çünkü kişi irade özgürlüğüne sahip olmazsa kararlarını baka iradeler belirler. Bu nedenle özerklik genel olarak özgürlüğün ön şartıdır.¹⁵²

Hobbes özgürlük durumunu iki temel kavram çerçevesinde tanımlamıştır. Bu iki kavram doğa yasaları ve insanın sahip olduğu doğal haklardır. Özgürlük ise bu iki kavram arasındaki ilişkidir.¹⁵³ Doğal haklar insanların uğruna hiçbir savaş vermeden doğduğu andan itibaren edindiği haklardır. Doğal haklara sahip olan insan aynı zamanda dilediğini yapma hakkına da sahiptir. Ancak doğa yasalarının oluşturulması ile insanlar bu sınırsız haklarını devretmeyi kabul etmiştir. Hobbes'a göre özgürlük ise tam olarak bütün haklara sahip olma ve haklarını devretme arasındaki ilişki ile ilgilidir.

Hobbes genel olarak özgürlüğü şu şekilde tanımlar “özgürlük, basitçe devinimin önündeki engellerin yokluğudur; bir kaptaki suyun kap onun dışarı akmasına engel teşkil ettiği için özgür olamaması ve ancak kabını kırarak özgürleşmesi örneğinde olduğu gibi. İçinde az çok hareket edebileceği bir mekana sahip olan herkes küçük bir hücrede tutulan bir insana kıyasla, az çok bir özgürlüğe sahiptir.”¹⁵⁴ O halde Hobbes'a göre özgürlük insanların hareketlerinin herhangi bir dış engelle karşılaşmaması durumudur.

Ona göre yolun kenarındaki asmalara ve tarlalara girmesi çitler ve duvarlar tarafından engellenen bir yolcu gibi, bir insan bir yönde hareket etme özgürlüğüne sahipken, diğer yönde buna sahip olmayabilir. Böylesi engeller dışsal ve mutlaklıdır. Bu anlamıyla zincire vurulmamış veya hapsedilmemiş tüm köleler ve yurttaşlar özgürdür.¹⁵⁵ Buna göre bir insanın eylemlerine ve kararlarına hiçbir şekilde müdahale bulunmadığı sürece yurttaşlar özgür olarak kabul edilmektedir. Ancak bu şekilde bir özgürlük sadece dış etkenlere bağlı bir özgürlük olacaktır. Bu nedenle özgürlük insanların eylemleri çerçevesinde sınırlandırılacaktır.

İnsanların hareketlerinin dışarıdan engellenmesinin dışındaki önüne çıkan diğer engeller ise keyfidir ve bizim kararımıza dayanan engellerdir. Bu gemideki bir adamın istediği takdirde suya atlamasının engellenememesinde olduğu gibi, bizim kararımıza bağlı bir durumdur.¹⁵⁶ Hobbes'a göre medeni özgürlükte aynı bu şekildedir. Ona göre bir

¹⁵² Mustafa Erdoğan, *Dersimiz Özgürlük*, İstanbul, 2003, s.22-23

¹⁵³ C. D. Zarakolu, *Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesi*, s.164

¹⁵⁴ T. Hobbes, *De Cive*, s.131-132

¹⁵⁵ T. Hobbes, *De Cive*, s.132

¹⁵⁶ T. Hobbes, *De Cive*, s.132

yurttaşın hayatını ve sağlığını korumak için gerekli şeyleri ve elinden geleni yapması devletin veya bir başkasının tehdidiyle engellenecek bir şey değildir.¹⁵⁷

Her şeyi kendi özgür istencimize göre ve dokunulmazlıkla yapmanın genellikle özgürlük olduğu düşünülür. Bu şekilde hareket etmemek ise kölelik olarak adlandırılır. Ancak böyle bir tanım devlet ortaya çıktığında söylenemez. Çünkü hükmetme gücünün ve zorlama hakkının bulunmadığı bir devlet yoktur.¹⁵⁸ Devletin oluşumundan sonra insanların doğa durumunda sahip oldukları özgürlükleri sona ermiştir. Bu nedenle artık bireylerin tek tek özgürlüğünden söz edemeyiz.

Hobbes'a göre özgürlük şehrin kapılarına ve kulelerine en büyük harfler ile yazılmış olsa bile burada söz konusu olan bireylerin değil ama şehrin sahip olduğu özgürlüktür¹⁵⁹. Çünkü doğa durumunda sınırsız bir güce sahip olan insanlar devletin kurulmasıyla bu sınırsız güçlerini mutlak, tek bir egemene devrettiği için artık bu özgürlük devletin sahip olduğu bir özgürlüktür. Egemen gücün sahip olduğu özgürlük eğer devlet olmasaydı her insanın sahip olduğu bir özgürlük olacaktı. Ancak cisimleştirilmiş bir devletin varlığında artık özgürlük tek tek bireylerin değil tüm şehrin ortak gücüdür. Bu nedenle şehrin kapılarına yazılan özgürlük devletin sahip olduğu özgürlüktür.

Hobbes'a göre devletin kurulmasından sonra insanlar özgürlük talep ettiğinde aslında devletin hakimiyetini talep etmektedir. Hobbes bir yurttaş, eş deyişle bir tebaa, özgürlük talebinde bulunduğu, özgürlük adı altında asıl talep ettiği şeyin hakimiyet olduğunu söyler¹⁶⁰. Doğa durumunda sınırsız özgürlüğe sahip olan insanlar, bu özgürlüğün kendilerine fayda değil zarar getirdiğini yaşayarak deneyimlemiştir. Doğa durumundaki sınırsız özgürlükten zarar gören insan haklarını devrederek devleti kurmuştur. Böylece insanların devletten ve devletin egemeninden asıl talep ettikleri şey hakimiyet altına alınmaktadır. Devletin hakimiyeti altında da sınırsız bir özgürlük talep etmek sözleşmelere aykırı davranmak olacaktır. Bu da eş deyişle devletin hakimiyetini tehlike altına atmak demektir. Bu yüzden artık insanlar özgürlüklerini devrettiği devlet onlara ne kadar özgürlük hakkı verirse o kadar özgür olabilecektir.

¹⁵⁷ T. Hobbes, *De Cive*, s.132

¹⁵⁸ T. Hobbes, *De Cive*, s.131

¹⁵⁹ T. Hobbes, *De Cive*, s.144

¹⁶⁰ T. Hobbes, *De Cive*, s.144

İKİNCİ BÖLÜM

SMITH VE LIBERALİZM

2.1.Liberalizmin Ekonomik Boyutu

Günümüzde liberalizm ekonomik özgürlük ve bireyi temele alan bir düşünce sistemi olarak kabul edilmektedir. Çağımız düşünürlerine göre liberalizm bireyciliğe dayalı, rasyonel bireylerin siyasal ve ekonomik alandaki hak ve özgürlüklerini güvence altına alan, piyasa ekonomisinin doğal işleyişine bırakılarak, devletin ekonomiye müdahalelerinin en az düzeye indirilmesini savunan bir doktrin olarak tanımlanır.¹⁶¹ Buna göre liberalizm genel anlamda bireyciliği, bireylerin özgürlüğünü, bireylerin ekonomik anlamda özgürlüklerini ve devletin ekonomik alana müdahalelerinin sınırlandırılmasını isteyen bir düşünce sistemidir. Ancak kökeni ve tanımlanışı incelenince, bu ilkelere daha ilk başta ulaştığı söylenemez.

Tarihsel olarak liberalizmin gelişimini incelediğimiz zaman karşımıza siyasi ve iktisadi olarak farklı açıklamalar çıkmaktadır. Liberalizmin farklı tanımlarının olması ve daha çok iktisatçılarla anılması nedeniyle siyasi bir terim mi yoksa iktisadi bir terim mi olduğu konusunda tartışmalar bulunmaktadır. Atilla Yayla'ya göre de liberalizmin şimdilerde ne anlama geldiği tam olarak bilinmemektedir. Liberalizmin 1980'lerdeki dirilişine rağmen hala zaman zaman kötuleyici ve kınayıcı bağlamlarda kullanılmaktadır. Ayrıca liberal düşünürlerin çoğunun iktisatçı olmasından veya iktisatçı olmayan filozofların daha az tanınıyor olmasından dolayı genellikle ekonomik anlamı akla gelmektedir.¹⁶² Liberalizmin kötuleyici bağlamlarda kullanılmasının nedeni devletin ekonomiye müdahalelerinin en az düzeye indirilmesini savunması nedeniyledir.

Düşünsel ve siyasal temelleri 17. yüzyılda atılan liberalizmin öncüsü ve kurucusu olarak John Locke kabul edilmiştir. John Locke devletin amacının özgürlüğü güvence altına almak olduğunu, devletin kaynağının ve meşruiyetinin toplum

¹⁶¹ Coşkun Can Aktan, "Klasik Liberalizm, Neo Liberalizm ve Libertarianizm", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt:28, 1995, s.4

¹⁶² A. Yayla, *Liberalizm*, s.28

sözleşmesinde aranması gerektiğini, iktidarın bireysel kabulü amaçlamak zorunda olduğunu belirten görüşleriyle liberal düşüncenin kuruluşuna katkıda bulunmuştur.¹⁶³ Liberalizmin temellerini atan düşünür olarak Locke'un kabul edilmesinin yanında felsefi anlamda gelişmesinde Hume, Smith, Mill, Bentham, Spencer ve Benjamin Constant gibi düşünürler de liberal düşünce sisteminin kuruluşunda önemli rol oynamıştır. Bir başka düşünceye göre de liberalizmin tarihi geçmişini İngiltere'nin 1215 tarihli Magna Carta'sına ve hatta antik Yunan'a kadar uzatanlar vardır. Ağır basan görüş ise liberalizmin on yedinci yüzyılda John Locke'un yazılarıyla doğmaya başladığı, on sekizinci yüzyılda David Hume ve Adam Smith'in yazılarıyla büyük bir yükseliş kazandığı ve on dokuzuncu yüzyılda olgunluk devrini yaşadığı görüşüdür.¹⁶⁴

Liberalizm ilk başlarda İngiltere kaynaklı olmayan politikaları ifade etmek amacıyla kötüleyici ve suçlayıcı bir anlamda kullanılmıştır. Zamanla kullanımı yaygınlaşan liberalizm kavramı 19. yüzyılın ortalarına ve sonlarına doğru siyaset sözlüğüne iyice yerleşerek "laissez-faire laissez-passer" yani "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" ifadesinin yerini alarak düşünce ve ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü ve serbest ticareti savunanların adlandırılmasında kullanılan bir etiket haline gelmiştir.¹⁶⁵ O halde liberalizm her ne kadar ilk ortaya çıktığı tarihlerde olumsuz anlamlarda kullanılsa da, genel anlamda özgürlüğü ve devletin bireye ve ekonomik alana müdahalesinin en aza indirgenmesi gerektiğini savunan bir düşünce olduğunu görüyoruz.

Liberalizmin öncüsü olarak kabul edilen Locke'un yanı sıra ekonomik anlamda liberalizm kavramının Adam Smith ile birlikte kullanılmaya başlandığı düşünülmektedir. Bir görüşe göre "Adam Smith Milletlerin Zenginliği'ndeki "liberal ihracat ve ithalat sistemi" ifadesiyle liberal kavramını kullanan ilk yazar olmuştur."¹⁶⁶ Aynı zamanda Smith insanın çıkarları peşinde koşarak toplumsal çıkarı arttırdığı, doğal düzenin en özgür düzen olduğu, devletin iç ve dış güvenlik görevleri dışında hiçbir şeye karışmaması gerektiği görüşleriyle liberal düşünceye katkıda bulunmuştur.¹⁶⁷ Bu bağlamda ele alındığı zaman Smith'in liberal düşünceye olan katkıları ekonomik ve siyasal anlamdadır. O devletin doğal bir işleyişe sahip olması gerektiği ve aynı zamanda

¹⁶³ Halis Çetin, "Liberalizmin Temel İlkeleri", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2001, Cilt:2, Sayı:1, s.220

¹⁶⁴ Atilla Yayla, *Demokrasiyi Koruma Klavuzu*, 2001, s.66

¹⁶⁵ A. Yayla, *Liberalizm*, s.27-28

¹⁶⁶ A. Yayla, *Liberalizm*, s.27

¹⁶⁷ H. Çetin, *Liberalizmin Temel İlkeleri*, s.220

devletin ekonomi ve ticaret ilişkilerine karışmaması gerektiği düşünceleriyle ekonomik liberalizmin öncüsü olmuştur.

Liberalizmin kurucu olarak kabul edilen Locke ve iktisadi liberalizmin kurucusu olarak kabul edilen Smith'in görüşlerini incelediğimiz zaman Locke'un liberalizmle ilgili düşüncelerinin daha çok siyasal nitelikli olduğunu görüyoruz. Locke bir toplum içinde yaşayan insanların haklarının korunması için devleti gerekli görmüştür. Locke devletin amacının insanların özgürlüğünü güvence altına almak olduğu, devletin bireyleri koruması gerektiği, toplumsal sözleşme ve bireycilik gibi düşüncelerle siyasal liberalizme öncülük etmiştir. Smith ise doğal düzenin en özgür düzen olduğu, devletin güvenliği sağlamak dışında başka hiçbir şeye ve aynı zamanda ekonomik alana karışmaması görüşleriyle liberalizmi ekonomik anlamda ele almıştır.

Liberalizmin siyasi ve ekonomik olarak farklı anlamlarının olması nedeniyle temele alınan ilkelere değişiklik göstermektedir. Liberalizmin temel ilkelerinin ne olduğuyla ilgili ise birçok farklı görüş vardır. Bu yüzden temel ilkeleri belirlemek zordur. Ancak liberalizm ile ilgili görüşlerini ortaya koyan filozofların düşünceleri arasında ortak kavramlar vardır. Bu ortak kavramlar belirlenerek liberalizmin temel ilkelerini daha düzenli bir hale getirmek mümkündür. Yayla'ya göre de filozofların görüşleri arasındaki ortak yanları belirlemek ve daha sistematik bir hale getirmek mümkündür. Bu yapıldığında doğal hukuk, doğal haklar, özgürlük, doğal düzen, pazar ekonomisi, bireycilik, mülkiyet, devletin sınırlılığı, müsamaha, özel hayat, gönüllü iş birliği, barış adalet gibi kavramların ve kurumların öne çıktığı görülmektedir.¹⁶⁸ Bütün bu kavramlar ve filozofların düşüncelerine göre de genel olarak liberalizmin ilkeleri bireycilik, özgürlük, kendiliğinden doğal düzen, ve piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet olarak belirlenmiştir.

Liberalizmin en önemli ve değişmez temel ilkesi bireyciliktir. Bireycilik ilkesinin liberalizm için önemini vurgulamak gerekirse, "liberalizm bireyci bir toplum sistemidir"¹⁶⁹ demek doğru olur. Bireycilik olmadan liberalizmin diğer ilkelerinden bahsetmek mümkün değildir. Çünkü liberalizmin diğer ilkelerinin temelinde de bireycilik vardır.

¹⁶⁸ A. Yayla, *Liberalizm*, s.153

¹⁶⁹ A. Yayla, *Liberalizm*, s.154

Liberalizmde bireyin ön plana çıkarılması düşüncesi ilk olarak Locke tarafından ifade edilmiştir. Daha sonraki yüzyıllarda Hume, Ferguson, Smith, Hayek, Nozick gibi düşünürlerle birlikte devam etmiştir. Bireycilik liberalizm düşüncesinin sistematikleşmesinden beri liberalizmle birlikte ele alınan bir kavramdır. Bu yüzden bireyciliğin ortaya çıkmasıyla liberalizmin ortaya çıkmasının tarihi anlamda aynı zamanlara denk geldiğini söyleyebiliriz.

Liberalizmde bireycilik ile bireyselliğin her türlü değerden ve toplumsallıktan önce geldiği, bireyselliğin her şeyden üstün tutulduğu görüşü ifade edilmektedir. Liberalizme göre birey temel unsurdur. Bireyin varlığı sınıf, halk gibi bütünlüğü ifade eden kavramlardan daha gerçektir. Birey toplumdan önce vardır ve bireysel haklar toplumsal haklardan önce var olmuştur.¹⁷⁰ Bireycilik ilkesiyle, liberalizmde önemli olanın, devlet ya da insanların oluşturduğu başka kurumların değil de bireyselliğin önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bu düşünceye göre de toplumun ve devletin varlığı bireye göre ikinci planda yer almaktadır.

Bireycilik ilkesi bireyin insan olarak kendi amaçlarını serbestçe seçebilmesi ve bunları gerçekleştirmek için lüzumlu eylemleri yapabilmesini ifade eder. Bunun için ise bireyin özgür olması gerekmektedir.¹⁷¹ O halde liberalizmin en önemli ilkesi olan bireycilik zorunlu olarak özgürlük ilkesini gerektirmektedir. Çünkü insanlar devletin ya da herhangi bir başka gücün müdahalesi olmadan kendi amaçlarını serbestçe seçebilmeleri için özgür olmalıdırlar. Bu yüzden bireycilik ilkesinden zorunlu olarak özgürlük ilkesi doğmaktadır.

Liberalizmde bireycilik ilkesinden sonra en fazla üzerinde durulan bir diğer ilke özgürlük ilkesidir. Liberalizm bireyin her anlamda özgürlüğünü savunan bir düşünce sistemidir. Liberalizmin temelinde bireycilik ve özgürlük olması nedeniyle liberalizmin tarihsel başlangıcından itibaren genellikle bütün liberal düşünürler tarafından özgürlük ilkesi üzerinde önemle durulmuştur. Bu yüzden liberalizm bir özgürlük sistemi olarak adlandırılır.

Özgürlük genel olarak kişinin kendini belirlemesi, bireyin kendisini dış baskı, etki ya da zorlamalardan bağımsız olarak kendini arzu edilir ideallerine ve isteklerine

¹⁷⁰ H. Çetin, *Liberalizmin Temel İlkeleri*, s.221

¹⁷¹ A. Yayla, *Liberalizm*, s.164

göre yönlendirmesidir.¹⁷² Liberalizmin özgürlük anlayışına göre; bireyin baskı ve zorlama altında kalmadan istediğini yapması ve istediği gibi davranabilmesine özgürlük denmektedir. Her iki özgürlük açıklamasında da bireyin baskı ve zorlama altında kalmaksızın kendi tercihlerini gerçekleştirebilmesi gerektiğinin öneminin vurgulandığı görülmektedir. Liberalizmin bu özgürlük anlayışı negatif özgürlük olarak adlandırılmaktadır. Negatif özgürlük anlayışı Locke'tan günümüze kadar gelen bir özgürlük anlayışdır. Bu özgürlük anlayışına göre “bireyin dışardan gelen keyfi bir zorlama altında kalmaksızın davranabilmesi, serbestçe hareket edebilmesidir”.¹⁷³ Bu anlayışa göre birey herhangi bir zorlamaya maruz kalmaksızın tamamen kendi tercihleri doğrultusunda hareket etmelidir.

Kişinin eylem ve davranışlarında serbest olması, pür, yani saf özgürlüktür. Ancak saf özgürlük başkalarının özgürlüğüne zarar verebileceği için tam olarak kabul edilemez. Bu yüzden klasik liberaller ve aşırı liberaller arasında özgürlük anlayışında fikir ayrılığı vardır.¹⁷⁴ Çünkü insanların saf anlamda özgür olabilmeleri için karşısındaki insanların yaşam alanlarına ihtiyaçları vardır. Ancak bir kişinin özgürlüğü için diğer bir bireyin özgürlüğünü kısıtlamak genel olarak özgürlük tanımına uymamaktadır. Bu yüzden özgürlük tanımı bireylerin diğer insanların özgürlük alanlarına hükmetmeden istediklerini yapabilmeleri ve istedikleri gibi davranmaları olarak açıklanmıştır.

Liberalizmin bir diğer temel ilkesi de doğal düzendir. Doğal düzen ilkesi liberalizmin diğer ilkelerine göre daha geri planda kalmıştır. Bunun nedeni olarak da “önem derecesinin ve piyasa ekonomisiyle olan bağlantısının yeterince kavranamaması”¹⁷⁵ gösterilir.

Doğal düzen ilkesi üzerinde Hume ve Smith'den itibaren durulmuştur. Hume ve Smith'den önceki liberal düşünürlerde ise doğal düzen ilkesinden hiçbir şekilde bahsedilmemiştir diyemeyiz. Ancak bu düşünürlerin fikirlerinde doğal düzen ilkesini açık bir şekilde bulmak zordur. Hume ve Smith'den önceki düşünürlerin eserlerinde iyice derinlemesine inildiği zaman ancak doğal düzen ilkesine ulaşılabilir.

Liberalizmin doğal düzen ilkesine göre insanlar en büyük mutluluğa doğal düzen sayesinde ulaşabilirler. Bu yüzden de doğal düzeni bozabilecek her şeye karşı

¹⁷² A. Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.1305

¹⁷³ A. Yayla, *Liberalizm*, s.166

¹⁷⁴ C. C. Aktan, *Klasik Liberalizm, Neo Liberalizm ve Libertarianizm*, s.4

¹⁷⁵ A. Yayla, *Liberalizm*, s.185

gelmelidir. Doğal düzeni bozacak olan şeylerin başında ise baskı ve devletin zorlaması gelmektedir. Doğal düzen anlayışını ilk olarak fizyokratlar savunmuşlardır. Fizyokratlar doğal düzen anlayışlarını “Laissez- faire, laissez-passer”, yani bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler sloganı ile savunmuşlardır.¹⁷⁶ Laissez- faire, doğal yasaların işleyişine fırsat bırakmak amacıyla devletin ellerini bireylerin ekonomik faaliyetlerine sokmaması anlamına gelmektedir.¹⁷⁷ Zaman içinde liberalizmin doğal düzen anlayışında değişim olmuştur. Özellikle Smith’in doğal düzeni, fizyokratları gibi tanrısal olmaktan çok bireysel çıkarlarla gerçekleştirilebilen bir düzendir.¹⁷⁸

Smith’in bu doğal düzen görüşüne “görünmez el” teorisi denmektedir. Smith’in “görünmez el” i doğal düzen ve doğal düzenin sonuçlarını ifade etmektedir. İnsanların dışındaki ve üstündeki bir varlığın müdahale ederek insanlar için en iyi sonuçları sağlamaya çalışmasının gereksizliğini ve ne şekilde zararlı olabileceğini anlatmaktadır.¹⁷⁹ Smith şöyle söyler “yemeğimizi, kasabın, biracının ya da fırıncının iyilikseverliğinden değil, kendi çıkarlarını kollamalarından bekleriz. Onların iyilikseverliğine değil, bencilliğine sesleniriz.”¹⁸⁰ İnsanlar bencilliği nedeniyle kendi çıkarları ile ilgilenirken aynı zamanda toplumun çıkarlarını da düşünmektedir. Bu yüzde doğal bir işleyiş içerisinde her şey gerçekleşmektedir. O halde insanların dışında bir varlığın yani devletin herhangi bir müdahalede bulunmasına gerek yoktur. Smith’in burada göstermek istediği şey, insanların kendi menfaatlerinin peşinde koşmalarına rağmen, bencilce davranışlarının sonunda herkesin iyiliği ve yararı için bir sonucun çıktığıdır. İnsanların bencilce davranmalarına rağmen sanki bir görünmez el tarafından herkesin yararına olacak bir şekilde davranması sağlanır. Bu nedenlerden dolayı Smith’in de dediği gibi “gereksindiğimi bana verin, siz de benden gereksindiğinizi alın”¹⁸¹ ilkesiyle doğal düzen oluşmaktadır.

Doğal düzen ile birlikten anılan bir diğer ilke ise piyasa ekonomisidir. Liberalizm ekonomik sistem olarak piyasa ekonomisini savunur. Piyasa ekonomisinde herkes kendi adına hareket eder. Ancak kendi ihtiyaçlarını gidermek için hareket eden insan aynı zamanda diğer insanların ihtiyaçlarını gidermelerine de yardım eder. Bu yüzden “her birey kendi başına bir son, bir amaçtır; hem de diğer insanların amaçlarına

¹⁷⁶ C. C. Aktan, *Klasik Liberalizm, Neo Liberalizm ve Libertarianizm*, s.4

¹⁷⁷ A. Yayla, *Liberalizm*, s.130

¹⁷⁸ C. C. Aktan, *Klasik Liberalizm, Neo Liberalizm ve Libertarianizm*, s.5

¹⁷⁹ A. Yayla, *Liberalizm*, s.186

¹⁸⁰ Adam Smith, *Milletlerin Zenginliği*, (çev. Haldun Derin), İstanbul, 2012, s.16

¹⁸¹ A. Smith, *Milletlerin Zenginliği*, s.16

ulaşmak için yararlanacakları bir araçtır. Bu karşılıklı yarar için işleyen sistem pazar tarafından yönlendirilir. Pazar, bireylerin faaliyetlerini, insan ihtiyaçlarını tatmin etmede en başarılı oldukları alanlara doğru kanalize eder.”¹⁸² Bunların sonucunda da piyasa ekonomisi aynı zamanda üretim araçlarının özel mülkiyetini de savunacaktır. Piyasa ekonomisine göre üretim araçları tek tek bireylerindir. Devletin ya da herhangi bir iktidarın özel mülkiyete karışması ekonomiyi sınırlandıracaktır. Liberalizmin piyasa ekonomisini savunması ile sosyalizme karşı çıktığını da anlamış oluyoruz. Bazı düşünürlere göre de piyasa ekonomisi anarşizmi doğuracaktır.

Liberalizmin bireycilik, özgürlük, kendiliğinden doğan düzen ve piyasa ekonomisi ilkelerinin uygulanabilmesi için sınırlı devlet ilkesi gerekmektedir. Bu yüzden liberalizm bireyciliği ve özgürlüğü savunan bir düşünce olduğu için sınırlı devlet ilkesini benimsenmiştir. Sınırlı devlet ilkesine göre ise bireyin üstünde hiçbir güç kabul edilmemektedir. Bu yüzden liberal düşünürler “devletin; adalet, iç güvenlik ve dış güvenlik, eğitim, sağlık, altyapı vb. hizmetleri üstlenmesini, bunun mal ve hizmetlerin üretiminin piyasa ekonomisine bırakılmasını savunmaktadırlar.”¹⁸³ Liberal düşünürlere göre devletin bireyler karşısında sınırlandırılması gerekmektedir. Devletin oluşma nedeni ve temel görevi güvenliği sağlamaktır. Devletin yetkileri bu görevinin dışına çıkmayacak şekilde sınırlandırılmalıdır.

Liberal düşünürler insan ilişkilerinde her zaman gönüllülüğe önem vermişlerdir. İnsanların birbirleri ile olan ilişkilerinde zorlamanın olmasına karşı çıkmışlardır. Bu yüzden de liberal düşünürler hep “genelde otoriteye özelde devlete karşı sürekli ve giderilemez şüpheler ve korkular taşımışlardır.”¹⁸⁴ Bu korkularının sebepleri de insan haklarının ihlal edilebilecek olmasından dolayıdır. İnsan haklarını ihlal edebilecek olanlar ise bireyler ve devlettir. Ancak insan haklarını ihlal edebilecek olanlar arasında devlet daha tehlikeli olarak gösterilmiştir. Çünkü “sınırlanmamış, kurallarla bağlanmamış bir devlet insanın özgürlüğüne yönelik en büyük tehdittir. Bireylere yasaklanan zorbalıkları uygun kılıflar bularak yapabilir ve insanları köleleştirebilir”.¹⁸⁵

¹⁸² A. Yayla, *Liberalizm*, s.195

¹⁸³ C. C. Aktan, *Klasik Liberalizm, Neo Liberalizm ve Libertarianizm*, s.5

¹⁸⁴ A. Yayla, *Liberalizm*, s.201

¹⁸⁵ A. Yayla, *Liberalizm*, s.202

2.2.Doğa Durumu

Smith 18. Yüzyılda yaşamış İskoçyalı filozof ve iktisatçıdır. Ancak günümüzde Smith bir filozof olmanın dışında daha çok iktisatçı olarak tanınmaktadır. Bunun nedeni ise Smith'in 1776 yılında yayınladığı "Milletlerin Zenginliği" adlı ünlü eseriyle iktisat biliminin ve iktisadi liberalizmin kurucusu olarak kabul edilmesidir. Fakat Smith iktisat biliminin kurucusu olmasının yanında aynı zamanda da bir ahlak filozofudur.

Smith bize kendisinin yayınladığı iki büyük başyapıt bırakmıştır. Bu başyapıtlar "Milletlerin Zenginliği" ve "Ahlaki Duygular Kuramıdır". Smith daha çok Milletlerin Zenginliği adlı eseriyle tanınmıştır. Ancak bu ünlü eserinden önce 1759 yılında Ahlaki Duygular Kuramı adlı eserini yayınlamıştır. Bu eserlerinin ilki olan Ahlaki Duygular Kuramı ahlak ve hukuk felsefesiyle ilgilidir. İkinci eseri Milletlerin Zenginliği ise ekonomi ile ilgilidir.

Siyasi düşünce tarihiyle ilgilenen birçok düşünür Smith'i sırf iktisadi konularda yazan bir düşünür olarak sunma yanlına düşmektedir. Bu nedenle de Smith'in yazılarının politik boyutlarını ihmal etmektedirler.¹⁸⁶ Eserin hareket noktasının ekonomi olmasının yanı sıra siyasal durumda önemlidir.

Smith'in eserlerini siyaset felsefesi açısından incelediğimizde büyük bir sorunla karşılaşmaktayız. Bu sorun; Adam Smith'in tasarlamış olduğu sistemin siyaset felsefesi olarak tanımlanacak bölümünün Smith'in kendi elinden bize ulaşmamasıdır.¹⁸⁷ Bu yüzden Smith'in siyaset felsefesini okuyup üzerinde felsefi incelemeler yapabileceğimiz bir eseri yoktur. Ancak onun Ahlaki Duygular Kuramı ve Milletlerin Zenginliği adlı eserlerinden siyaset felsefesi anlamında incelemeler yapabiliriz. Smith'in eserlerini inceleyen yazarlara göre de Smith'in Ahlaki Duygular Kuramı adlı eseri ahlaklılığı teorik olarak kurmayı amaçlamasının yanında iktidar ilişkilerini de ele alır. Aynı zamanda Milletlerin Zenginliği adlı eserinde de ekonomik ilişkilerin yoğunlaşmış siyasi ilişkiler olduğunu göstermeyi amaçlamıştır. Bu yüzden bu eserler siyaset felsefesine dahil edilebilir.¹⁸⁸ Bu nedenlerden dolayı Ahlaki Duygular Kuramı ve Milletlerin Zenginliği eserlerinden incelemelerle Smith'in siyaset felsefesine dair bir bakış açısı sunmaya çalışılacaktır.

¹⁸⁶ A. Yayla, *Liberalizm*, s.79

¹⁸⁷ Doğan Göçmen-Gazanfer Kaya, "A.Smith'in Siyaset Felsefesine Dair Bir Kuramsal Çerçeve", *Flsf Dergisi*, sayı:15, 2013 Bahar, s.86

¹⁸⁸ D. Göçmen- G. Kaya, *A.Smith'in Siyaset Felsefesine Dair Bir Kuramsal Çerçeve*, s.86

Smith'in felsefesinde Hobbes'un kurguladığı gibi bir doğa durumu tasviriyle karşılaşmamaktayız. Ancak Smith'inde insan, toplum ilişkileri ve insanın doğal durumuyla ilgili önemli düşünceleri vardır. Smith, Ahlaki Duygular Kuramı adlı eserinde insanın doğasıyla ilgili gözlemlerde bulunur, yani birçok düşünür gibi belirli bir insan doğası anlayışı geliştirir. Smith'e göre insanın hareket ve davranışlarında rol oynayan üç itici güç vardır. Bunlar; kendini düşünme ve sempati, hürriyet arzusu ve topluma uyma adabı, çalışma itiyadı ve mübadele eğilimidir.¹⁸⁹

Smith'e göre insan sosyal bir varlıktır ve ona göre bu sosyallik insanın doğasından gelmektedir. İnsanlar doğdukları andan itibaren sosyal bir varlık olarak toplum içinde yerini almıştır ve bu sosyallik daha sonradan eğitimle edinilmiş ya da toplum içinde yaşayarak geliştirilebilen bir durum değildir. İnsanın sosyal bir varlık olmasının yanında ayrıca doğasında bencillikte vardır. Smith "insan ne kadar bencil olursa olsun, doğasında; onu diğerlerinin bahtıyla alakadar eden ve ona gerekli mutluluğu veren bazı aşikar esaslar var"¹⁹⁰ der. İnsanın doğasındaki bencillik onun diğer insanlarla olan ilişkisini ya da onların bahtıyla alakadar olmasını engelleyecek bir şey değildir. O halde Smith'in sosyal insanının, bencilce duygularını kontrol edebilen bir varlık olduğunu anlıyoruz. Smith insanın doğası gereği bencil bir varlık olmasının yanı sıra bireylerin doğasında şefkat ve merhamet duyguları olduğunu da söylemektedir. Smith'in deyimiyle insanın doğasında olan şefkat ve merhamet duyguları onun sosyal bir varlık olmasındaki en önemli iki etkendir. Smith'e göre diğerlerinin sefaletini gördüğümüzde ya da oldukça canlı bir biçimde tasavvur etmek durumunda kaldığımızda hissettiğimiz bu duyguya şefkat ya da merhamet adı verilir. Sıklıkla diğerlerinin kederlerinden bizim de kederlenmemiz, o kadar bariz bir olgudur ki kanıtlamamız için herhangi bir örneğe bile gerek yoktur. Her ne kadar bu kişiler bu duyguları en şiddetli duyarlılık ile sezinleseler de tıpkı insan doğasına özgün diğer tutkular gibi bu duygu da erdemli ve merhametli insanlarla sınırlı değildir. En büyük zorba, toplum düsturunu tanımayan en pişkin kişi bile, bu duygudan bütünüyle mahrum değildir.¹⁹¹ O hale insanın şefkat ve merhamet duygusu erdemli insanlarda olduğu gibi aynı zamanda toplum tarafından zorba olarak tabir edilen insanlarda da vardır. Bunun nedeni ise insanlardaki bu duyguların doğasından gelmesidir.

¹⁸⁹ A. Yayla, *Liberalizm*, s.80

¹⁹⁰ Adam Smith, *Ahlaki Duygular Kuramı*, (çev: Berkay Tartıcı), İstanbul, 2017, s.19

¹⁹¹ A. Smith, *Ahlaki Duygular Kuramı*, s.19

İnsanların eylemleri doğası gereği duyuları ve duyguları sayesinde gerçekleşir. Sosyal bir varlık olarak insan duyar ve bu duygular da onun davranış ve eylemlerinin kaynağını oluşturur. İnsanlar arası ilişkilerin ve anlayışın gelişmesinin merkezinde de başkalarının kaderiyle kurduğumuz bağ yer alır. İnsanların kaderiyle kurduğumuz bu bağa da duygudaşlık denir. O halde insanların başkalarının kaderleriyle aralarında bağ kurdukları zaman bu ortak duygunun adı duygudaşlık olur.

Smith'e göre duygudaşlık bilişsel bir uyum durumundan fazlasıdır. Duygudaşlık insanın kendi doğasındaki bir zayıflığa ilişkin farkındalığının sonucudur. Buna göre insan kendi zayıflığının ve başkalarının desteğine ihtiyacı olduğunu farkındadır. Bu yüzden ne zaman birilerinin kendi tutkularını paylaştığını görse bundan memnuniyet duyar. Çünkü insan doğasındaki zayıflığına ilişkin eksik olan o desteği görmüş olur. İnsanlar karşılıklı duygudaşlık hazlarıyla motive edilirler. Çünkü herkes inançlarının ve duygularının başkaları tarafından paylaşıldığını hissetmeyi sever, başkalarının onun davranışlarını onaylamasından hoşlanır. Ancak başkalarının onun davranışlarını kınamasından hazzetmez.¹⁹² Toplumsal bir varlık olan insan duygularını paylaştıkça ve karşısındaki kişinin onu anlamasıyla motive olur. Kendi duygularının başkaları tarafından da hissedilmesinden mutluluk duyar. Fakat başka insanların onun duygularını küçümsemesinden ve kınamasından hoşlanmaz. Çünkü doğası gereği insan her zaman onaylanmak ve destek görmek ister.

Diğer insanların neler hissettiğine dair duygudaşlık kurduğumuz zaman tamamen o insanın duygularını deneyimlemiş olmayız. Bu nedenle duygudaşlık durumunda insanların hayal gücünü kullanarak kendini o kişinin yerinde hayal etmek dışında bir seçenekleri yoktur. Hayal gücümüzle kendimizi başkalarının içinde olduğu duruma koyarız ve kendimizi benzer durumlarda hissetmemiz gerektiğini hayal ederiz.¹⁹³ Hayal gücü duygudaşlık kavramıyla bağlantılıdır. Bu nedenle duygudaşlık hayal gücüne dayalı bir süreçtir.

Smith'in tasvir ettiği hayal gücü kavramı insanların kendileri dışındaki bireylerin durumunu anlama, kendi dışındaki dünyayı kendisi üzerinden yola çıkarak anlamlandırmaya çalışmasıdır. Smith "tasavvurumuz, onun ya da bunun değil, sadece kendi hislerimizin algılayabildiği izlenimleri taklit eder. Tasavvur gücüyle, kendimizi başkasının yerine koyar, aynı azaba katlandığımızı düşünür, sanki aynı vücutta can

¹⁹² A. Yayla, *Liberalizm*, s.81

¹⁹³ Stephan Darwall, "Empathy Sympathy Care", <http://web.b.ebscohost.com>, s.267

bulur ve onunla bir şekilde aynı kişi haline geliriz; bu yüzden hislerine dair bir fikir edinir, daha zayıf da olsa hissettiklerinden tamamen farklı olmayan benzer duygular hissederiz”¹⁹⁴ der. İnsanlar birisinin bacağına ya da koluna bir şey düşeceğini gördüğü zaman doğası gereği içgüdüsel olarak kendi bacağına ya da kolunu çeker ve korunmaya çalışır. Bir şey düştüğünde ise belli bir dereceye kadar mağdur olan kişiyle birlikte bizde aynı acıyı hissederiz.¹⁹⁵ Fakat insanın doğası gereği duygudaşlık kurduğu kişiyle bütünüyle aynı acı ve kederi hissetmesi beklenemez. Bir kişinin bacağına veya koluna düşmeye hazır bir şey gördüğümüzde kendi kolumuzu veya bacağımızı çekmemizin nedeni diğerinin gerçekte ne hissettiğini hayali bir şekilde hissetmemizdir.¹⁹⁶ Bir kişinin koluna ya da bacağına herhangi bir şey düştüğü zaman çektiği acıyı sadece hayal ederek hissetmeye çalışırız. O halde insanın doğasında bulunan duygudaşlık duygusu ve hayal gücünün etkileşime girmesi sonucunda başka insanların zihinlerine ve duygularına ulaşabilme ihtimalimiz vardır.

Smith’in dilenci örneğinde de görüldüğü gibi hassas bünye ve narin bir yapıya sahip olan insanlar sokaktaki dilencilerden bulaşabilecek iltihaplara ve çıbanlara baktıkça, dilencilerle vücutlarının aynı yerlerinde kaşıntılar ve onları huzursuz edebilecek hisler algılayabilirler. İnsanlar o dilencilerin içinde buldukları sefaleti idrak ettiklerinde yaşadıkları korku onların da vücudunda belirli bir parçayı diğerine göre daha fazla etkiler. Dilencilere baktıkça sanki onlarda aynı garibanlığı, sefaleti yaşıyor gibi ve gerçekten vücutlarının o parçaları etkilenmiş gibi hissederler.¹⁹⁷ Ancak bu duygudaşlık durumundan sadece hassas ve narin bünyeye sahip olan insanlar etkilenmez. En sert yaratılışlı insanların bile duygudaşlık kurabileceği bir durum vardır. Smith’e göre en çetin yaratılışlı olan insanlar bile yaralı bir göze baktıklarında kendilerinde hassas bir ağrı hissederler. Bunun nedeni ise en çetin yaratılışlı olanların bile bu organlarının aynı hissiyatı taklit etmesidir.¹⁹⁸

Smith duygudaşlık kavramından bahsederken aynı zamanda empati kavramına da değinmektedir. Smith’e göre duygudaşlık ve empati kavramlarının anlamları köken olarak aynı olsa da aynı durumları ifade etmemektedir. Ona göre empati herhangi bir tutkuya olan duygudaşlığımızı simgeler bir şekilde kullanılmaktadır. Empati bazı

¹⁹⁴ A. Smith, *Ahlaki Duygular Kuramı*, s.20

¹⁹⁵ A. Smith, *Ahlaki Duygular Kuramı*, s.20

¹⁹⁶ S. Darwall, *Empathy Sympathy Care*, s.267

¹⁹⁷ A. Smith, *Ahlaki Duygular Kuramı*, s.20-21

¹⁹⁸ A. Smith, *Ahlaki Duygular Kuramı*, s.21

durumlarda başka bir kişinin belirli bir duygusunun sadece görülmesiyle bile hayat bulabilir.¹⁹⁹ O halde duygudaşlık ve empati kavramlarının anlamları köken olarak aynı olsa da, duygudaşlık kavramında insanların yaşadıkları durumlar içinde kendilerini de düşünerek hayal gücüyle onların yerine koyma durumu vardır. Fakat empati kavramında hayal gücüne bile gerek duymadan karşımızdaki kişinin duygusunu sadece görmemizle bile empati kurabiliriz.

Empati kurduğumuz kişi neşeli veya üzgün olabilir. Kişinin hangi duygu içerisinde olduğunu yüzünden ve hareketlerinden anlayabiliriz. Gülümseyen bir kişiyi gördüğümüz zaman biz de neşeleniriz veya hüzünlü bir kişiyi gördüğümüzde onun surat ifadesinden ve hareketlerinden etkilenecek bizde hüzünlenebiliriz. Fakat bazı durumlar ve tutkular biz de empati duygusunu uyandırmaz. Bir kişinin neşeli olmasının ya da üzüntülü olmasının sebebini öğrenene kadar tam anlamıyla empati kuramayız. Sinirli ve kızgın birinin davranışlarını gördükçe biz de o kişiye karşı sinirlenip öfkelenebiliriz. Bunun nedeni o kişiyi öfkeliendiren ve sinirlendiren şeyin ne olduğunu bilmediğimizden dolayı empati kuramamamızdır. Smith'e göre doğanın kendisi sanki bize bu tutkuyu paylaşmak konusunda daha isteksiz olmamamızı tembihlemiştir. Hatta sebebini öğrenene kadar bu tutkunun karşısında bulunmamızı öğretiyormuş gibi görünmektedir.²⁰⁰ O halde karşımızdaki kişinin neden neşeli ya da üzgün olduğunu öğrenene kadar bir bağ kuramayacağız. Bu yüzden de empati ile kurulan duygudaşlık bağı çok güçlü bir bağ değildir. Ancak kendimizi onun yerine koyup hayal etmeye başladığımız zaman duygudaşlık bağı daha derin bir hale gelecektir.

Smith'e göre insanlar ölümlerle bile empati kurarlar. Güneş ışığından mahrum bırakılmayı, hayattan ve muhabbetten kopmayı, soğuk mezara yatmayı, çürümeyi ve sürüngenlerin bir besin kaynağı olmayı, daha fazla düşünülmemeyi hatta hafızalarından kısa bir süre içinde silinmeyi acınası bir durum olarak görürler.²⁰¹ Burada insanlar kendi sonlarını düşünerek ve herkes tarafından unutulma düşünceleriyle duygudaşlık bağı arttırırlar. İnsanların kendi yok oluşlarını hayal gücü aracılığıyla yakından hissetmeleri ve ölümlerle empati kurup kendilerini bu durumda düşünmeleri insanları derinden etkiler. Smith'in düşüncesine göre insanların kendi yok oluşlarını hayal etmeleri insanlara ölüyken bile acı vermeyecek bu fikirler yaşarken insanları kötü bir duruma sokar.

¹⁹⁹ A. Smith, *Ahlaki Duygular Kuramı*, s.21

²⁰⁰ A. Smith, *Ahlaki Duygular Kuramı*, s.22-23

²⁰¹ A. Smith, *Ahlaki Duygular Kuramı*, s.24

Smith insana acı veren bu duyguların sonunda insan doğasının en önemli esaslarından birinin oluştuğunu söyler. Ona göre insan doğasının en önemli esası ölüm korkusudur. Ölüm korkusu insanların mutlu olmasını engelleyen en büyük nedendir. Bu korku insanlara büyük bir acı verir. Ancak aynı zamanda ölüm korkusunun iyi bir yönünü de vurgular. Ona göre ölüm korkusu mutluluğu zehirleyen en büyük şeydir, ancak aynı zamanda insanoğlunun adaletsizliği üzerindeki en büyük baskıdır. Bu korku, bireye ızdırap verirken toplumu muhafaza eder ve korur.²⁰² O halde insan doğasında var olan ölüm korkusu toplumun oluşmasında ve devamının sağlanmasındaki en büyük etkidir.

Ahlaki Duygular Kuramı eserinde insani ahlaki olarak ele alan Smith Milletlerin Zenginliği eserinde ise insan doğasını iktisadi açıdan ele almıştır. Smith bu eserinde insan doğasındaki iş bölümü kavramı üzerinde durur. Smith'e göre iş bölümü insan doğasındaki belirli bir eğilimin sonucudur. Bu eğilim sadece insanlarda olan bir şeydir ve bütün insanlarda vardır. İnsanlar dışında hayvanlarda ise böyle bir durum görülmez. Smith "köpeğin başka bir köpekle, hak ve insaf gözeterek, bile bile, bir kemiği bir başka kemik karşılığında değiştiği görülmemiştir. Hareketleri ya da doğal bağırsı ile bir hayvanın başka bir hayvana: "bu benim, şu senin; ona karşılık sana bunu vereceğim" diye anlattığı görülmüş değildir"²⁰³ der. Smith bu sözleriyle iş bölümü eğiliminin sadece insanların doğasına ait bir özellik olduğunu vurgulamıştır.

Adam Smith'in Milletlerin Zenginliği ve Ahlaki Duygular Kuramı kitapları ele alındığı zaman Smith'in insan doğasına yaklaşımı konusunda bazı düşünürlere göre çelişkiler vardır. 1759 yılında Ahlaki Düşünceler Teorisi eserinde Adam Smith sempatinin yardımsever bir toplumun arkasındaki itici bir güç olduğunu söylemiştir. Milletlerin Zenginliği eserinde ise toplum içinde yaşayan insanları kişisel çıkarları ön planda olmuştur. Bu nedenle Alman filozofları bu durumu açık bir çelişki olarak adlandırmıştır.²⁰⁴ Smith insanların bencilliğine şu şekilde değinmiştir "insanın ise hemen bir düzine soydaşının yardımına ihtiyacı vardır. Bu yardımı yalnızca onların iyilikseverliğinden beklerse, eli böğründe kalır. Onların bencilliğini kendi lehinde ilgilendirip dilediğini yapmalarının menfaatleri gereği olduğunu onlara gösterebilirse,

²⁰² A. Smith, *Ahlaki Duygular Kuramı*, s.25

²⁰³ A. Smith, *Milletlerin Zenginliği*, s.15

²⁰⁴ Mark Skousen, *The Big Three in Economics Adam Smith, Karl Marx and John Maynard Keynes*, Newyork, 2007, s.30

insanoğullarını razı etmesi olasılığı çoktur”²⁰⁵ Ahlaki düşünceler teorisinde yardımseverlik ya da sevgi muhtemelen aile içinde ya da herkesin birbirini tanıdığı bir köyde meslektaşlar ve arkadaşlar arasında en baskın faktördü. Ancak kapitalist sanayi dünyasında iktisadi faaliyetlere olan ilgiyi yalnızca hayırseverlikten beklemek boşunadır.²⁰⁶

Smith hem ahlak hem de iktisat alanında önemli kavramlara değinmiş ve kuramını temellendirmiştir. Farklı dönemlerde yazılmış iki eserinde de insan doğasını farklı kavramlarla ifade etmesi nedeniyle ortaya Adam Smith Problemi tartışması çıkmıştır. Bu tartışmanın temeli ahlak filozofu olarak insanın doğasını duygudaşlığa dayandıran Smith’in iktisat alanında insan ilişkilerine öz çıkarın hakim olduğunu söylemesine dayanmaktadır.

Smith problemine göre, Smith Ahlaki Duygular Kuramı kitabında sempatinin temelinde oluşturduğu insan doğası üzerine yükselen bir moral teori geliştirirken, Milletlerin Zenginliği kitabında bencil birey davranışını esas alan politik iktisadi geliştirmiştir. Adam Smith’in iki eseri arasında çelişki bulunduğu yönündeki ilk tartışmalar 19. yüzyıl sonlarında Alman iktisatçılar arasında başlamıştır. Bu tartışmayla ilgili yorumlar dört gruba ayrılmıştır. İlk grup yorumculara göre Smith’in düşüncelerindeki çelişki, onun düşünce yapısının zamanla değişmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Smith ilk olarak sempati kavramına vurgu yaparken, kariyerinin sonraki aşamalarında Fransız fizyokratlardan etkilenecek düşüncelerini değiştirmiş ve bencil çıkar davranışı peşindeki birey düşüncesine dayalı bir ticari toplum teorisine yönelmiştir.²⁰⁷ O halde Smith Fransa’ya yaptığı gezi sonrasında fikirlerini değiştirmiştir. Çoğu felsefeci, iktisatçı, sosyal bilimci ve tarihçi Smith’in hocası Francis Hutcheson ile arkadaşı David Hume’dan etkilendiğini iddia etmişlerdir. Buna göre Smith, Hutcheson’dan cömertlik, Hume’dan ise sempati kavramını almıştır. Ahlaki Duygular Kuramı eserini Fransa gezisi öncesi yazdığı için insan davranışlarını sempati kavramı temelinde anlamaya çalışırken, Fransa gezisi sonrası Fransız materyalist yazarların etkisiyle yazdığı Milletlerin Zenginliği’nde insan davranışlarını kişisel çıkar kavramı temelinde açıklamaya çalışmıştır.²⁰⁸

²⁰⁵ A. Smith, *Milletlerin Zenginliği*, s.16

²⁰⁶ M. Skousen, *The Big Three in Economics Adam Smith, Karl Marx and John Maynard Keynes*, s.29

²⁰⁷ Mine Kara-N. Emrah Aydınonat (drl.), *Görünmez Adam Smith*, İstanbul, 2010, s.75-76

²⁰⁸ Adem Levent, “İktisadi Yeniden Felsefeyle Buluşturmak: Amartya Sen’in Adam Smith Okuması”, *İnsan ve Toplum Dergisi*, 2017, s.126-127

İkinci grup yorumcular Smith'in ilk eserindeki insan doğası tasviri ile ikinci eserindeki tasviri arasında bir çelişki olduğunu kabul ederler. Ancak bu yorumculara göre bu çelişkiyi bir problem olarak görmeye gerek yoktur. Çünkü ilk eseri olan Ahlaki Duygular Kuramında odak ahlaki konulardır ve bu yüzden doğal olarak sempati temelli bir açıklama biçimine yönelmiştir. İkinci eseri olan Milletlerin Zenginliğinin ise odak noktası iktisadi hayattır ve iktisadi hayatın doğal sonucu olarak bencil çıkar peşindeki birey davranışı temele alınmıştır.²⁰⁹ Etik ve iktisat iki ayrı alandır. Bu nedenle her alanın kendine has ilkeleri ve kuralları mevcuttur. Ahlaki Duygular Kuramı etik alanıyla ilgiliyken, Milletlerin Zenginliği ekonomik alanla ilgilidir. Aslında bir çelişki gibi görünen bu durum, Smith'in çalışmaları bütünlük içinde okunduğunda ortadan kalkacaktır.²¹⁰

Üçüncü grup yorumculara göre Adam Smith problemi sahte bir problemdir. Smith'in bu iki eseri yakından incelendiği zaman ikisinde de o dönemin analizini yapmaya çalışmıştır. Dördüncü grup yorumculara göre problemin tarihsel bir yaklaşımla ele alınması gerektiğidir. 1970'li ve 1980'li yıllarda gelişen bu yaklaşım bir Adam Smith Probleminin var olduğunu kabul eder. Ancak bu problemin kavramsal olarak Smith'in yol açtığı bir problem olduğuna itiraz ederler.²¹¹ Aslında Smith'in eserleri etik ve ekonomi açısından bütünsel bir şekilde ele alındığı zaman herhangi bir düalizm yoktur. Ahlaki Duygular Kuramı'nda insanın doğasını sempati kavramı temelinde ele almıştır ve bencilliğe yer vermemiştir. Milletlerin Zenginliği'nde ise bencilce çıkarları peşinde koşan birey düşüncesi üzerinden ticari ve ekonomik bir toplumu ele almıştır. Ancak Smith'in bu eserinde bencilce davranış ve eylemler sergileyen insan sadece kendi yararına bir eylemde bulunmamaktadır. Bireylerin bencilce kendi çıkarlarının peşinde koşmalarının sonucunda doğal düzen gereği insanlar aynı zamanda toplumun yararına olan bir eylemde bulunmaktadır.

2.3.Toplum Sözleşmesi

Sözleşme kuramı 18. Yüzyılda Hobbes ve ondan sonraki düşünürler tarafından yaygınlaşan bir kuramdır. Fakat bazı siyaset bilimciler ve düşünürler toplumsal sözleşme kuramının köklerini kutsal kitap Tevrat'a kadar geri götürmektedir.

²⁰⁹ M. Kara- E. Aydınonat (drl.), *Görünmez Adam Smith*, s.77

²¹⁰ A. Levent, *İktisadi Yeniden Felsefeyle Buluşturmak: Amartya Sen'in Adam Smith Okuması*, s.127

²¹¹ M. Kara- E. Aydınonat (drl.), *Görünmez Adam Smith*, s.77-78

Toplumsal sözleşme kuramına göre bireyler içinde buldukları doğal durumu terk edip herkesin güvenli bir şekilde yaşayabileceği bir toplum kurmak için bir araya gelirler. Bu düşünceye göre devletin kurulması insanların gönüllü olarak oluşturduğu sözleşmeye dayanmaktadır. İnsanlar bu sözleşmeyi onaylayarak egemenlik güçlerini devretmişlerdir. Ancak ortada gerçekten kağıda dökülmüş ve bütün insanlar tarafından imzalanan somut bir sözleşme yoktur. Sadece insanların gönüllü olarak üzerinde uzlaştığı ve hayatlarını devam ettirebilmek için haklarını devredeceklerine dair vermiş oldukları sözler vardır. Sözleşmenin oluşturulmasından itibaren de mantıksal olarak devletin kurulması ve siyasi otoritenin temellendirilmesi sürecine girilir. Geleneksel sözleşme kuramına göre sözleşmenin oluşturulması ve devletin kurulma süreci bu şekilde işlemektedir. Ancak Smith geleneksel sözleşme kuramının karşısında yer almaktadır.

Toplumun ve devletin kökenini fantezi ürünü olan bir takım sözleşme kuramları yerine tarihsel verilerden hareketle bilimsel olarak açıklamaya kalkışan İskoç Aydınlanmacılarının saldırısı bütün ön kabulleriyle birlikte sözleşme kuramıdır. Smith'e göre ister salt ister mantıksal olarak tasarlansın, ister gerçek bir olgu olarak düşünölsün, sözleşme kuramı toplumun kökenini ve temellerini bilimsel olarak açıklamaya hiçbir şekilde aday değildir. Toplumun kökenini ve temellerini bilimsel olarak açıklamak için tarihe başvurmak kaçınılmazdır.²¹²

Smith'e göre ilk olarak orijinal bir sözleşme doktrini Büyük Britanya'ya özgüdür. Ancak yönetim, bunun asla düşünölmediği yerlerde de hüküm sürmektedir. Hatta ölkedeki insanların çoğunluğu için bu hüküm geçerlidir. Onun düşüncesine göre bir hamala ya da günlük işçiye neden kamu görevlilerine itaat ettiğini soracak olursanız, doğru olanın böyle davranmak olduğunu söyleyecektir. Çünkü o başkalarını da bu şekilde davranırken görmüştür ve eğer böyle davranmayı reddederse cezalandırılacaktır. Hatta böyle davranmamak Tanrı karşısında bir günah olacaktır. Fakat asla bir hamal ya da günlük işçiden bu itaatinin temelini bir sözleşmenin oluşturduğuna dair bir şey duymazsınız.²¹³ Smith'in düşüncesine göre ölkedeki insanların kamu görevlilerine itaat etmelerinin nedeni herhangi bir sözleşme kuramının sonucu değildir. İnsanlar kamu görevlilerine itaat etmeleri gerektiğini başka insanların davranışlarından görmüştür ve itaat etmedikleri zaman ceza alacaklarını deneyimleyerek öğrenmiştir.

²¹² D. Göçmen – G. Kaya, *Adam Smith'in Siyaset Felsefesine Dair Bir Kuramsal Çerçeve*, s.93-94

²¹³ Adam Smith, *Hukuk Üzerine*, (çev. Ahmet Celiloğlu), İstanbul, 2018, s.52

İkinci olarak belli yönetim güçleri ilk başta belli koşullarda belli kimselere bırakıldığı zaman, o güçleri devredenlerin itaatinin bir sözleşmeye dayandığı söylenir. Ama onların soyundan gelenlerin sözleşmeyle hiçbir alakası yoktur. Hatta bu sözleşmenin farkında bile değildirler, bu sebeple onunla sorumlu tutulamazlar.²¹⁴ Smith'e göre insanlar geçmiş kuşaklarda yaşayan insanların yaptıkları sözleşmeden sorumlu tutulamazlar. Çünkü bu dönemde yaşayan insanların böyle bir sözleşmenin yapıldığından haberleri bile yoktur. Bu nedenle geçmişte yaşamış olan insanların oluşturduğu sözleşmeye şimdiki kuşakların uyma ya da uymama gibi bir zorunluluğu yoktur.

Smith sözleşme kuramına karşı tarihsel argümanlar geliştirmiştir. Kuşaklar arası ilişkiye dair temellendirmelerde bulunmuştur. Smith'e göre her kuşak her durumda özgürdür. Eski kuşakların sonraki kuşaklar üzerinde hiçbir hakkının olamayacağını söylemiştir. Ona göre herhangi bir sözleşme devletin otoritesini ve temelini geçmişte oluşturacaktır. Fakat bu sözleşmenin bugün hala geçerli olduğunu kabul etmek mümkün değildir. Söz konusu sözleşmeyi yapanlar bugünkü kuşaklar değildir. Geçmişte yapıldığı iddia edilen böyle bir sözleşmeye bugünkü kuşakların onay vermesi mantıksal olarak düşünülemez. Bu yüzden geçmişte yapıldığı ileri sürülen bir sözleşmenin bugün hala bir işlevinin olduğu söylenemez.²¹⁵

Smith geçmişte aynı soydan gelen insanların yaptıkları sözleşmelerin şimdiki kuşaklar için geçerli olmadığına değinmiştir. Ancak aynı zamanda bir ülkede kalmaya devam ederek bir sözleşmeye zımmen razı olunacağını ve buna uymakla yükümlü olunabileceğini söyler.²¹⁶ İnsanlar sınırları içinde yaşadıkları ülkeleri çoğu zaman kendi istekleriyle seçmemişlerdir. Yeni doğan bir bireyin hangi ülke sınırları içerisinde yaşayacağına dair herhangi bir seçim hakkı yoktur. Bu nedenle Smith insanlar bir ülkede kalmaktan nasıl kaçınabilirler? sorusunu sormaktadır. Ona göre herhangi bir ülkede doğup ya da doğmamak konusunda kimse insanlara bir şey sormamıştır. Çoğu insan ne başka bir dil ne de başka bir ülke bilmektedir. Fakirlik ve geçim derdi nedeniyle doğdukları yerden çok uzağa gitmemek zorundadırlar. Bu yüzden insanlar güçlü bir itaat hissine sahiptirler. Ancak bu itaat hissine sahip olsalar bile bir sözleşmeye rıza gösterdikleri söylenemez.²¹⁷ İnsanların bu sözleşmeye itaat etmeleri

²¹⁴ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.52

²¹⁵ D.Göçmen – G. Kaya, *Adam Smith'in Siyaset Felsefesine Dair Bir Kuramsal Çerçeve*, s.96-97

²¹⁶ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.52

²¹⁷ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.52

sözleşmeyi her şekilde kabul ettikleri anlamına gelmez. Birçok insan içinde buldukları koşullar nedeniyle yaşadıkları ülkeyi terk edemezler. Bu nedenle insanların yaşadıkları ülkenin kurallarına itaat etmeleri aynı zamanda rızalarının olduğunu göstermez.

O halde karşımıza insanların itaatlerinin nedeni herhangi bir sözleşmeye bağlanabilir mi? sorusu çıkmaktadır. Smith'e göre bir ülkede yaşayan insanlar o ülkenin kurallarına ve egemen gücüne itaat etmektedir. Ancak insanların bu itaatinin nedeni geçmişten gelen bir sözleşmeye uyduklarını göstermez. Smith'e göre "insanların bir ülkede kalmaya devam ederek yönetime itaat etme konusunda bir sözleşmeye rıza gösterdiklerini söylemek, birisini bir gemiye götürüp sahilden bir miktar uzaklaştıktan sonra bu adamın gemide kalmaya devam etmesinin kaptana itaat etmek üzere bir sözleşmeyi kabul ettiğini gösterdiğini söylemekle tam olarak aynı şeydir."²¹⁸ Bu nedenle insanlar hayatlarını devam ettirebilmek için ve buldukları ülkeyi terk edemedikleri durumda itaat etmeyi seçmiştir. Ancak bu itaat insanların tercihine bağlı olarak gelişmemiştir. Çünkü çoğu insanın içinde bulunduğu koşullar nedeniyle itaat etmekten başka seçeneği yoktur.

Sözleşme kuramına göre bir insan devleti terk ettiği zaman artık o devlete karşı yükümlülüklerinden kurtulduğunu ilan etmiş olur. Ancak her devlet kendi halkı üzerinde hak iddia ettiği için bu tip davranışlarda bulunanlar cezalandırılır. Bu yüzden insanların bir ülkede yaşamaları ve bir devlete tabi olmaları herhangi bir sözleşmeye bağlı değildir. Bu durumu bir sözleşmeye rıza göstermelerinin işareti olduğunu savunmak en büyük adaletsizliktir.²¹⁹ Eğer gerçekten bir sözleşme olsaydı insanlar yaşadıkları ülkeleri terk edip başka bir ülkeye yerleştiklerinde o ülkenin de sözleşmelerini kabul etmiş olacaktı. Bu nedenle de terk edilen devletler halk üzerinde bir hak iddia edemeyecekti. Ancak bir kişi sınırları içerisinde doğduğu ülkeyi terk ettiği zaman devlet o kişinin üzerindeki hakkı nedeniyle bireyi cezalandırabilmektedir.

Smith'in sözleşme kuramına karşı bir diğer eleştirisi de kamu görevlileriyle ilgilidir. Ona göre eğer bir sözleşme varsa kamu kuruluşlarına giren insanlar için devlet neden sadakat yemini etmelerini istemektedir. Eğer önceden üzerinde anlaşılan bir sözleşme varsa bu yeminin yenilenmesine gerek yoktur. Sadakatsizlik ya da vatan

²¹⁸ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.52

²¹⁹ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.53

hainliği sözleşmeye uymamaya göre daha ağır bir suçtur. Bu nedenlerden dolayı sivil yönetime itaat etmenin nedeni sözleşme prensibi değil, otorite ve faydalılık prensipleridir.²²⁰ Smith sözleşme olmamasının bir diğer nedeni olarak ta kamu görevlilerinin görevlerine başlamadan önce ettikleri yeminleri göstermektedir. Eğer insanların gerçekten üzerinde uzlaştıkları bir sözleşme olsaydı kamu görevlilerinin tekrar sadakat yemini etmelerini gerektirecek bir durum olmayacaktı. Çünkü herkesin üzerinde uzlaşma sağladığı sözleşme gereği sadakatsizlik ve vatan hainliğinin sonuçlarının ne olacağını bileceklerdi.

2.4.Devlet ve Siyaset

Smith'i devlet ve siyaset başlığı altında incelemeye çalıştığımızda, onun sadece siyaset felsefesi alanına ait bir eserinin olmaması nedeniyle diğer eserlerinden çıkarımlar yaparak ilerlemek durumundayız. Bu nedenle ilk olarak insanları devlet gibi bir yapıyı kurmaya iten sebepler üzerinde durulacaktır. Smith'e göre insanları devleti kurmaya yönelten iki prensip vardır. Bu prensipler otorite ve yararlılıktır. Smith "her küçük toplumun veya cemiyetin başında, üstün yeteneklere sahip bir kimse olduğunu görüyoruz"²²¹ der. Bu nedenle her toplumun başında üstün yetenekli biri olması otorite prensibinden kaynaklanmaktadır. Toplumların veya cemiyetlerin başında olan kişiler eğer savaşçı bir topluma önderlik ediyorsa üstün beden kuvvetine sahip olmalıdır. Eğer savaşçı olmayan daha sakin ve kibar bir topluma önderlik ediyorsa üstün zihinsel kapasiteye sahip olmalıdır. Toplumların ihtiyacına göre otoriteyi elinde bulunduran kişiler bu özelliklere sahip olmalıdırlar.

Smith toplumun başındaki kişilerin yeteneklerinin dışında yaşlarına da değinir. Ona göre iktidarı elinde tutan kişinin yaşlı olması ve uzun süre iktidarı elde tutması otoriteyi güçlendiren bir sebeptir.

İnsanları kamu görevlilerine itaat etmeye iten ikinci prensip ise yararlılıktır. Toplumdaki herkes adalet ve barışın korunması için bu prensibin gerekliliğinde hemfikirdir. Sivil müesseseler sayesinde en fakirler en zenginlerden haklarını alabilmektedir. İnsanların haklarını alma konusunda bazen bozukluklar olsa bile daha büyük kötülüklerden kaçınmak için kamu görevlilerine itaat edilir. İnsanları itaate iten

²²⁰ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.53-54

²²¹ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.49

şey özel faydadan ziyade kamu yararadır.²²² İnsanlar kendi çıkarlarını düşünerek kamu görevlilerine itaat etmeyi reddedebilir ya da o dönemde hüküm süren yönetimin devrilmesini isteyebilir. Ancak toplum içinde kendi çıkarlarını düşünen insan yalnızdır. Yönetime itaat etmemek veya yönetimin değişmesini talep etmek için diğer insanlara da ihtiyacı vardır. Fakat insanların çoğu yönetime karşı gelmede başkasına yardımcı olmaz. Bu yüzden insanlar yönetimin kararlarına itaat ederler.

Eğer bir yönetim uzun süre boyunca iş başındaysa, uygun gelirlerle destekleniyorsa ve yönetim üstün yetenekli kişilerin elindeyse otorite en mükemmel halindedir.²²³ Böyle bir durumda, kamu yararından çok kendi çıkarını gözetten insanların başkaldırması pek bir anlam ifade etmeyecektir. Çünkü uzun süre iş başında olan yönetim sayesinde otorite en üst seviyededir.

Otorite ve yararlılık prensiplerinin dışında devletin kurulmasının en büyük nedeni mülkiyetin ortaya çıkması ile oluşan mülkiyet kavgalarıdır. Ona göre herhangi bir mülkiyetten söz edilmediği sürece devlete de ihtiyaç olmayacaktır. Tarihsel aşamalardan geçip gelişen bir toplumda oluşan mülkiyet ilişkileri nedeniyle devletin kurulmasına ihtiyaç duyulmuştur. O halde mülkiyetin olmadığı bir yerde devletten bahsedilemez. Devletin oluşması için gerekli olan şart mülkiyet ilişkileridir.

Smith toplumların tarihsel olarak aşamalardan geçerek geliştiğini söyler. Toplumların geçtiği bu aşamalar avcılar, çobanlar, tarım ve ticaret çağlarıdır. Tarihte birbirini takip eden bu dört aşamada farklı mülkiyet durumları ve toplumların sürekli gelişmesiyle karmaşıklaşan mülkiyet ilişkileri vardır.

Smith avcı toplumlarda doğru düzgün bir yönetimin olmadığını öne sürer. Avcılar toplumunda aynı köyde yaşayıp aynı dili konuşan bağımsız birkaç aile vardır. Bu aileler güvenlikleri konusunda birbirleri üzerinde bir otoriteye sahip değildirlere. Avcılar toplumunda yöneten ve yönetilen ilişkisi yoktur. Bu nedenle insanlar arasında eşitlik söz konusudur. Herhangi bir ihlal konusunda tüm toplum olaya dahil olur, eğer mümkünse taraflar konuyu kendi arasında çözer. Çözülemeyen bir durum olduğunda suçu işleyen kişi toplumdan sürgün edilir, öldürülür ya da zarar gören kişinin zararı karşılatılırdı. Bu yüzden avcı toplumunda yaşayan insanlar gerçek anlamda bir

²²² A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.50

²²³ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.51

yönetime sahip değillerdi ve onlar doğa yasasına göre yaşarlardı.²²⁴ Bu dönemde mülkiyet denilen bir şey olmadığı için insanlar arasında çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle devletin oluşumunu gerektirecek herhangi bir gerekçe yoktu. İnsanlar arasında oluşan herhangi bir anlaşmazlıkta taraflar sorunu kendi aralarında çözebiliyor ya da suç işleyen kişiye üzerinde anlaştıkları cezalar veriliyordu.

Smith'e göre mülkiyet anlayışı ilk kez çobanlar çağında ortaya çıkmıştır. Büyükbaş ve küçükbaş hayvan sürülerinin paylaşılması ilk kez servet eşitsizliğini meydana getirmesi nedeniyle yönetimin ortaya çıkmasının ilk sebebi olmuştur. Yönetimin gerçek varoluş sebebi zenginliği korumak ve zenginleri fakirlere karşı savunmak olduğu için mülkiyet ortaya çıkana kadar yönetimin mevcudiyeti söz konusu değildir.²²⁵ Çobanlar çağında mülkiyetin ortaya çıkmasıyla ilk kez devlet kurumunun oluşmaya başladığını görüyoruz. Devletin ortaya çıkış amacı zenginler ve fakirler arasındaki adaleti sağlamaktır.

Çobanlar çağında eğer bir adamın 500 sığırı varken bir diğerrinin hiç sığırı yoksa, herhangi bir yönetimin yokluğunda sığır sahibinin hayvanlarını elinde tutma ihtimali olamazdı. Zenginle fakir arasındaki ayrımı ortaya çıkaran bu servet eşitsizliği, zenginlere de fakirler üzerinde daha fazla etki sahibi olmayı sağlamıştır. Çünkü sürü sahibi olmayanlar sürüsü olanlara bağımlı durumdaydı. Zenginler hayvanları evcilleştirdikleri için fakirler artık avcılıkla geçimlerini sağlayamıyorlardı. Bu yüzden sürü sahibi olanlar geri kalanlar üzerinde büyük bir etki gücü kazanmıştır.²²⁶ Avcılar çağına göre çobanlar çağında nüfus artışı olmuştur. Bu yüzden insanların daha fazla hayvana ve tarım yapacak alana ihtiyacı vardır. Avcılıkla hayatını devam ettiren insanlar için, sürü sahibi olan insanlar sorun teşkil etmektedir. Çünkü başkaları ne kadar çok sürü sahibi olursa diğerrinin hayatını devam ettirmesini sağlayacak olan avcılıkla artık geçimlerini sağlayamayacaktır. Bu nedenle devletin oluşmasındaki amaç herkesin mülkiyetini güvence altına almaktır. Aynı zamanda devletin oluşmasını gerekli kılan diğerr bir neden de mülkiyet ilişkileri nedeniyle zenginler ve fakirler arasındaki çatışmalardır.

Çobanlar çağında insan ilişkilerine artık mülkiyet girmiştir. Bu nedenle birçok kavga kaçınılmaz olmuştur. Çünkü bu çağda öküz, koyun, at, deve gibi insanın

²²⁴ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.55

²²⁵ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.55

²²⁶ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.55-56

kullanımına en uygun olan ve sayı bakımından da fazla olan bu hayvanlar artık ortak değildir ve bu hayvanlar artık belli bireylerin mülkiyetidir.²²⁷ İnsanların geçimini sağlayacak olan hayvanlar artık belli kişilerin mülkü olmasıyla avcılık çağındaki insanlar arasındaki eşitlik çobanlar çağında değişime uğrayacaktır. Bu dönemde insanlar artık mülk ve hak bakımından eşit değildirlir.

Yoksul ve zengin ayrımı çobanlar çağında başlar. Böylelikle toplumun hiç mülkiyeti olmayan daha yoksul kesimi geçimini ancak zenginler için çalışarak sağlayabilir. Zenginler ise onların geçimini sağlamak için gerekli olan üretim araçlarını ellerinde bulundurduğu için yoksulların bağımlı olmalarını ve kendilerine hizmet etmelerini beklerler.²²⁸

Smith devletin oluşma nedeni mülkiyet ilişkilerini düzenlemek ve korumak olduğunu açıkladıktan sonra yönetimin sahip olduğu güçlerin neler olduğu üzerinde durur. Smith'e göre yönetimin sahip olduğu güç üç kısımdır. Bunlar kamunun çıkarı doğrultusunda kanun yapma (yasama), vatandaşları bu yasalara uymaya zorlayan ve uymayanları cezalandıran (yargı), savaş ve barış yapma yetkisine sahip yürütme ya da bazılarının ifadesiyle federal iktidar.²²⁹ O halde her devletin yasama, yürütme ve yargı gücü vardır. Bu güçlerin kime ait olduğu ya da hangi kuruma ait olduğuna göre de yönetim biçimleri belirlenir. Bu güçlerin yönetimin elinde olmasıyla modern devlet anlayışının geliştirildiğini görüyoruz. Modern devletin öncesinde iktidarın kaynağı tanrıydı. Modern devlet anlayışıyla iktidar toplumsal kaynaklıdır ve devletin kaynağı dünyevileşmiştir.

Smith insanlık tarihinde üç farklı yönetim biçiminin olduğunu söyler. Bu yönetim biçimleri tarihsel sıralamasıyla birlikte demokrasi, monarşi ve aristokrasidir. Smith'in bu tarihsel sıralamasına göre demokrasi avcılar ve çobanlar çağında görülür. Ona göre yönetimin ilk biçimi olan demokraside tüm yetkiler, yani yasama, yürütme ve yargı güçleri bütün insan topluluğuna aitti.²³⁰ Burada toplumun ilk dönemlerinde güçler birliği olduğunu görüyoruz. Bu dönemde yasa yapma, yapılan yasalara uymayanları cezalandırma ve iktidar ilişkileri tek bir elden yürütülüyordu. Avcılar toplumunda herhangi iki kişi aralarından bir sürüşme yaşadıkları zaman tüm toplum doğal olarak araya giriyor ve eğer aralarındaki soruna çözüm sağlanamazsa onları dışlıyorlardı.

²²⁷ D. Göçmen – G. Kaya, *Adam Smith'in Siyaset Felsefesine Dair Bir Kuramsal Çerçeve*, s.101

²²⁸ D. Göçmen – G. Kaya, *Adam Smith'in Siyaset Felsefesine Dair Bir Kuramsal Çerçeve*, s.101

²²⁹ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.57

²³⁰ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.57

Erken çağlarda yani avcılar döneminde suçlar çok azdı. Bu da cezanın suçla orantılı olmasından çok önceydi.²³¹ Avcılar döneminde suçların az olmasının nedeni nüfusun yoğunluğunun da az olmasıyla ilgilidir. Çünkü bu dönemde insanlar yaşamlarını devam ettirebilecekleri kaynaklara ulaşmakta ve bunu diğer insanlarla bölüşmekte herhangi bir sıkıntı yaşamıyordu. Ayrıca avcılar döneminde çeşitli yönetim şekillerinin, farklı yasaların ve sözleşmelerin getirdiği yükümlülükler yoktu. Bu dönemde yapılan yasalar diğer dönemlerdeki gibi karmaşık değildi. Avcılar döneminde korkaklık ve ihanet cezalandırılan ilk suçlardı. Avcılar arasında korkaklık ihanetle eş görülüyordu. İnsanlar küçük gruplar halinde seferlere çıktıkları zaman eğer bir düşman saldırısına uğrarlarsa ve grubun bir kısmı kaçarsa geride kalan grup bundan zarar görebilirdi. Bu yüzden korkaklık edip kaçanlar ihanet etmiş gibi cezalandırılırdı. İhanet edenlerin cezaları ise din adamları tarafından tanrının emri olarak yansıtılırdı Avcılar ve çobanlar döneminde yönetimin daha ilk aşamaları görüldüğü için cezalar devletin emri olarak görülmüyordu. Bu nedenle din adamları cezaların kaynağını tanrıya dayandırıyorlardı.

Avcılar ve çobanlar çağında tüm yetkiler insan topluluklarına ait olduğu için savaş ve barış yapma yetkisi de tüm halka aitti. Tarihin ilk dönemlerinde suçlar çok azdı ve küçük suçlar kolayca halledilebiliyordu. O çağlarda anlaşmalar, sözleşmeler ve kutsal kitaplardan doğan anlaşmazlıklar mevcut değildi. Bu yüzden de insanlar arasında şimdi ki gibi çok fazla anlaşmazlıklar görülüyordu. Ancak tarih ilerledikçe ve toplumlar geliştikçe insanlar arasındaki anlaşmazlıklar çoğalmaya başladı. Bu anlaşmazlıkların başında da mülkiyet ilişkileri geliyordu. Smith artık “insanlar çalışma hayatının o veya bu kolunda çalıştıkları için kendilerine büyük bir zarar gelmeksizin bunlar için vakit harcayamazlardı. Ya, her türlü problem için mümbit bir zemine yol açacak şekilde tüm vakalar karar varılmadan bırakılacak ya da toplumun daha fazla üyesi için uygun olan başka metotların peşine düşülecekti”²³² der. Burada insanların bulacağı diğer metotta yasama, yürütme ve yargı güçlerini ya bir heyete devretmek ya da tek bir kişiye devretmek olacaktı. Toplumların tarihsel olarak doğal süreçleri nedeniyle bu üç gücün devredileceği ilk yer belli bir kesim ya da toplumda önemli olan belli bir aile olacaktır.

Aristokratik devlet biçimi, halkın ya belli bir kesiminin ya da toplumda belli ailelerin devletin güçlerini elinde bulundurduğu devlet biçimidir. Bu devlet biçiminde

²³¹ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.57

²³² A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.59

yönetim halk üzerindeki egemenliğini yararlılık ilkesinden de alabilir otorite ilkesinden de alabilir. Devletin güçlerinin tek bir kişinin elinde toplanmış olduğu ve söz konusu tek kişinin neredeyse keyfine göre karar verdiği devlet biçimi ise monarşidir. Monarşiye toprağına artık hayvanlar gibi özel mülkiyet sayıldığı tarım çağında rastlanılır. Tarım çağında mülkiyet artık neredeyse bütün alanlara yayılmıştır. Bu çağda yönetimin egemenliğini dayandırdığı ilke artık otorite ilkesidir. Monarşinin oluşmasıyla halkın bütün sorunlar üzerinde ortak olarak karar verdiği yönetim biçimi yani demokrasi artık geçerliliğini yitirmiştir. Demokrasinin kaybolmasıyla ilk çağlarda yönetimin egemenliğini dayandırdığı yararlılık ilkesi de artık yoktur. Bu nedenle artık yöneten ve yönetilenler arasında büyük bir ayrım ortaya çıkmıştır. Yöneten ve yönetilenler arasındaki bu yabancılaşma nedeniyle yönetenler toplumun gereksinimlerine tamamen uzak kalacaktır. Bu yüzden yönetenler topluma hakim olabilmek için gerekirse şiddete başvuracaklardır.²³³

2.5.Özgürlük

Smith doğal özgürlükçü bir anlayışı savunmaktadır. Bu anlayış da klasik liberalizmin benimsediği negatif özgürlük anlayışının temelini oluşturmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi negatif özgürlük bireyin dışarıdan gelen herhangi bir keyfi bir zorlama altında kalmaksızın davranabilmesi ve serbestçe hareket edebilmesidir. Başka bir deyişle, bir birey davranışlarına, hareketlerine diğerleri tarafından müdahale edilmediği sürece özgürdür.²³⁴ Negatif özgürlük anlayışına göre özgürlük hiçbir şekilde sınırlandırılmaz. Özgürlüğe ancak bir kişi başkasına zarar verdiği zaman ve başkalarının özgürlük sınırını ihlal ettiği zaman müdahale edilmelidir. Bunun dışındaki kısıtlama ve müdahalelere Smith karşı çıkmaktadır ve pozitif özgürlük anlayışının karşısında yer almaktadır.

Negatif özgürlük anlayışında özgürlük “bir şeye özgürlük” değildir, burada özgürlük “bir şeyden özgürlük” tür. Özgürlükte esas olan bireye bir şey sağlanması değildir. Bireyin dış baskı ve zorlamalara maruz bırakılmamasıdır.²³⁵ Bir insan baskı ve zorlama altındayken özgürlüğünden mahrumdur. Aynı zamanda “bir şeyden özgürlük” ten de yoksundur. O halde “bir şeyden özgürlük” insanların herhangi bir baskı ve

²³³ D. Göçmen – G. Kaya, *Adam Smith'in Siyaset Felsefesine Dair Bir Kuramsal Çerçeve*, s.103-104

²³⁴ A. Yayla, *Liberalizm*, s.166

²³⁵ A. Yayla, *Liberalizm*, s.167

zorlama altında kalmaması durumunu ifade etmektedir. Smith liberalizmin negatif özgürlük anlayışını benimsediği için insanların davranışlarına sınırlar koyulmamasını düşüncesini savunmaktadır.

Smith'e göre insanlar birçok bakımdan zarara uğratılabilirler. İnsanlar bir fert olarak, bir aile mensubu olarak, bir vatandaş olarak zarara uğrayabilirler. Bir fert olarak bireyin bedeni, saygınlığı ya da mülkü zarar görebilir.²³⁶ Smith'in düşüncesine göre bir fert olarak insanın bedenini ve aynı zamanda saygınlığını koruması doğal haklar olarak adlandırılır. Bireylerin doğal haklarına müdahale edilmesi özgürlüğün ihlalidir. O halde bir fert olarak insanın bedeni yaralanma, sakatlanma, cinayet ya da özgürlüğün ihlal edilmesiyle ve bireylerin saygınlığı onların hırsızlıkla ya da haydutlukla suçlanıp hak etmediği şekilde cezaya maruz kalmasıyla zarara uğrar.²³⁷ Bir aile mensubu olarak ise birey babayken, oğulken, koca ya da eşiyken, efendi veya hizmetçiyken, vesayet veya velayet altındayken zarara uğrayabilir. Vatandaş olarak ise bir birey baskıdan ve bir kamu görevlisi itaatsizlikten zarar görebilir.²³⁸

Bireyler mülkleri üzerinden de zarar görebilir. Smith'e göre bireylerin mülkiyetleri üzerindeki hakları kazanılmış haklardır. Kişilerin mülklerine zarar verilmesi aynı zamanda bireylerin özgürlüğüne zarar verilmesidir. Bu yüzden kazanılmış hakların zarara uğratılması kişilerin özgürlüklerinin de zarara uğratılması anlamına gelmektedir.

Smith'e göre toplumsal hayat savaş eğilimi, iş bölümü, kişisel çıkarlar, bireysel ve toplumsal refah arasındaki ilişkilerden oluşur. Bunun adı da doğal özgürlük sistemidir. Bu sisteme bugün genellikle verilen ad ekonomik açıdan pazar sistemi veya piyasa sistemidir. Smith'e göre doğal bir süreç olan piyasa sisteminin işleyişine müdahale edilmemelidir. Ona göre her şey tam bir özgürlük içinde bırakılmalıdır. Aynı zamanda da işgücü ve sermayenin serbestçe hareketi engellenmemelidir. Rekabetin önüne hiçbir şekilde set çekilmemelidir.²³⁹

Doğal sürecin kendi içindeki akışını bozmak zararlıdır ve Smith'e göre bu doğal değildir. Ona göre doğal sürecin önündeki en büyük tehlike sınırsız bir güçle donatılmış olan devlettir. O halde özgürlüğün önündeki en büyük engel devlettir. Bu yüzden

²³⁶ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.45

²³⁷ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.45

²³⁸ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.45

²³⁹ A. Yayla, *Liberalizm*, s.89

devletin sahip olduğu güçler sınırlandırılmalıdır. Smith devletin gücü sınırlandırılmalıdır ilkesinden hareketle yönetimin temelde üç geleneksel görevi olduğunu ve bu görevlerin büyük önem arz ettiğini söylemektedir. Buna göre yönetimin görevi toplumun güvenliğini sağlamak, yurttaşları iç ve dış güçlerden gelebilecek tehlikelere karşı korumaktır. Yönetimlerin diğer görevi, topluluğun her üyesini, iç ve dış tehlikelerden korumasının yanında, aynı zamanda toplumun içindeki diğer üyelerin birbirlerine olan haksızlıklarından ve baskısından da korumaktır. Yönetimin son görevi ise insanların yararına olacak belli kamu kurullarını kurmak, bunların bakımını ve devamlılığını sağlamaktır.²⁴⁰ Smith bu görüşleriyle yönetimlerin topluma ve insanların özgürlüklerine müdahalesini sınırlandırmıştır. Ona göre devletin bu üç görev dışında müdahalede bulunması zararlı ve gereksizdir. Ancak devletin sınırlandırılmasıyla ortaya otorite sorununun çıkabileceği düşünülmektedir. Fakat Smith insanların siyasi itaatinin temelinde otorite değil, faydanın bulunması gerektiğine inanır. İnsanlar zaman içerisinde tecrübe ederek siyasi otoritenin kendilerine yararlı olduğunu görürler ve ona itaat ederler.²⁴¹

Smith yönetimin görevlerini belirlemekle doğal olarak devletin ekonomi ve piyasaya dahil olmasını sınırlandırmıştır. Smith'e göre kısıtlama içeren bütün sistemler tamamıyla bir yana bırakılınca, açık ve sade bir şekilde olan doğal serbestlik sistemi kendiliğinden ortaya çıkıp kurulur. Her insan adaletin kanunlarını çiğnemedikçe kendi çıkarı peşinden dilediğince gitmekte serbesttir. Ayrıca gerek emeğini gerek sermayesini herhangi başka bir insanın veya insan tabakasının emeği ve sermayesiyle rekabet ettirmekte tamamıyla serbest kalır.²⁴² Doğal serbestlik sistemiyle kişilerin emeğini ve çıkarını gözetme görevi devletin görevi olmaktan çıkmıştır. İnsanlar adaletin kanunlarına karşı gelmedikçe kendi çıkarını gözetmekte özgürdür. Aynı zamanda emeğini ve sermayesini başkasıyla paylaşmak, değiş tokuş etmek veya rekabet ettirmek konusunda da serbesttir. Böylece bireylere ekonomik alanda tam özgürlük sağlanmış olur.

²⁴⁰ A. Smith, *Milletlerin Zenginliği*, s.763

²⁴¹ A. Yayla, *Liberalizm*, s.92

²⁴² A. Smith, *Milletlerin Zenginliği*, s.762

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜK SORUNU

3.1. Kaynağı Bakımından Özgürlük

Liberal düşüncede özgürlük ve hak arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Liberalizmi temsil eden düşünürlere göre özgürlük ve hak birbirleriyle özdeş kavramlar olarak görülmektedir. Genel olarak liberal düşüncede insanların özgürlüğünün kaynağı olarak doğal haklar ve kazanılmış haklar üzerinde durulmuştur. Doğal hakların insanların yaşama, mülkiyet ve özgürlük haklarıdır. Yaşama ve bedenini koruma hakkı insanların doğdukları andan itibaren sahip oldukları haklardır. Mülkiyet hakkı insanların sahip olduğu nesnelere üzerindeki haklarıdır. Özgürlük hakkı ise bireylerin diğer insanlar ya da hükümet tarafından keyfi ve bilinçli olarak engellenmemesi durumudur.

Yaşama hakkı dünyaya gelmiş bütün insanların hakkıdır. İnsanların hayatını elinden almak için saldırıya uğramaması ve hayatını sürdürmek için icra etmesi gereken faaliyetlerin engellenmemesi durumudur.²⁴³ İnsanlar hayatlarını devam ettirebilmek için doğası gereği ellerinden ne geliyorsa yapmaya çalışacaklardır. Bu nedenle yaşama hakkı bireylerin hayatlarının saldırıya uğramaması ve başkaları tarafından keyfi olarak sınırlandırılmaması anlamına gelir.

Yaşam hakkı iki farklı şekilde türetilir. İlk olarak insanın doğrudan fiziksel doğasını gözlemleyerek ortaya çıkartılabilir. İnsanın ölüm için değil, yaşam için yaratıldığı besbellidir. Doğanın niyeti eğer insanoğlunun yaşaması ve varlığını sürdürmesi olmasaydı, bu kadar karmaşık ve yaşama bu kadar uyum gösteren bir organizma yaratılması için onca çaba sarf edilmezdi.²⁴⁴ O halde insanın doğası gereği hayatını devam ettirme odaklı yaratılması nedeniyle insanın en temel haklarından biri yaşama hakkı olmalıdır. Bunun dışında yaşama hakkı doğrudan insanın toplum halinde yaşamasının gerekli olması nedeniyle de türetilir. Bu durumda yaşam hakkı toplumun huzur ve düzen içinde var olabilmesi için mantıki bir zorunluluk olarak

²⁴³ A. Yayla, *Siyaset Bilimi*, s.247

²⁴⁴ Francisco Vergara, *Liberalizmin Felsefi Temelleri Liberalizm ve Etik*, İstanbul, 2014, s.132

karşımıza çıkar.²⁴⁵ Eğer yaşama hakkının gerekleri olmasa toplum içinde yaşayan insanlar serbest bir biçimde diğer insanlarla çatışma içine girebilir ve bu çatışma sonucunda birbirlerinin yaşamlarına son verebilirler.

Yaşama hakkından sonra en önemli doğal haklardan biri de mülkiyet hakkıdır. Yaşama hakkı temele alındığı zaman doğal olarak mülkiyet hakkına ulaşılır. Buna göre eğer bir insan yaşama hakkına sahipse aynı zamanda yaşamını korumak için gerekli olan her şeyi yapma hakkına da sahiptir. En temel olarak insanlar yaşamlarını devam ettirebilmek için besin tüketmek zorundadırlar. Bu nedenle doğadan topladıkları meyveleri ve avladıkları hayvanları tüketme hakkına sahiptirler. Öyleyse aynı zamanda da bir tarlayı ektiği zaman elde ettiği ürünü ya da evcilleştirdiği hayvanlar ve bu hayvanların yavruları üzerinde hak sahibidir.²⁴⁶ O halde mülkiyet hakkı insanların sahip oldukları nesnelere üzerindeki haklarıdır. Bireyler nesnelere kendi mülkleri kılabilirler ve onları istedikleri şekilde kullanabilirler. Aynı zamanda insanların bir şey üzerinde mülkiyet hakları varsa diğer insanları o mülkün kullanılmasından dışlayabilir.²⁴⁷ Bu nedenle bir nesne üzerinde mülkiyet sahibi olan bir insan, diğer insanların o mülkten yararlanmasını engelleyebilir. Çünkü bu kişinin kendisine ait bir hakkıdır. Diğer mülk sahibi olmayan insanlar ise mülk sahibi olan kişilerin izni vasıtasıyla onların mülklerinden yararlanabilir. Ancak bu mülk sahibinin isteğine bağlı bir durumdur.

Mülkiyet hakkından sonra temel doğal haklarından biri de özgürlük hakkıdır. Özgürlük hakkı bireylerin diğer insanlar veya beşeri kurumlardan gelen keyfi engellemelerle karşılaşmadan hayatlarını amaç, tarz bakımından tanzim edebilmeleri ve sürdürmelerini ifade eder.²⁴⁸ İnsanlar özgürlük hakkı gereği toplum içinde düzenli, huzurlu ve herhangi keyfi bir sınırlamaya altında kalmadan yaşamlarını devam ettirebileceklerdir. Bu nedenle özgürlük hakkı toplum içinde insanların düzenli ve huzurlu bir şekilde yaşayabilmesi için zorunludur.

Liberal düşünce geleneğinin içinde sayılan Hobbes'a göre özgürlüğün kaynağını incelediğimiz zaman doğal hakların insanların özgürlüğünün kaynağı olduğunu görürüz. Her insanın sahip olduğu bu doğal haklar insanların doğal özgürlüğü ile aynı şeydir. Bu haklar doğa durumunda yaşayan insanların henüz devlet gibi bir yapının olmadığı bir zamanda doğuştan sahip oldukları haklardır. Doğa durumunda doğal haklar insanların

²⁴⁵ F.Vergara, *Liberalizmin Felsefi Temelleri Liberalizm ve Etik*, s.133

²⁴⁶ F. Vergara, *Liberalizmin Felsefi Temelleri Liberalizm ve Etik*, s.133-134

²⁴⁷ A. Yayla, *Siyaset Bilimi*, s.247

²⁴⁸ A. Yayla, *Siyaset Bilimi*, s.247

özgürlüklerini temsil etmektedir. Bu nedenle insanlar sözleşme yoluyla kendilerini herhangi bir kuruma bağlamadan önce, herkese herhangi birine istediğini yapma, arzuladığı ve elde edebileceği her şeye sahip olma, bunları kullanma ve bunların tadını çıkarma izni verilmiştir.²⁴⁹ İnsanlar doğuştan sahip oldukları bu özgürlükler sayesinde her şey üzerinde sınırsız hak iddia edebilmektedirler.

Doğa durumunda bir insan herhangi bir şey üzerinde sınırsız hakka sahiptir, ancak aynı şekilde diğer insanlar da bu haklara sahiptirler. Doğa tarafından insanlara istedikleri şeylere sahip olma hakkı verildiği gibi doğal hak gereği her insanın kendini koruma hakkı vardır. Aynı zamanda insanlar kendini korumak için gerekli her yolu kullanma hakkına da sahiptir.²⁵⁰ Ancak doğası gereği eşit olan insanların hepsi aynı hak ve özgürlüklere sahiptir. Bu nedenle insanlar bir şey üzerinde hak iddia ettiklerinde aynı şey üzerinde bir başkası da eşit derecede hak iddia edebilir. İnsanların yaşamlarını korumaları ve hayatlarını devam ettirebilmek için istedikleri şeyleri yapabilme hakları bütün insanların sahip oldukları haklardır. Bir insan kendini korumak için birini öldürdüğü zaman aynı şekilde başka bir insanda güvenliğinin tehlike altında olduğu gerekçesiyle başka birini öldürebilme özgürlüğüne sahiptir. Böyle bir durumda ise hiç kimse sahip olduğu özgürlükleri istedikleri şekilde kullanamaz. İnsanlar hak ve özgürlüklerini istedikleri şekilde kullanamadıkları sürece de doğal haklara sahip olmalarının hiçbir anlamı yoktur. Bu nedenle insanlar gönüllü olarak bir araya gelerek toplumsal sözleşme yoluyla haklarını devlete ve egemen güce devrederler.

Bu nedenlerden dolayı devlet kurulmadan önce insanların sahip olduğu özgürlük tam olarak olumsuz bir anlamda olmasa da olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Devletin kurulmasıyla da egemen güç dışındaki tek tek bireyler özgürlüklerini kaybederler. İnsanlar sınırsız özgürlüklerinin olduğu doğa durumundan gönüllü olarak yaptıkları sözleşmeler yoluyla siyasal toplumu oluşturmuşlardır. Bireyler artık yasaların izin verdiği ölçüde özgür olabileceklerdir. O halde toplumsal yaşamın oluşmasıyla insanların özgürlüklerinin kaynağı artık devlettir.

Hobbes'un özgürlüğün kaynağı ile ilgili düşüncelerini inceledikten sonra ekonomik liberalizmin öncüsü sayılan Smith'in düşüncelerine baktığımız zaman ise kaynağı bakımından özgürlüğün doğal haklar ve kazanılmış haklar olarak ayrıldığını görürüz. Ona göre insanın bedeni üzerindeki hakkı ve saygınlığı bireyin doğal hakkıdır.

²⁴⁹ T. Hobbes, *De Cive*, s.28

²⁵⁰ T. Hobbes, *De Cive*, s.29

Bir birey olarak insanın bedeni üzerindeki hakkı bedenini yaralanmalara, sakatlanmalara ve cinayetlere karşı korumasıdır. Her insan doğuşundan itibaren doğal haklara sahiptir. Bu nedenle insanların bedenlerine ve itibarlarına zarar vermek ve şahsen müdahale etmek doğal haklarına aykırı bir durumdur.²⁵¹ İkinci olarak bireyin saygınlığını koruması da kişinin doğal hakkıdır. Smith saygınlığı, hırsızlıkla ya da haydutlukla suçlanıp hak etmediği şekilde hınc ve cezaya maruz kalan insanların gerçek değerlerinin törpülenmesiyle, mesleki konumlarının altında bir muameleye maruz bırakılarak zarar görebileceklerini söylemektedir.²⁵² Bireylerin saygınlıklarına zarar gelecek biçimde işlemedikleri bir suç yüzünden cezalandırılmaları, hak etmedikleri şekilde linç edilmeleri insanların doğal haklarını ve özgürlüklerinin ihlal edilmesi demektir. Smith şöyle bir örnek verir “dünyayı, bir doktorun hastalarını tedavi etmek yerine öldürdüğüne ikna etmeye çalışırsak ve doktor bu sahte iddialarla mesleğini kaybederse, o doktorun karakteri zedelenir.”²⁵³ Bir kişiyi yetenekleri ve mesleği üzerinden hak etmediği şekilde cezalandırmak kişinin doğal haklarına aykırı bir durumdur.

Bunun yanında Smith bir kişiye hak ettiği değerin tamamını ya da tüm övgüyü vermediğimiz zaman o kişiye zarar vermediğimizi söylemektedir. Ona göre Newton Descartes’ten daha iyi bir filozof değildir dediğimiz zaman Newton’a ya da Descartes’a zarar vermiş olmuyoruz. Bu ifadelerle onlara hak ettikleri tüm övgüyü vermiyoruz ama aynı zamanda onları kendi mesleklerindeki sıradan kişilerin altında olmakla itham etmediğimiz için onlara zarar da vermiş olmuyoruz.²⁵⁴ Bir kişiye hak ettiği övgüyü vermiyorsak ama aynı zamanda da o kişiyi yeteneği ve mesleği üzerinden herhangi bir zarara uğratmıyorsak, bu, o kişiye zarar verdiğimiz anlamına gelmemektedir.

Smith’e göre doğal hakların kökenleri açık bir şekilde ifade edilmiştir. Ona göre geçerli bir sebep bulunmadıkça bir kişinin bedeninin zararlardan ve özgürlüğünü kısıtlamalardan koruma hakkı doğal haklardır ve bunlar üzerinde kimsenin şüphesi yoktur.²⁵⁵ O halde doğal haklar bireyin insan olarak bedeni üzerindeki hakkının kısıtlanmaması, saygınlığına ve itibarına zarar verilmemesidir. Bu özgürlükler aynı zamanda yaşama haklarıdır.

²⁵¹ Patricia H. Werhane, Freedom, Commodification, And The Alienation Of Labor In Adam Smith’s Wealth Of Nations, <http://web.aebsohost.com/>, s.385

²⁵² A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.45

²⁵³ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.45

²⁵⁴ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.46

²⁵⁵ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.48

Kazanılmış haklar kişilerin mülkiyetleri üzerindeki haklardır. Kişilerin emlak ve mülklerine başka bireyler veya kurumlar tarafından zarar verilmemesi kazanılmış haklardır. Smith'e göre kişinin mülkleri üzerindeki hakları edinilmiş haklar olarak bilinir ve bu haklar gerçek ve kişisel olmak üzere ikiye ayrılır. Kişilerin mülkleri üzerindeki haklarında söz konusu olan mülkler gerçek bir nesne olduğu durumda gerçek haklar olarak nitelenebilir ve kişinin onun üzerindeki hakkı mutlak haktır. Bu tip mülklere tüm mallar, evler ve eşyaları örnektir.²⁵⁶

Kişisel haklar ise belli bir kişiden dava yoluyla kazanılabilen haklardır. Bunlara örnek olarak tüm borç ve kontratlar, ödemeler ya da yalnızca bir kişiden talep edilebilecek işlerdir. Smith şöyle bir örnek vermektedir: eğer ben bir at satın alsam ve satıcı da bana atı teslim etse ve buna rağmen aynı atı başka birine daha satsa gerçek hak iddiasında bulunabilirim. Fakat at bana teslim edilmezse yalnızca satıcıyı şikayet edebilirim.²⁵⁷ Bu nedenle bir kişiden satın aldığımız bir şey eğer bizim elimize ulaşırsa, ama aynı zamanda bu satın alınan şey başkasına satılsa bile o nesne üzerinde gerçek bir hakka sahibizdir. Ancak satın aldığımız bir şey bizim elimize ulaşmadıysa bunun üzerinde artık kişisel bir hakka sahibizdir. Bu hak gereği de satıcıyı şikayet edebiliriz.

Smith insanların mülkleri üzerindeki kazanılmış hakları gerçek haklar ve kişisel haklar olarak ayırmasının yanında gerçek ve kişisel hakların çeşitlerinin olduğunu da söylemektedir. Smith'e göre gerçek haklar dört çeşittir. Bunlar mülkiyet hakkı, irtifak hakkı, rehinler ve özel imtiyazlardır. Mülkiyet hakları sahip olduğumuz bir şeyi herhangi bir şekilde kaybettiğimizde ya da çalındığında ve zorbalıkla bizden alındığı zaman üzerinde gerçek hak iddiasında bulunabileceğimiz türden haklardır.²⁵⁸ Ancak burada insanların ne şekilde mülk edindikleri önemli bir konudur. Smith'e göre mülkiyetin elde edilme şekli beş tanedir. İlk olarak bir şeye el koyarak mülk edinilebilir. İnsanlar avcılar döneminde doğadan kendi kendine yetişmiş olan meyve ve bitkileri toplayarak veya vahşi hayvanları avlayarak yaşamlarını sürdürüyorlardı. Ancak nüfusun sürekli olarak artması nedeniyle doğada kendiliğinden bulunan bu nimetler insanlara zamanla yetmez. Bu nedenle insanlar toprağı ekip biçmek ve hayvanları evcilleştirerek ellerinin altında tutmaya çalışacaklardır. Daha sonra insanlar ürettikleri şeyleri ihtiyaçları olan şeylerle değiş tokuş etme yoluna gidecektir. Avcılar toplumunda

²⁵⁶ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.46

²⁵⁷ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.46

²⁵⁸ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.46

insanların topladıkları veya avladıkları şeyler üzerinde hak iddia etmesi el koyma yoluyla gerçekleşmektedir. Tarım çağında insanlar ekip içtikleri şeyler ve evcilleştirdikleri hayvanlar üzerinde hak sahibi olurlar. Aynı şekilde bu mülklerde de insanlar el koyma yoluyla hak sahibi olurlar. Toplumun oluşmaya başlamasıyla da insanların kendilerine ait evlere sahip olduklarında yine el koyma yoluyla mülk edinmiş olurlar.

İkinci olarak iltihak yoluyla mülk sahibi olunabilir. İltihak insanların üzerinde hak sahibi oldukları mülkleri yoluyla dolaylı olarak başka şeyler üzerinde de hak sahibi olmasıdır. Smith iltihak yoluyla mülk edinmeyi “bir atla beraber at nalının da gelmesi”²⁵⁹ örneğiyle açıklar. Smith’e göre en önemli iltihak hakları toprakla ilgili olanlardır. Toprak mülkiyeti, toplum tarafından bir kimseye bölüşme ya da tahsisle ekmek ve biçmek üzere belli bir toprak parçası için izin verilmesidir. Bu hakkın bir sonucu olarak insanlar bu toprak üzerinde üretilen her şeye sahip olur.²⁶⁰ Bu nedenle insanların sahip oldukları mülkleri üzerinden elde ettikleri ürünleri istedikleri şekilde kullanma ve değerlendirme özgürlükleri vardır.

Üçüncü olarak insanlar zaman aşımı yoluyla mülkiyet sahibi olabilirler. Zaman aşımıyla elde edilen mülkiyet hakkı “başkasına ait bir şeyin çok uzun zaman boyunca ve aralıksız olarak elde tutulmasından doğan haktır”.²⁶¹ O halde bir kişi herhangi bir mülkü, o mülkün eski sahibinden daha fazla bir zaman süreci boyunca elinde tuttuğu vakit ve eğer o mülk üzerinde hak iddia eden başka bir kimse yoksa zaman aşımı yoluyla o mülkün sahibi olur. Son olarak ise bireyler ailelerinden ya da başkalarından vasiyetle veya aile bireyi olması nedeniyle vasiyet olmasa bile mülk hakkına sahip olabilir.

İrtifak hakları başkalarına ait mülkler üzerindeki haklardır. Bu haklar sayesinde benim arazimle anayol arasında uzanan bir araziden geçme özgürlüğüne sahip olurum ya da komşunun arazisinde sığırlar için pek çok su kaynağı varken benim hiç yoksa benimkileri oraya sürme hakkım olur. Başkalarının mülkleri üzerindeki bu haklara irtifak hakları denir.²⁶² Smith’e göre irtifak hakları ilk başlarda kişisel haklardır. Ancak birbirine sınırı olan araziler birkaç kişinin eline geçince bu hakları elde etmek için açılan pek çok davanın masrafları ve sebep olduğu problemler, yasa koyucuları bu

²⁵⁹ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.146

²⁶⁰ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.149

²⁶¹ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.146

²⁶² A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.46-47

hakları mutlak hak haline getirmeye ve üzerinde hak iddia edilebilir yapmaya itmiştir. Sonraları da mülkler üzerlerindeki irtifak haklarıyla birlikte el değiştirmiştir.²⁶³

Smith'e göre tüm rehin ve ipotek çeşitlerini içeren teminatlar, üzerinde hakkımız olan herhangi başka bir şeyin güvenliğini sağlar. Pek çok medeni milletın kanunları bu hakları mutlak haklar olarak değerlendirir ve üzerlerinde bu şekilde hak iddia etme özgürlüğü tanırlar. Özel imtiyazlar ise bir kitapçının bir kitabı belli sayıda yıl boyunca satabilmesi ve başka herhangi bir kimseye bu süre zarfında o kitabı satmanın yasak olması durumundaki haklardır.²⁶⁴ Smith bu hakların medeni hukukun büyük bir kısmını oluşturduğunu söylemektedir. Aynı zamanda bu haklar medeni hukukun genel bir bölümünü oluşturmasına rağmen bu hakların çok az bir kısmı aslında doğal haklardır. Mesela sivil hükümetlerden bile önceki avcılar döneminde eğer bir adam bir tavşanı avlamak için belli bir süre takip ederse o tavşanı avlamak için özel bir ayrıcalık kazanırdı. Bu ayrıcalık sayesinde bu tavşanın peşinde başka herhangi yorulmamış birini tazı sürüsüyle o tavşanın peşine düşmekten menedebilirdi. Bu düşünceye göre aynı şekilde bir mirasçı da kendisine kalan mirası alıp üzerindeki borçları ödemenin kendi çıkarına olup olmadığına karar vermeye çalışırken mirası başkasının zimmetine geçirmesine engel olmak için özel bir ayrıcalığa sahiptir.²⁶⁵

Kişisel haklarda sözleşme, tazminat ve haksız fiil kaynaklı olmak üzere üç ayrılmaktadır. Sözleşmenin temeli bir vaatte bulunan kişinin söz verdiği kişide oluşturduğu mantıki beklentidir. Bu beklenti insanlar tarafından güç kullanarak da yerine getirilebilir.²⁶⁶ Çünkü insanlar bir şey üzerinde uzlaşarak bir sözleşmeye vardıklarında tarafların bu sözleşmenin gereklerini yerine getirmeleri gerekmektedir. Eğer üzerinde sözleşme yapılan bir şey keyfi ya da zorunlu olarak yerine getirilmediği zaman taraflar güç kullanarak da sözleşme sonucunda oluşan mantıki beklentiyi yerine getirebilirler.

Tazminat hakkı, birinin diğer bir başkasının işinde sebep olduğu sorun ve masrafı telafi etmesi zorunluluğudur. Eğer bir kişi yolda bir saat bulursa, bir ödül talep etme ve saatin sahibini bulmak için katlandığı masrafları talep etme hakkı doğar. Aynı şekilde bir insan diğer bir insana bir miktar borç verdiği zaman yalnızca verdiği miktarı

²⁶³ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.47

²⁶⁴ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.47

²⁶⁵ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.47

²⁶⁶ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.47

değil, bu paranın faizini de istemeye hakkı olur.²⁶⁷ Haksız fiil ise kasıttan ya da ağır ihmalden doğan zararların üzerine kuruludur. Bir kişi haksız fiilden doğan haklarını yalnızca bir kişiden talep edebilir.²⁶⁸

Smith kazanılmış hakların yani mülkiyet gibi edinilen hakların daha fazla açıklamaya ihtiyaç duyulması nedeniyle kazanılmış hakları bölümlere ayırmış ve üzerinde doğal haklara göre daha fazla açıklama yapma gereği duymuştur. Smith'e göre özellikle mülkiyet hakkı üzerinde daha fazla açıklanmaya yapılması gereken bir konudur. Çünkü mülkiyet ve sivil yönetimler birbirlerine sıkı sıkı bir şekilde bağlıdır. Bu bağı mülkiyetin korunması ve mülkiyete sahip olmadaki eşitsizlikler oluşturmuştur. Bu nedenle mülkiyet hali her zaman yönetim biçimlerine göre çeşitlilik göstermiştir.²⁶⁹

Özgürlüğün kaynağı olarak üzerinde durduğumuz bu haklar temelde insan haklarıdır. İnsan hakları her insanın sahip olduğu haklardır ve bu nedenle bir hak her insanın sahip olması gereken bir şeydir.²⁷⁰ Aynı zamanda insan hakları, insanın insan olması sebebiyle sahip olduğu haklardır. İnsanlar bu haklarından mahrum bırakıldıkları zaman insanca yaşayacakları bir ortamdan da yoksun bırakılmış olur. Buna göre insanın doğuştan sahip olduğu haklar vardır ve bu haklarda insanların özgürlüğünün kaynağını oluşturmaktadır. İnsanlar doğuştan sahip oldukları haklarının yanı sıra kazanılmış haklara da sahiptirler. Mülkiyet ilişkilerinin ortaya çıkması ve toplumsal yaşamın oluşmasıyla özgürlüğün kaynağı olarak ele aldığımız doğal haklara kazanılmış haklarda eklenmiştir. Bu kaynaklar insanların güvenli ve huzurlu bir ortamda özgürlükleri sınırlandırılmadan ve hakları ihlal edilmeden yaşayabilmeleri için özgürlüğün kaynağı olarak gösterilmektedir.

3.2. Niteliği Bakımından Özgürlük

Özgürlüğü kaynağı bakımından doğal haklar ve kazanılmış haklar olarak açıkladıktan sonra niteliği bakımından incelediğimiz zaman karşımıza negatif özgürlük ve pozitif özgürlük kavramları çıkmaktadır. Genel olarak liberalizmin benimsediği özgürlük anlayışı negatif özgürlük olarak adlandırılmaktadır. Pozitif özgürlük anlayışı ise liberalizm geleneği içerisinde sayılan bazı filozoflarca ele alınmış ve üzerinde

²⁶⁷ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.48

²⁶⁸ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.48

²⁶⁹ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.48

²⁷⁰ Nigel Ashford, *Özgür Toplumun İlkeleri*, (çev. Can Madenci), Liberte yayınları, Ankara, 2011, s.63

tartışmalar yapılmıştır ancak daha sonra tarihsel süreç içerisinde liberalizmle ilişkisi olmayan düşünürler tarafından sahiplenilmiştir.

Negatif özgürlük genel olarak bireylerin dışarıdan herhangi bir müdahale ya da zorlama olmaksızın istedikleri gibi davranabilmelerini ve serbestçe hareket edebilmelerini ifade etmektedir. Bir bireyin çevresindeki insanlar ve kamu kuruluşları tarafından herhangi bir eylemi yerine getirmesi için zorlanması özgürlük anlayışına aykırı bir durumdur. Negatif özgürlük birey odaklı bir anlayıştır ve sadece bireyi temele alan bir özgürlük alanını içermektedir. Bu nedenle insanlar davranışlarına ve eylemlerine dışarıdan herhangi bir şekilde müdahale edilmediği sürece özgürdürler.

Negatif özgürlüğün çeşitli özellikleri vardır. Özgürlük her şeyden önce sosyal bir olaydır, yani bir insanın diğer insanlarla olan ilişkileri sonucunda ortaya çıkan bir durumdur. İnsanların doğa ile olan ilişkilerinde özgürlükten bahsetmeyiz. Ancak beşeri ilişkiler bağlamında özgür olmak veya olmamak söz konusu olabilir.²⁷¹ İnsanların toplumsal bir varlık olması nedeniyle bir insanın diğer bir insanla herhangi bir ilişkisi olmadığı zaman bireylerin özgür olup olmadığı konusunda herhangi bir şey söyleyemeyiz. Ayrıca insanların özgürlükleri doğayla veya hayvanlarla herhangi bir toplumsal ilişki içerisinde bulunmadıkları için sınırlanamaz. Bu nedenle insanlar, yerçekimi kanununun etkisinde olmanın özgürlüklerini kısıtladığından şikayet edemezler. Fakat bir insanın bir yerden başka bir yere seyahat etmesine herhangi birinin engel olması halinde özgürlüğün kısıtlandığını söyleyebiliriz.²⁷²

Pozitif ve negatif özgürlük kavramlarının kullanımında önemli bir noktaya dikkat edilmelidir. Pozitif ve negatif kelimeleri oldukça değer yüklü ve zihinlerde hemen belirli çağrışımlar yapan sözcüklerdir. Pozitif sözcüğünde bir olumlama, negatif sözcüğünde ise bir olumsuzlama unsuru vardır. Bundan dolayı ilk bakışta pozitif özgürlük ve negatif özgürlük kavramlarının kavranması güç olmaktadır.²⁷³ Ayrıca negatif kelimesinin çağrıştırdığı olumsuzluk nedeniyle negatif özgürlük çoğu zaman kötüleyici bir anlamda kullanılmaktadır. Pozitif özgürlük ise pozitif kelimesinin çağrıştırdığı olumlama nedeniyle negatif özgürlük karşısında yüceltilmektedir. Oysa negatif ve pozitif kavramları iki farklı özgürlük anlayışını belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. Birçok liberal düşünürün göre liberalizmin “negatif karakterli olması

²⁷¹ A. Yayla, *Liberalizm*, s.166-167

²⁷² A. Yayla, *Liberalizm*, s.167

²⁷³ A. Yayla, *Liberalizm*, s.169

liberalizmin özgürlük anlayışının değerini azaltmaz”²⁷⁴. Aksine negatif özgürlük savunduğu özgürlük anlayışına göre bireylerin diğer insanların zorlaması altında kalmaksızın özgürce hareket edebilmeleri düşüncesini savunması nedeniyle özgürlük yorumuna pozitif bir anlayış getirmektedir.

Siyaset kuramından özgürlük bazen sadece siyasal özgürlük, iç veya metafizik özgürlük ve bazen de iktidar-yetenek anlamında kullanılmaktadır. Bu kavramların özgürlükle yakın bir ilişkisi olsa da, liberalizmin kabul ettiği anlamda bir özgürlük olmayıp başka değerlere ve kurumlara işaret etmektedir. Bu nedenle klasik liberalizmin özgürlük anlayışından farklı olan bu tür özgürlük anlayışları genel olarak pozitif özgürlük olarak adlandırılmaktadır.²⁷⁵ Pozitif özgürlük yorumları temelde liberalizmin benimsediği negatif özgürlük anlayışıyla taban tabana farklıdır. Dolayısıyla bu çelişik özgürlük anlayışı üzerine kurulan sosyal teoriler de birbirinden tamamıyla farklıdır. Liberal sosyal teori negatif özgürlük anlayışı üzerinden yükselirken, pozitif özgürlük ılımlı refah devletçi sosyal teorilere veya mantıki sonuçları en uç noktaya kadar izlendiğinde radikal, totaliter kuramlara kaynaklık edebilmektedir.²⁷⁶ Pozitif özgürlükte kişilerin eylemlerinde bir dış kaynak söz konudur. Bu yüzden pozitif özgürlük devletin bazı görev ve sorumlulukları üstlenmesi gerektiğini, bireylerin özgürlüğünün gerçekleşebilmesi için bir desteğe ihtiyaçları olduğu düşüncesini ifade etmektedir.

Isaiah Berlin negatif özgürlüğü “normal olarak hiçbir kimse veya grup benim eylemlerime müdahale etmediği ölçüde özgür olduğum söylenir”²⁷⁷ diyerek açıklar. Bu nedenle negatif özgürlük başka insanlar tarafından engellenmeden içinde hareket edebileceğimiz bir alandan ibarettir. Eğer insanların yapmak istedikleri bir şey başkaları tarafından engellenirse bireyler o alan içerisinde özgür değildirler. Bu alan başkaları tarafından kısıtlanırsa insanların özgürlüğü sınırlandırılmış olur. Bu nedenle “müdahalesizlik alanı genişledikçe özgürlük de genişler”²⁷⁸.

İngiliz siyaset felsefecileri genel olarak özgürlük kavramı ile ilgili müdahalenin olmadığı alanların genişledikçe özgürlük alanının da aynı ölçüde genişlediğini söylerler. İngiliz siyaset felsefecileri bu alanın ne kadar geniş olabileceği veya olması gerektiği konusunda farklı düşüncelere sahip olsalar da, eşyanın doğası gereği bu alanın sınırsız

²⁷⁴ A. Yayla, *Liberalizm*, s.169

²⁷⁵ A. Yayla, *Liberalizm*, s.167

²⁷⁶ A. Yayla, *Liberalizm*, s.169

²⁷⁷ Doğan Gürpınar, *Özgürlüğün İdeolojisi Liberalizm*, İstanbul, 2016, s.209

²⁷⁸ D. Gürpınar, *Özgürlüğün İdeolojisi Liberalizm*, s. 210

olamayacağını kabul etmektedirler. Çünkü eğer öyle olsaydı, herkesin başka herkese sınırsızca müdahale edebileceği bir durum ortaya çıkardı. Bu tür bir doğal özgürlük ise insanların asgari ihtiyaçlarının bile karşılanamayacağı toplumsal bir kaosa yol açar veya zayıfların özgürlükleri güçlüler tarafından bastırılırdı.²⁷⁹

Bu düşünceler ışığında Hobbes'un özgürlük düşüncesini incelediğimiz zaman, onun klasik liberalizmin benimsediği negatif özgürlük anlayışını temsil ettiği görülmektedir. Hobbes özgürlüğü ilk önce cisimlerin deviniminin önünde herhangi bir engel olmaması durumu olarak tanımlamaktadır. Ona göre özgürlük basitçe devinim önündeki engellerin yokluğudur²⁸⁰. Özgürlüğü dış engellerin yokluğuna indirgeyen özgürlük yorumu negatif özgürlük anlayışının kurucu mantığını karakterize etmektedir.²⁸¹ O halde insanların içinde hareket edebileceği bir mekanın sınırlarının ne kadar olduğu, bireylerin özgürlüklerinin alanlarının da ne kadar olduğunu göstermektedir. Bir insanın herhangi bir yönde hareket etme özgürlüğüne sahipken diğer bir taraftan bu hareket etmek istediği yön çeşitli nedenler ve insanlar tarafından sınırlandırılabilir. İnsanın gitmek istediği yön bir başkası tarafından sınırlandırıldığı zaman da özgür olduğundan bahsedilemez. Hobbes özgürlüğü devinimin önündeki engellerin yokluğu olarak tanımlamasıyla negatif özgürlük anlayışının içinde olduğunu göstermektedir.

Hobbes'un bize bu özgürlük tanımıyla söylediği şey özgür olmanın sadece engellenmemiş olmak anlamına geldiğidir. Özgürlüğünü elde etmiş ya da etmemiş herhangi bir bedenden bahsetmenin anlamlı olduğu spesifik durumları teşhis etmek durumundaysak eğer her şeyden önce nelerin bir engel sayılabileceği bilinmelidir.²⁸² Hobbes özgürlüğün önündeki engellerin dışsal engeller veya keyfi engeller olduğunu söyler. Ona göre yolun kenarındaki asmalara ve tarlalara girmesi çitler ve duvarlar tarafından engellenen bir yolcu gibi, bir insan bir yönde hareket etme özgürlüğüne sahipken diğer yönde bu özgürlüğe sahip olmayabilir. Böylesi engeller dışsal ve mutlak engellerdir.²⁸³ O halde insanların herhangi bir yöne olan hareket etme özgürlüklerinin

²⁷⁹ D. Gürpınar, *Özgürlüğün İdeolojisi Liberalizm*, s.210-211

²⁸⁰ T. Hobbes, *De Cive*, s.131

²⁸¹ Armağan Öztürk, "Liberalizm, Negatif Özgürlük ve İnsan Hakları", *İnsan Hakları Yıllığı*, İstanbul, 2015, Cilt 33, s.6

²⁸² Quentin Skinner, *Hobbes ve Cumhuriyetçi Özgürlük*, (çev. A. Emre Zeybekoğlu), Ankara, 2018, s.122

²⁸³ T. Hobbes, *De Cive*, s.132

kısıtlanması dışsal bir engeldir. Hobbes bu anlamıyla “zincire vurulmamış ve hapsedilmemiş tüm köleler ve yurttaşlar özgürdür”²⁸⁴ demektedir.

Diğer engeller ise keyfi engellerdir. Keyfi engeller insanların kararlarına bağlı olan engellerdir. Hobbes’a göre gemideki bir adamın istediği takdirde suya atlamasının engellenememesinde olduğu gibi, bu keyfi engeller bizim kararımıza bağlıdır.²⁸⁵ Bu durumda Hobbes’un anlatmak istediği şey isteyebilecek bir durumda olsa kendisini denize atacak bir adamı bundan alıkoyacak dışsal bir engelin olmadığı bir durumu hayal etmemizdir.²⁸⁶ Bu düşünceye göre de insanın önünde bu kadar çok seçme şansı varsa ya da üzerinde ne kadar karar verebileceği şey varsa o özgürdür. Bu nedenle keyfi engeller kişinin kendisine bağlı olan engellerdir ve dışarıdan herhangi bir müdahale sonucunda oluşan bir durum değildir. Hobbes’un özgürlüğü bireylerin önündeki engellerin yokluğu olarak tanımlamasıyla negatif özgürlük düşüncesinin, müdahalesizlik alanının genişledikçe özgürlük alanının genişlemesi düşüncesinin paralellik gösterdiği görülmektedir.

Hobbes’un düşüncesi sadece negatif özgürlüğü engellerin yokluğu gibi bir anlama sabitleme girişimi bakımından değil, aynı zamanda özgürlükle yasa arasındaki karşıtlığa yaptığı vurgu bakımından da önemlidir.²⁸⁷ Hobbes’un doğa durumunda yaşayan insanı, doğal hak gereği sınırsız özgürlüklere sahiptir. Ancak insanın sahip olduğu bu sınırsız hak ve özgürlükler bireylere herhangi bir fayda sağlamamaktadır. Hatta insanların sahip olduğu bu sınırsız özgürlükler doğa durumunda yaşayan insanlara zarar vermektedir. Çünkü doğa durumunda insanlar doğuştan eşittir ve bu eşitlik gereği herkes aynı özgürlüğe sahiptir. Bu nedenle insanların ulaşmak istedikleri şeyleri elde etme özgürlükleri de eşittir. Ancak insanların sahip olduğu bu sınırsız özgürlükler ve eşitlik durumu insanlar arasında kaosa neden olur. Mutlak olarak sınırsız bir özgürlük söz konusu olamaz. Sınırsız özgürlük ortamının oluşması durumunda kaos kaçınılmaz olacaktır. Bu nedenle Hobbes insanların barış içinde ve güvenli bir ortamda yaşayabilmesi için haklarının devredilmesi gerektiğini söylemiştir. Hakların devredilmesiyle insanların özgürlüklerinin sınırlarının belirlenmesi kaçınılmaz olacaktır.

²⁸⁴ T. Hobbes, *De Cive*, s.132

²⁸⁵ T. Hobbes, *De Cive*, s.132

²⁸⁶ Q. Skinner, *T. Hobbes ve Cumhuriyetçi Özgürlük*, s.123

²⁸⁷ A. Öztürk, *Liberalizm, Negatif Özgürlük ve İnsan Hakları*, s.6

Hobbes'un negatif özgürlüğü tanımlama biçimi oldukça kendine özgüdür. Düşünür kral ile parlamento arasındaki iç savaşın siyasi durumu belirlediği bir ortamda ölüm korkusuna karşı yaşamı istikrarlı kılmaya çalışır. Korku ve güvensizlik ölümden kaçmaya çalışan insan rasyonalitesinin kaçınılmaz bir unsurudur. Bu nedenle de zor kullanımı kaçınılmazdır.²⁸⁸ Cisimler engellenmediği sürece nasıl hareket halinde oluyorsa insanın özgürlüğü de devinimlerin engellenmemesidir. Ne var ki insanların devinimlerinin ya da devinimlerinin nedeni olan isteklerinin engellenmemesi yani sınırsız bir özgürlük durumu eninde sonunda savaş durumuna yol açacaktır. Sözleşme ile kendilerini bir egemene bağlayan insanlar artık egemenin izin verdiği ölçüde özgür olmaya da rıza göstermişlerdir. Bu nedenle insanlar itaat etme sözü vererek siyasal yükümlülük altına girmişlerdir.²⁸⁹ Hobbes'un bu insanların mutlak özgürlüklerinin sınırlandırılması görüşü klasik liberalizmin negatif özgürlük anlayışı ile çeliştiği düşünülebilir. Ancak negatif özgürlük anlayışı gereği de mutlak olarak bir özgürlüğün olamayacağı kabul edilmiştir. Eğer herkesin sınırsız bir özgürlük alanı olsaydı her şey kaosa dönüşecekti. Bireylerin güvenliği ve hayatlarının devamlılığını sağlayabilmeleri için özgürlüklerinin sınırlandırılması ve kendilerinden üstün bir güce devredilmesi gerekmektedir. Bu nedenle Hobbes merkezi denetim alanını genişletmeyi ve bireyin özgürlük alanını daraltmayı istiyordu.²⁹⁰ O halde insanların güvenliği açısından mutlak bir özgürlükten söz edilmesi mümkün değildir. Bu nedenle insanların özgürlükleri belli çerçeveler içerisinde sınırlandırılması gerekmektedir.

Negatif özgürlüğün bir diğer temsilcisi olan Smith'de insanların özgürlüklerinin herhangi bir eylem ve nedenle sınırlandırılmaması gerektiği düşüncesini savunmaktadır. Smith insanların eylemlerine konan sınırlamalardan gücendiklerine, tasavvuri olarak bu duyguyu paylaştıklarına ve sonuç olarak bütün insanların genel olarak doğal bir özgürlük hakkına sahip olduğuna inanır.²⁹¹ İnsanların özgürlüğüne ancak bir başka insanın özgürlük alanı sınırlarına girildiği zaman müdahale edilmelidir. Bunun dışındaki kısıtlamalar insanların doğal özgürlük haklarını kısıtlayacaktır. Ayrıca bir kişinin özgürlüğünün kısıtlanmasıyla bedenen de zarara uğrayabilir. Bu yüzden her ülkenin kanunları bu özgürlüğü korumak konusunda özellikle dikkat etmelidir.²⁹²

²⁸⁸ A. Öztürk, *Liberalizm, Negatif Özgürlük ve İnsan Hakları*, s.5

²⁸⁹ M. A. Ağaoğulları, *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, s.452

²⁹⁰ D. Gürpınar, *Özgürlüğün ideolojisi Liberalizm*, s.214

²⁹¹ A. Yayla, *Liberalizm*, s.82

²⁹² A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.183

Smith özgürlüğü kısıtlayan müdahalelere karşı çıkmaktadır. Ona göre fakir bir adamın varı yoğu kendi gücü, bir de ellerindeki yatkınlıktır. Komşusuna zararı dokunmadıkça, bu gücü ve el yatkınlığını, en uygun gördüğü biçimde kullanmaktan onu alıkoymak ise, bu en kutsal mülkiyet hakkını göz göre göre hırpalamaktır, gerek işçinin gerek ona iş vermeye gönlü olanların kanunlu özgürlüğünü düpedüz çiğnemektir.²⁹³ Toplumsal yaşam içerisinde insanların hayatını devam ettirmesini sağlayan en önemli şey emekleri sonucunda ürettikleri ürünlerdir. İşçinin emeği aynı zamanda onun mülküdür. Bu yüzden herhangi bir insanın veya işçinin emeği, gücü ve el becerisi dokunulmazdır.²⁹⁴ O halde bir bireyin diğer insanların temel haklarına herhangi bir zararı dokunmadığı halde yapmak istediği şeyleri engellemek insanların özgürlüğüne müdahale etmektir. Smith bu düşüncesiyle özgürlüğü ve serbestliği kısıtlayan müdahalelere karşı çıkmaktadır. Aynı zamanda da müdahalelerle özgürlüğün mümkün olduğunu savunan pozitif özgürlük anlayışının karşısında yer almaktadır. Bu nedenle özgürlüğe ancak başkalarının doğal özgürlük sınırlarına girildiği ve bireylere zarar verildiği zaman müdahale edilmelidir. O halde Smith'in insanların özgürlüklerinin başka bireyler ya da devlet tarafından sınırlandırılmaması düşünceleriyle klasik liberal özgürlük anlayışının temeli olan negatif özgürlük anlayışı içerisinde olduğunu görmekteyiz.

3.3. Devletin Sınırlandırılması

Özgürlük probleminin eksiksiz olarak ele alınabilmesi için bu konuda devletin rolünün ne olduğu üzerinde de durulması gerekir. İnsanlar bireysel olarak yaşarlarken gönüllü olarak devleti oluşturma gereği duymuşlardır. Devletin oluşmasının temel nedenleri ise korunma içgüdüsüne bağlı olarak güvenlik ya da yaşamını sürdürme zorunluluğu ve insanların tüm ihtiyaçlarını tek başlarına karşılayamadıkları için iş bölümü ve karşılıklı yardımlaşma gereksinimi duymalarıdır.²⁹⁵ Bu nedenle bu bölümde insanların gereksinimleri sonucunda kurulan devletin görevlerinin neler olduğu ve devletin neleri yapıp, yapmaması gerektiği konuları üzerinde durulacaktır.

²⁹³ A. Smith, *Milletlerin Zenginliği*, s.135

²⁹⁴ Patricia H. Werhane, Freedom, Commodification, And The Alienation Of Labor In Adam Smith's Wealth Of Nations, <http://web.a.ebscohost.com>, s.384

²⁹⁵ Ali Öztekin, *Siyaset Bilimine Giriş*, Ankara, 2003, s.115

Liberal düşünceye göre devlet insanların temel haklarına müdahale etmemelidir. Zor kullanarak insan haklarını ihlal etmeye iki aday vardır. Bunlardan ilki bireylerdir. Bir bireyin başka bir bireye karşı zor kullanması durumu kriminal bir olaydır. İnsan haklarını ihlal edebilecek ikinci ve en tehlikeli varlık ise devlettir.²⁹⁶ Devlet hangi bahaneyle olursa olsun ya da sağlayacağı yarar ne kadar faydalı olsa da bir insanın haklarını asla ihlal etmemelidir. Bu nedenle devletin ne yaşam, ne özgürlük ve ne de mülkiyet hakkına veya herhangi bir başka doğal hakkına asla kastetmemesi gerekir.²⁹⁷ Sınırlandırılmamış yönetimlerde bireylerin yapmasının yasak olduğu şeyleri egemen güç yasalara göre yeniden düzenleyerek bu eylemleri kendisi yapabilir. Bu nedenle liberalizmin devlet anlayışı insanlar üzerinde sınırsız bir şekilde hakimiyete sahip olan bir devlet anlayışını kabul etmemektedir. Devletin sahip olduğu yetkiler insanların güvenlikleri ele alınarak belli ölçülerde sınırlandırılması gerekmektedir.

Devletin yapmaması gereken şeyleri belirttikten sonra, devletin zorunlu olarak neleri yapması gerektiğini incelediğimiz zaman ilk olarak insanların doğal haklarını korumak ve bu haklarına herkes tarafından saygı gösterilmesini sağlamak olduğunu görürüz. Bu düşünce, insan hakları öğretisine göre insanların hükümetler kurmak için bir araya gelmelerinin gerekçesidir²⁹⁸. Bu nedenle devletin öncelikli görevi yurttaşların yaşam güvencesini sağlamaktır. Devlet bireylerin oluşturduğu örgütlü büyük bir insan topluluğu olduğuna göre devletin varlığı ve devamı onu oluşturan bireylerin varlığı ile doğrudan ilgilidir.²⁹⁹ Smith'e göre de insanlara doğa tarafından öğütlenen ilk amaçlardan biri hayatın devamının ve sağlıklı olma halinin korunmasıdır. İnsanların bu amaçlar için neyi seçmesi ve kaçınması gerektiği doğa tarafından insana gizlice fısıldanan dersler olarak kabul edilir.³⁰⁰ O halde devletin en temel görevi insanların doğal hakları olan yaşama, mülkiyet ve özgürlük haklarını korumak olmalıdır. İnsanlar devletin olduğu ve kaosun olmadığı bir ortamda huzur içinde, doğal haklarına saygı duyularak yaşamak için bir araya gelmişlerdir.

Aynı zamanda devletin herkesin hakkını korumak ve saygı gösterilmesini sağlamak için gerekli kurumlarla donatılması gerekmektedir. Bu kurumlarda ordu, polis, yargıçlar, mahkemeler ve hapishanelerdir.³⁰¹ Devlet insanların talep ettiği bu

²⁹⁶ A. Yayla, *Liberalizm*, s.202

²⁹⁷ F. Vergara, *Liberalizmin Felsefi Temelleri*, s.141

²⁹⁸ F. Vergara, *Liberalizmin Felsefi Temelleri*, s.142

²⁹⁹ A. Öztekin, *Siyaset Bilimine Giriş*, s.117

³⁰⁰ A. Smith, *Ahlaki Duygular Kuramı*, s.299

³⁰¹ F. Vergara, *Liberalizmin Felsefi Temelleri*, s.142

görevleri yerine getirebilmek için gerekli kurumları oluşturmalıdır. Aynı zamanda bu kurumların devamlılığını ve güvenliğini sağlamakta devletin görevidir. Devletin insanların güvenliğini sağlamak için elinden geleni yapması gerektiği düşüncesini Smith'in şu sözlerinde de görebiliriz “Her devlet ya da ulus, bilgelikleriyle toplumun otoritesine tabi olanların birbirlerinin mutluluğuna zarar vermesini engellemek için toplumun gücünü elinden geldiğince kullanmaya çalışır. Bu amaç için yapılan yasalar, her bir devletin ya da ülkenin medeni kanunlarını ve ceza kanunlarını oluşturmaktadır”³⁰².

Hobbes ise doğa durumunda sınırsız haklara sahip olan insanların hayatlarını güvence altına almak için toplumsal sözleşme yaparak bu sınırsız haklarını egemen güce devrettiğini söylemişti. Buna göre insanların doğa durumundaki sınırsız haklarını temsil edecek kişi egemen güçtür. Ancak bir kısım hakların devredilmesiyle egemen güç ve devlet sınırsız haklarla donatılmamıştır. Hobbes'a göre egemen gücün belli görevleri ve sınırları vardır. İnsanların güvenlik içinde yaşamak ve toplumsal yaşamın huzurlu bir şekilde devam edebilmesi için egemenliğin sahip olduğu mutlak güç bir amaç değil araçtır.

Filozofa göre halkın güvenliği en üst yasadır³⁰³. Devletin kurulma ve belirli hakların egemen güce devredilmesinin amacı, güvenliğin sağlanmasıdır. O halde egemenin en önemli gücü de her şekilde toplumun güvenliğini sağlamak olacaktır. Hobbes'a göre yönetimler barış için kurulduğundan ve barış ise güvenlik için amaçlandığından, egemen gücü kullanmakla sorumlu olan kişi sahip olduğu yetkileri halkın güvenliği dışında bir şey için kullanacak olursa, barışın ilkelerine, eş deyişle doğal hukuka aykırı hareket etmiş olur.³⁰⁴ Sözleşme ile kurulan devletlerde insanlar mutlu ve huzurlu bir hayat yaşayabilmek için gönüllü bir şekilde haklarını devrederler. Bir devlet yurttaşlar için kurulmuştur. Dolayısıyla “el verdiği ölçüde mümkün olan en fazla sayıda yurttaşın refahını sağlamak için gerekli önlemler için her çabayı göstermesi ve kendi hataları ve kaçınılmaz durumlar hariç kimsenin kötü duruma düşmemesi durumunda, egemen görevini yerine getirmiştir”³⁰⁵.

Halkın güvenliğinin sağlanması için de egemenin belli görevleri yerine getirmesi gerekmektedir. Bu görevler dış düşmanlara karşı yurttaşları koruma, iç barışın

³⁰² A. Smith, *Ahlaki Duygular Kuramı*, s.307

³⁰³ T. Hobbes, *De Cive*, s.172

³⁰⁴ T. Hobbes, *De Cive*, s.172

³⁰⁵ T. Hobbes, *De Cive*, s.172

korunması, kamusal güvenlikle uyumlu olduğu ölçüde zenginlik sahibi olmak ve masum özgürlüğün tam bir şekilde kullanılabilmesidir.³⁰⁶ Egemen güç kimsenin özgürlük alanını ihlal etmediği ve tehlike oluşturmadığı sürece insanlara tanınan özgürlüklerini kullanabilmelerini sağlayacak güvenli bir ortam oluşturmalıdır. Yurttaşların güvenliğinin sağlanması sadece can güvenliğinin sağlanması olarak algılanmamalıdır. Temel olarak ilk başta can güvenliğinin sağlanması gelir ancak toplum içinde iç güvenliğin sağlanarak insanların tehlikelere karşı korunması, insanca yaşayabilmek için çalışması ve bu ölçüde para kazanabilmesi, eğitimlerinin sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda egemenin ilk görevi yurttaşları diğer ülkelerden gelecek olan tehlikelere karşı korumaktır. Egemen güç bu görevi yerine getirebilmek için önceden hazırlıklı olmalıdır. Çünkü ona göre devletlerin birbirine karşı durumu doğa durumu, eş değışle bir düşmanlık durumudur³⁰⁷. Hobbes burada devletler arasında çatışmanın, düşmanlığın ve sürekli gerginliğin olması durumunu doğa durumuyla eş değer olarak görmektedir. Devletin oluşmasıyla toplum içindeki insanlar için tabiat hali, dehşeti ve barbarlığı kaybolmuş oldu. Ancak bağımsız egemenler için tabiat halinde yaşam hala devam etmektedir.³⁰⁸ Devletler yurt içinde iç huzuru sağlayabilmek ve yurttaşlarının hayatlarını koruyabilmek için savaşmak durumundadır. Çünkü her devlet kendi yurttaşının güvenliğini ve huzurunu sağlamak istemektedir. Böyle bir güvenlik ortamını sağlayabilmesi için de yönetimin bazı kaynaklara ihtiyacı vardır. Devletler yurttaşlarının ihtiyaçlarını karşılayabilmek için diğer devletlere saldırmayı meşru görecektir. Hobbes milletler arasında ve toplum içindeki savaşın savunucusu değildir. Ancak zamanın şartlarına göre devletler arasında savaş huzur ve refah içinde yaşamak için gerekliydi. Bu nedenle de egemen gücün dış ülkelerden gelecek tehlikelere karşı hazırlıklı olabilmek için bilgi toplayacak ve diğer devletlerin planlarını öğrenecek kişilere ihtiyacı vardır.

Hobbes'a göre devlet için bilgi toplayacak olan bu kişiler "ışık huzmelerinin insan güvenliği için gerekli olması gibi, devletin güvenliği için gereklidir"³⁰⁹. Hobbes burada bir nevi devletin güvenliği için ajanlara ihtiyacı olduğunu söylemektedir. Ancak devletin kendisine bilgi sağlayacak ve diğer devletlerin planlarını öğrenecek insanlara sahip olması devletin insanlar üzerindeki gücünü yurttaşların güvenliği açısından

³⁰⁶ T. Hobbes, *De Cive*, s.174

³⁰⁷ T. Hobbes, *De Cive*, s.174

³⁰⁸ William Ebenstein, (çev. İsmet Özel), *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, İstanbul, 2001, s.214

³⁰⁹ T. Hobbes, *De Cive*, s.174

kullanması ilkesine göre sıkıntılı bir durumdur. Bir süre sonra egemen güçler kendilerine bilgi sağlamaları için bu yurttaşların özgürlük sınırlarını ihlal edebilirler ve aynı şekilde devletin ve kendisinin güvenliği için bu bireylerin güvenliklerini tehlike altına atabilirler.

Güvenliği gereği olan iç barışın sağlanması için insanları kötü yönlere sevk eden düşüncelerin ve öğretilerin ortadan kaldırılması gereklidir. Hobbes'a göre bu öğretileri yurttaşların zihninden çıkarmak ve onların yerine nazik bir şekilde başka fikirler koymak egemen gücün görevidir.³¹⁰ Bu düşünceye göre egemenin görevi yurttaşlarını kötü düşünce ve öğretilere karşı eğitmektir. Egemen güç bu görevi yerine getirirken de devletin kurumlarından destek almalıdır. İnsanların zihinlerine yeni fikirleri yerleştirilmesi için en önemli kurum üniversitelerdir. Hobbes "tersine doğru bir öğreti yerleştirmek isteyen biri, işe üniversitelerle başlamalıdır"³¹¹ der. Çünkü üniversiteler medeni öğretilerin kökenlerinin olduğu ve bu öğretilerin doğru bir şekilde tanıtıldıkları yerlerdir. Burada egemen güce önerilen kıstas düşüncenin barışa aykırı mı olduğu yoksa barışa uygun mu olduğudur. Bunun anlamı ise egemenliğin sürekliliğini herhangi bir şekilde engellemeyecek ya da yurttaşları isyana teşvik etmeyecek düşüncelere izin verilmesi durumudur.³¹² Ancak burada insanların özgürlükleriyle ilgili bir problem ortaya çıkmaktadır. Egemen gücün sınırları insanların düşüncelerine ve yurttaşlara öğretilen öğretilere kadar uzanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında insanların temel haklarının ihlal edildiği düşünülmektedir. Ancak Hobbes bu durumu devletin devamlılığı ve yurttaşların güven içinde yaşamasının sağlanması için gerekli olarak görmektedir.

Egemenin bir diğer sorumluluğu da yurttaşlarının özgürlüğünü garanti altına almaktır. Toplumsal sözleşmeye göre insanlar haklarını egemen güce devretmişlerdir. Bu nedenle haklar devredildikten sonra özgür olan tek kişi egemen güç olarak görülmektedir. Çünkü yurttaşlar için önemli olan şey "herkesin yasaların kendilerine bahsettiği hakları herhangi bir korku duymaksızın kullanabilmesidir"³¹³.

Egemen gücün sahip olduğu güç ve yetkiler aynı zamanda onun yapabileceklerinin de sınırını göstermektedir. Devletin kurulma amacının en büyük nedeni güvenliği sağlamak olduğu için egemen güç yurttaşların güvenliğini tehlikeye

³¹⁰ T. Hobbes, *De Cive*, s.176

³¹¹ T. Hobbes, *De Cive*, s.176

³¹² Eylem Yenisoy, "T.Hobbes'da Yasa ve Özgürlük Kavramları", *Kaygı Dergisi*, 2006, s.75

³¹³ T. Hobbes, *De Cive*, s.183

atmamalıdır. Eğer egemen güç bireylerin güvenliğini tehlikeye atacak kararlar alıyorsa toplumsal sözleşme yoluyla haklarını devreden insanların devlete karşı olan yükümlülükleri ortadan kalkacaktır. Çünkü insanlar haklarını devretse bile hayatlarını korumak amacıyla egemen güce karşı geleceklerdir. Bu ise insanları doğa durumunda herkesin herkesle olan savaşına geri götürecektir. Bu nedenle yönetimin güçleri, devletin kurulma amacına ters düşmeyecek ve insan hayatına zarar vermeyecek şekilde sınırlandırılmalıdır.

Smith'in ise devletin ekonomiye hiçbir şekilde karışmaması görüşleri nedeniyle bir laissez faire liberali olduğu iddia edilmiştir. Oysa Smith'in eserlerinin iyi okunması halinde hiçbir şekilde laissez faire liberalizmini savunmadığı ve devletin sınırlı görev ve fonksiyonlarını meşru gördüğü anlaşılmaktadır.³¹⁴ Laissez faire ilkesine göre ekonominin işleyişinde doğal bir düzen vardır. Bu nedenle devlet kendiliğinden işleyen bu doğal düzene müdahale etmemelidir. Laissez faire ilkesi ilk olarak fizyokratlar tarafından savunulmuştur. Aynı şekilde fizyokrazi de kelime anlamı olarak doğanın egemenliği anlamına gelmektedir. Bu ilkeyi de “Laissez-faire, laissez-passer” yani “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” sloganıyla savunmuşlardır. Laissez faire ilkesini temele alan fizyokratlar doğal düzeni tanrısal bir düzen olarak görmektedirler. Yani yaşamın içindeki düzenin insanların oluşturduğu yasalarla değil de doğanın koyduğu yasalarla meydana geldiğini söylemektedirler. Smith'in fizyokratlardan ve laissez faire ilkesinden ayrıldığı nokta ise doğal düzeni “fizyokratlarınki gibi tanrısal olmaktan çok, bireysel çıkarlarla gerçekleştirilebilen bir düzen”³¹⁵ olarak ifade etmesinde yatmaktadır.

Smith devletin ticaretle ve ekonomiyle uğraşmasını istemez. Çünkü devletin iş dünyasına girmesi çoğu zaman tekeli yapılanmayı ve seçilmiş birkaç kişi için ayrıcalıklı uygulamaları beraberinde getirir.³¹⁶ Bu nedenle devletler ve devleti yöneten iktidar güçler görevlerini yerine getirirken ekonomik hayat için önemli sayılabilecek bazı kişilere ayrıcalıklar tanıma hatasına düşebilirler. Ancak bu Smith'in devleti her konuda dışarı bırakmak istediğini göstermemektedir. Devletin ve devleti yöneten güçlerin belli başlı müdahalelerini meşru olarak görmektedir. Bu nedenle Smith'e göre devletin ve onu yönetenlerin yapması gereken bazı görevler de vardır. Bu görevlerin

³¹⁴ Coşkun Can Aktan-Bican Şahin, *Liberalizm, Demokrasi ve Sınırlı Devlet*, Ankara, 2018, s.32

³¹⁵ C. C. Aktan - B. Şahin, *Liberalizm, Demokrasi ve Sınırlı Devlet*, s.20

³¹⁶ Çiğdem Boz, “Adam Smith ve Amartya Sen”, *Gazi Üni. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14/3, Ankara 2012, s.82

büyük bir önemi vardır. Ancak önemli olmasının yanında bu görevler aynı zamanda herkesin anlayabileceği kadar da basittir.

Devletin birinci görevi “topluluğu öbür bağımsız toplulukların saldırısından ve istilasından korumaktır.”³¹⁷ Devlet insanların güvenliğini sağlayabildiği ölçüde varlığını devam ettirebilir. Devletin varlığının güvence altına alınması için aynı zamanda yurttaşların hayatlarının da güvence altına alınması gerekmektedir. Bu nedenle Smith’e göre devletin ilk önemli görevi toplumu diğer devletlerin işgalinden korumaktır. İkinci görevi “topluluğun her üyesini her öteki üyesinin haksızlığına yahut baskısına uğramaktan imkan ölçüsünde korumaktır”³¹⁸. Devletin ikinci görevi adaletle ve adaletin gereklerini yerine getirebilmek için yasalar yapmakla ilgilidir. Adaletin nihai amacı insanları zarar görmekten korumaktır. Smith “adaletle murat edilen, zarara karşı korunmaktır ve bu, devletin temelidir”³¹⁹ der. Bu nedenle yönetimler bireyleri birbirlerine karşı yaptıkları haksızlıklara karşı korumalıdır. Yani devletler insanlar arasındaki adaleti sağlamalıdır.

Devletin üçüncü ve son görevi “belli bayındırlık işlerini ve belli kamu kurumlarını kurmak, bunların bakımını sağlayıp sürdürmektir”³²⁰. Bu göreve göre devletin kamu düzenini sağlaması gerekmektedir. Devletin yapması gereken görevlerini incelediğimiz zaman temelde bu görevlerin insanın temel hak ve özgürlüklerini korumaya yönelik olduğu görülür. Smith’e göre yönetimler bu görevlerin dışında herhangi başka işlere karışmamalıdır. Özellikle devlet ekonomiye ve doğal özgürlük sistemine müdahale etmemelidir. Çünkü “insanlar kişisel çıkar arayışıyla, iktisatçıların deyişiyle, fayda maksimizasyonu güdüleriyle hareket ederler ama, ortaya herkesin yararına olacak bir sonuç çıkar”³²¹. Bireyler kendisi için en iyi olabilecek şeyleri yapmaya çalışırlar. Bunun sonucunda da toplumun yararına olan bir durum ortaya çıkar. Smith “Her kimse, ne sermaye üzerinde egemen olabiliyorsa, buna en elverişli işi bulmak için boynuna didinir. Gözettiği, gerçekte toplumun çıkarı değil, kendi çıkarıdır. Ama kendi çıkarını gütmesi, doğal olarak yahut daha doğrusu ister istemez, onu

³¹⁷ A. Smith, *Milletlerin Zenginliği*, s.763

³¹⁸ A. Smith, *Milletlerin Zenginliği*, s.763

³¹⁹ A. Smith, *Hukuk Üzerine*, s.43

³²⁰ A. Smith, *Milletlerin Zenginliği*, s.763

³²¹ A. Yayla, *Liberalizm*, s.88

topluma en hayırlı işi yeğlemeye götürür”³²² der. Smith’e göre bu sistemin adı doğal özgürlük sistemidir. Ekonomik açıdan ise bu sisteme verilen ad piyasa sistemidir.

Doğal özgürlük sistemi ya da ekonomik açıdan piyasa sistemine dışarıdan yapılacak herhangi bir müdahale sistemin doğasındaki özgürlüğü ortadan kaldıracaktır. Bunun sonucu olarak da ekonomik sistemin düzeni bozulacaktır. Her şey tam bir özgürlük içinde olmalıdır. İşgücü ve sermayenin serbest hareketleri engellenmemelidir. Smith’e göre doğal düzenin akışını bozmak, işlerin akışını başka bir mecraya sokmaya çalışmak yanlıştır, zararlıdır ve gayri tabiidir. Doğal düzenin akışını bozmak için ancak baskı ve zor kullanma yoluna başvurulabilir. Bunu yapabilecek güç de devlettir.³²³ O halde Smith doğal özgürlük sistemi ile devletin ekonomiye müdahalesini sınırlandırmıştır.

Doğal özgürlük sisteminin işleyebilmesi için adaletin olması gerekmektedir. Adaleti sağlayacak olan da devlettir. Bu nedenle Smith devletin ekonomik fonksiyonlarını geniş olarak sınırlandırmakla beraber aynı zamanda devlete bazı ekonomik görevlerde yükler. Devletin pazar mekanizmasının yetersiz kaldığı durumlarda devreye girmesi, savunma, güvenlik ve adalet hizmetleri gibi alanlarda faaliyette bulunması gerektiğini kabul eder.³²⁴ O halde piyasa düzeninin işleyebilmesi için devletin içte ve dışta barışı sağlaması aynı zamanda da adil kurallar koyması gereklidir. Böylece kendiliğinden işleyen düzenin iç mantığında devlete de bir yer verilmektedir.³²⁵

Smith genel olarak devletin ekonomik faaliyetlerini sınırlandırmıştır. Ancak kendiliğinden işleyen doğal sistemin içerisinde bazen adalet mekanizması ortadan kalkmaktadır. Bu nedenle Smith doğal özgürlük sisteminin yetersiz kaldığı durumlarda devletin bazı faaliyetlerde bulunmasını meşru olarak görmektedir. Devlet ancak adalet ve güvenliği sağlamak konusunda ekonomiye müdahale edebilir. Çünkü devletin kurulmasının temel amacı da insanların güvenliğini sağlamaktır. Devlet insanların güvenliğini sağlayabildiği ölçüde varlığını devam ettirebilir. Böylece doğal düzen içerisinde devletin faaliyetleri her alanda sınırlandırılmamıştır. Piyasa sisteminin yetersiz kaldığı durumlarda ekonomide devlete de bir yer verilmiştir. Ancak bunun dışında devletin ekonomiye her türlü müdahalesi sınırlandırılmıştır.

³²² A. Smith, *Milletlerin Zenginliği*, s.482

³²³ A. Yayla, *Liberalizm*, s.92

³²⁴ A. Yayla, *Liberalizm*, s.94

³²⁵ Mustafa Erdoğan, *Aydınlanma Modernlik ve Liberalizm*, Ankara, 2006, s.51

Devletin sınırlandırılmasına ilişkin düşünceler insanların toplum içinde daha iyi bir yaşam sürebilmesi için geliştirilmiştir. Aynı zamanda tüm bu kısıtlamalar sonucunda kamusal düzenin sağlanması, bireylerin ve toplumun gelişimi için gerekli görülmektedir. Sınırlanmamış bir devlet bütün güçleri elinde bulundurmaktadır. Bu sınırsız güç ve hakimiyet ise insanların güvenlikleri için oluşturulmuş devletin gerçek amacından sapmasına yol açabilir. İnsanların güvenliği ve huzurunun sağlanabilmesi için çıkarılan yasalar sınırsız bir güce sahip olan yönetici tarafından yurttaşların aleyhine kullanılabilir. Devletin gücünün sınırsız olması yöneticilerin keyfi hareket etmesine yol açacaktır. Bu nedenle devletin gücü anayasa ve diğer öteki hukuk kurallarıyla sınırlandırılmıştır.

SONUÇ

Çalışmamızda özgürlük sorunu, liberalizm düşüncesi temelinde, bu gelenek içinde sayılan Hobbes ve Smith'in eserleri üzerinden, birey, devlet ve özgürlükle ilgili düşünceleri ele alır. Her iki filozofta kendi çağlarında ve sonraki yüzyıllarda savundukları düşüncelerle insanlık tarihinde etkili olmuşlardır. Bu nedenle Hobbes ve Smith'in özgürlük anlayışları arasındaki fark ya da benzerlikler inceleme konusu yapılmıştır.

Özgürlük kavramı üzerinde en çok duran düşünce sistemi şüphesiz ki liberalizmdir. Özgürlük liberalizmin en önemli ilkelerinden birisidir. Tarih boyunca liberalizm özgürlük kavramının her zaman savunucusu olmuştur. Liberalizm ortaya çıktığı 17.yüzyıldan bu zamana kadar sürekli bir gelişme içerisinde olmuştur. Bu tarihsel süreç içerisinde liberalizmin farklı yorumları ortaya çıkmıştır. Ancak liberalizmin temele aldığı özgürlük ilkesinde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Bu nedenle liberalizm her zaman bireyler için herhangi bir engelin ve müdahalenin olmadığı bir yaşam talep etmiştir.

Felsefi ve siyasi bir kavram olarak özgürlük ele alındığı zaman müdahale etmeme yükümlülüğünün birinci muhatabının devlet veya siyasi otoriteler olduğu görülür. Bu nedenle siyasal anlamda özgürlük bir insanın yapmak istediği şeylerden onu engellemek için siyasal otoritenin koymuş olduğu zorlama ya da mecburiyetlerin olmaması halidir.³²⁶ Bireye gelebilecek olan baskı, zorlama ve sınırlamalar mevcut siyasal iktidardan gelebileceği gibi toplum içindeki başka bireylerden de gelebilir. Liberalizmde müdahale ve kısıtlama denilince sadece devletin müdahalesi akla gelmektedir. Aslında liberal düşünce bireylerden gelebilecek olan müdahaleleri de sisteminin içine almıştır. Ancak devletten gelebilecek olan zararın yanında bireylerden gelebilecek olan zarar ve kısıtlamalar daha masum kalmaktadır. Bu nedenle bireye gelebilecek en büyük zorlama ve sınırlama devletten olacaktır.

Liberalizm insanların özgürlüklerine herhangi bir bireyin veya kurumun müdahale etmesini istememektedir. Özgürlük kavramı üzerinden Hobbes'un düşünceleri ele alındığı zaman, Hobbes'un mutlakiyetçi devlet anlayışının liberalizmle ters düştüğü

³²⁶ Nevzat Can, *Siyaset Felsefesi Problemleri*, Ankara, 2005, s.236

düşünülmektedir. Aynı zamanda toplumsal sözleşmenin sorgusuz bir şekilde itaati gerektirdiği konusu üzerinde de yoğun tartışmalar yapılmıştır. Hobbes'a göre bu itaati meşru kılan şey insanların güvenlik için haklarını devretmiş olmalarıdır.

Ancak liberalizmin de mutlak bir özgürlük anlayışı yoktur. İnsanların güvenlikleri söz konusu ve temel haklarına herhangi bir saldırı olduğunda müdahale meşru görülmektedir. Smith ise Hobbes'un düşüncelerinin aksine toplumsal sözleşme ve mutlakiyetçi devlet anlayışının karşısında yer almaktadır. Ona göre devlet, Hobbes'un dediği gibi belli sayıda kişinin bir araya gelerek ve gönüllülük ilkesi temele alınarak itaat etmelerinden ve haklarını egemen güce devretmelerinden meydana gelmemiştir. Bu düşünce gelecek kuşakların özgürlüklerine engel teşkil etmektedir. Eğer devlet gönüllü olarak üzerinde anlaşılan bir toplumsal sözleşme sonucunda oluşmuşsa, bu sözleşme yapıldıktan sonra ki kuşakların isteklerine hitap etmeyecek ve geçersiz olacaktır. Bu nedenle Smith toplumsal sözleşme kuramı sonucunda oluşan ve sorgusuz bir şekilde itaati gerektiren mutlak devlet anlayışının karşısında durarak, devleti insanların toplum içerisindeki doğal ilerlemesinin sonucunda oluşan bir kurum olarak görmektedir.

Bir insanın özgür olmadığı en açık örneklerinden biri insanların davranışlarının yaptırımlarla desteklenmiş yasaların varlığıyla sınırlandırılmasıdır. Ancak insanların eylemlerinin yasalarla sınırlandırılması demek, yasaların insan özgürlüğünü tamamıyla ortadan kaldırması demek değildir.³²⁷ Ele aldığımız iki filozof da özgürlüğü insanların eylemlerinin herhangi bir kişi veya kurum tarafından sınırlandırılmaması durumu olarak tanımlamıştır. Ancak Hobbes insanların güvenlikleri söz konusu olduğunda ve doğa durumundaki kaos ortamına dönmek şartıyla insanların özgürlüklerine devletin müdahalesini gerekli görmüştür. Fakat bu durumda devletin ve onu yöneten egemen gücünde uyması gereken kurallar ortaya çıkmıştır. Egemen güç, oluşturulan yasalarla, insanların yaşamlarını tehdit etmediği sürece özgürlük alanlarına müdahale edebilir. O halde insanların özgürlükleri temel haklarına herhangi bir müdahale olduğu zaman yasalar tarafından güvence altına alınmıştır. Smith ise özellikle ekonomik özgürlüklere devlet tarafından müdahale edilmesine karşı çıkmaktadır. İnsanların emeğinin serbestçe dolaşımı için devlet ekonomik alandan ellerini çekmelidir. Ancak Smith devleti her alanda sınırlandırmış değildir. Hobbes gibi Smith'de insanların temel hak ve özgürlüklerine özellikle de insanların özel

³²⁷ N. Can, *Siyaset Felsefesi Problemleri*, s.236-237

mülkiyetlerine herhangi bir tehdit olduğunda güvenliği sağlayabilmek amacıyla devletin müdahalesini gerekli görmektedir. Sonuç olarak devletin her alanda sınırlandırılması düşüncesi doğru değildir. Devletin faaliyetleri sadece güvenlik ve yasalara uyulmasını sağlamakla sınırlandırılmalıdır.

Liberalizm hem siyasi hem de iktisadi tarafları olan bir teoridir. Tarihi gelişim şemasına bakıldığında liberalizm siyasi bir doktrin olarak bireyi komünitelere karşı güçlendirmek ve egemenin bireyler ve birey grupları üzerindeki iktidarını sınırlamak iddiasıyla doğduğu görülmektedir. Sınırlı ve sorumlu devlet o zamanlardan beri liberalizmin en başta gelen amaçlarından biri olmuştur.³²⁸ Bu nedenle liberalizmin özgürlük anlayışları içinde ekonomik özgürlük düşüncesi de önemli bir yer tutmaktadır.

Ekonomik özgürlük terimi günlük dilde ekonomik bakımdan bağımsız olma ve kimseye muhtaç olmama anlamında kullanılmaktadır. Ancak ekonomik açıdan başka insanlara bağımlı olmayan hiç kimse yoktur. Bu yüzden ekonomik olarak bağımlı ya da bağımsız olmakla ekonomik özgürlük birbirine karıştırılmamalıdır. Liberalizmde ekonomik özgürlükten kastedilen şey ekonomik faaliyetlerde bulunmak veya ekonomik girişimcilik hakkına sahip olmaktır.³²⁹ Smith modern toplumda insanların gereksinimlerini karşılayabilmek ve hayatlarını devam edebilmek için sürekli olarak ekonomik faaliyette bulunmaları gerektiğine değinir. Toplum içinde insanlar hayatlarını emekleri sonucunda ürettikleri ürünleri değiş-tokuş yaparak ya da satarak devam ettirirler. Bu nedenle insanların ekonomik faaliyetlerinin devlet tarafından sınırlandırılması bireylerin temel hak ve özgürlüklerine müdahale etmek demektir. Hobbes ise ekonomik özgürlük konusuna çok fazla değinmese de insanların ekonomik olarak özgür olmalarının devletin yararına olacağını düşünür. Ona göre yurt içinde herkes alabildiği fiyattan almak ve satabileceği fiyattan satmak özgürlüğüne sahip olursa, bu devlet için kazançlı bir durum olurdu.³³⁰ O halde Hobbes'un devletin yararı için insanların ekonomik olarak özgür olması düşüncesinden devletin bu alan üzerinde hakimiyetinin sınırlanabileceği sonucuna ulaşabiliriz.

Liberalizme iktisat ağırlıklı bir kavram olarak baktığımız zaman da özgür bireylerin serbest iradelerine dayanan ekonomik faaliyetlerinin sonucu olarak ortaya çıkan serbest piyasa ekonomisini savunan bir teori olduğunu görürüz. Liberalizm

³²⁸ Atilla Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Ankara, 2004, s.20

³²⁹ A. Yayla, *Liberalizm*, s.181

³³⁰ T. Hobbes, *Leviathan*, s.179

herhangi bir piyasayı değil özgür bireylerin özel mülkiyet esasına dayanan ekonomik işlemlerinin sonucu olan piyasayı savunur. Böyle bir piyasanın mevcudiyeti, siyasi yönetimin de sınırlı olmasını gerektirir.³³¹ Liberalizme göre devletin ekonomiye olan müdahalelerinin en az düzeyde olması insanların hak ve özgürlüklerinin korunabilmesi için gereklidir. Bu düşünce sistemi ve onu benimseyen filozoflar günümüze kadar hep devletin varlığının gerekli olup olmadığı konusu üzerinde derin tartışmalar yapmıştır.

Smith'in özgürlük anlayışı doğal özgürlük sistemi olarak adlandırılır. Bu sistem gereği bireyciliğe dayalı ve devletin müdahalesini gerektirmeden yaşam koşullarını iyileştirebilen ve zenginleşen bir toplum inşa edilmek istenmektedir. Ancak bu doğal özgürlük sistemi devletin ekonomik faaliyetlere karışmasıyla bozulabilir. Smith'e göre devletin ekonomik faaliyetlerde bulunması durumunda kendiliğinden oluşan denge bozulacaktır. Bunun sonucunda da bir süre sonra ekonomik faaliyetler durgunlaşacak ve toplumlar fakirleşecektir.

Devlet ekonomiye hiç gereği olmadığı halde karıştığı zaman sistem bozulacaktır. Fakat devlet ekonomiden elini çektiği zaman denge kendiliğinden yerine gelecektir. Bu nedenle devletin müdahalesiyle ekonomi düzelmeyecek aksine daha da bozulacaktır. Smith devletin ekonomiye müdahalesi sonucunda toplum içinde belli kişilerin zenginleşmesine yol açacağını düşünmektedir. Ancak Smith toplumsal hayatta devleti tamamen etkisiz hale getirmemektedir. Yönetime getirilen bu sınırlamalar devleti, devletin organlarını ve kuruluşlarını, vatandaşların güvenliğini tehlikeye atacak şekilde olmamalıdır. Aksi takdirde hem devlet hem de yurttaşlar zarar görecektir.

O halde doğal özgürlük sistemi içerisindeki doğal düzenin gerçekten de doğal bir ahenk olduğunun kabul edilmesi güçtür. Liberalizm için doğal özgürlük sistemi, devletin ekonomiye müdahalesinin sınırlandırılması ideal bir düzendir. Ancak bu düzen içerisinde belli sorunlar barındırmaktadır. İdeal düzenin başarısız olduğu durumlarda bu olumsuzlukların ortadan kaldırılabilmesi için kamusal bir güce yani devlete ihtiyaç vardır.

Sonuç olarak modern toplumsal ve ekonomik yaşam içerisinde devletin ve kamusal düzenin olmadığı bir durum düşünülemez. Eğer böyle bir durum düşünülecek olursa Hobbes'un doğa durumundaki insan tasviri gibi herkesin herkesle olan savaşı yeniden başlayacaktır. Devletin oluşturulması gönüllülük esasına dayanmaktadır.

³³¹ A. Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş*, s.20

İnsanlar gönüllü olarak ve belli ihtiyaçlarının gereği olarak bir araya gelerek devleti oluşturmuşlardır. Devlet bir gereksinim olduğu için ortaya çıkmıştır. Bu nedenle toplumsal ve ekonomik yaşamda devleti devre dışı bırakmak anlamsızdır. O halde liberalizmin vaat ettiği özgürlük devletin varlığıyla da gerçekleştirilecek bir durumdur.

KAYNAKLAR

- Ağaoğulları, M. A. (2015). Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Aktan, C. C. (1995). "Klasik Liberalizm, Neo Liberalizm ve Libertarianizm", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt:28, Sayı:1, 3-32.
- Aktan, C. C.- Şahin, B. (2018). Liberalizm, Demokrasi ve Sınırlı Devlet, Orion Kitabevi, Ankara.
- Aristoteles, (1975). Politika (çev. Mete Tuncay), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Boz, Ç. (2012). "Adam Smith ve Amartya Sen", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14/3, 71-96.
- Can, N. (2005). Siyaset Felsefesi Problemleri, Elis Yayınları, Ankara.
- Cevizci, A. (2005). Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Çetin, H. (2001). "Liberalizmin Temel İlkeleri", *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, 219-237.
- Darwall, S. (1998). "Empathy, Sympathy, Care", <http://web.b.ebscohost.com/>
- Durkheim, E. (2012). Hobbes Üzerine, (çev. Melike Odabaş), Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- Ebenstein, W. (2001). Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri, Şule Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, M. (2003). Dersimiz Özgürlük, Pınar Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, M. (2006). Aydınlanma Modernlik ve Liberalizm, Orion Kitabevi, Ankara.
- Göçmen, D. – Kaya, G. (2013). "Adam Smith'in Siyaset Felsefesine Dair Bir Kuramsal Çerçeve", *Flsf Dergisi*, Sayı:15, 85-109.
- Gökberk, M. (2007). Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Gürpınar, D. (2016). Özgürlüğün İdeolojisi Liberalizm, Liber Plus Yayınları, İstanbul.

- Hobbes, T. (2014). *De Cive Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, Belge Yayınları, İstanbul.
- Hobbes, T. (2012). *Leviathan*, (çev. Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İspir, N. (2003). Thomas Hobbes ve Demokrasi, *Felsefe Dünyası*, Sayı:38, 141-148.
- Kara, M. – Aydınonat, N. E. (2010). *Görünmez Adam Smith*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karagözoğlu, H. (2006). ““Homo Homini Lupus””: Thomas Hobbes’un Ahlak Felsefesi Üzerine”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:30, s.215-242.
- Küçükalp, D. (2011). *Siyaset Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul.
- Levent, A. (2017). “İktisadı Yeniden Felsefeyle Buluşturmak: Amartya Sen’in Adam Smith Okuması”, *İnsan & Toplum Dergisi*, Sayı:7, s.117-137.
- Öztekin A. (2003). *Siyaset Bilimine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Öztürk, Armağan. (2015). “Liberalizm Negatif Özgürlük ve İnsan Hakları”, *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt:33, s.1-17.
- Raphael, D. D. (2014). *Adam Smith*, Liberte Yayınları, Ankara.
- Skinner, Q. (2008). *Hobbes ve Cumhuriyetçi Özgürlük*, Dost Kitabevi, Ankara.
- Skousen, M. (2007). *The Big Three in Economics Adam Smith, Karl Marx and John Maynard Keynes*, New York.
- Smith, A. (2017). *Ahlaki Duygular Kuramı*, Liber Plus Yayınları, İstanbul.
- Smith, A. (2018). *Hukuk Üzerine*, (çev. Ahmet Celiloğlu), Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- Smith, A. (2012). *Milletlerin Zenginliği*, (çev. Haldun Derin), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Vergara, F. (2014). *Liberalizmin Felsefi Temelleri Liberalizm ve Etik*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Werhane, P. H. (1991), “Freedom, Commodification And the Alienation Of Labor In Adam Smith’s Wealth Of Nations”, *The Philosophical Forum*, Volume XXII, No:4.
- Yayla, A. (2015). *Liberalizm*, Liberte Yayınları, Ankara.

Yayla, A. (2017). Siyaset Bilimi, Adres Yayınları, Ankara.

Yayla, A. (2001). Demokrasiyi Koruma Klavuzu.

Yayla, A. (2004). Siyaset Teorisine Giriş, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Yenisoy, E. (2006). "Thomas Hobbes'da 'Yasa' ve 'Özgürlük' Kavramları", *Kaygı Dergisi*, Sayı:6, 71-77.

Zarakolu, C. D. (2013). Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesi, Belge Yayınları, İstanbul.

Zelyüt, S. (2012). Dört Adalı Hobbes-Locke-Berkeley-Hume, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

ÖZ GEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı : Gizem NALÇACI
Doğum Yeri : İzmir
Doğum Tarihi : 08.08.1990
E-posta : gizemnalcaci@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise : Kipa 10.Yıl Lisesi
Lisans : Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe
Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Sosyoloji

Yabancı Dil ve Düzeyi: İngilizce – Orta Seviye

İŞ DENEYİMİ : Sevindik İlköğretim Okulu, Rehber Öğretmen
Özel İlk Doğanay Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, Rehber Öğretmen